

АГРОСВІТ

№ 7 квітень 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П. Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 7 квітень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 04.04.24 р.
Підписано до друку 04.04.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 13.9
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 0404/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 7 квітень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Третяк А. М., Третяк В. М., Капінос Н. О.

Методика оцінки індексу екологічного благополуччя землекористування 4

Голян В. А., Заставний Ю. Б., Бардаць В. М., Левитський В. В.

Фінансово-економічне регулювання екологізації аграрного природокористування в умовах децентралізації:
інвестиційний аспект ресурсозбереження у сільському господарстві 12

Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю., Астаф'єв А. О., Розовик О. Г.

Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в умовах війни 23

Меліхова Т. О., Разнатовський І. Ю.

Удосконалення обліку, оподаткування та контролю статутного та додаткового капіталу
для підвищення ефективності економічної безпеки підприємства 32

Роледерс В. В., Сисоєва І. М.

Моделювання екологістичної системи в контексті циркулярної моделі економіки 40

Галаган Т. І.

Ефект декаплінгу у розвитку зеленої економіки сільського господарства 46

Макафчук І. М., Колодич Ю. М., Шевчук К. В., Яременко А. М., Петренко Н. С.

Туристична дестинація як об'єкт управління в туризмі 50

Малиновський Ю. В., Кудляк В. Я., Груньський Р. М., Мусянович О. А., Джура І. І.

Глобальні стратегії та перспективи міжнародного інвестування 56

Вихор М. В., Вихор В. М.

Тенденції та передумови формування сучасної парадигми стратегічного менеджменту
сільськогосподарських підприємств України 63

Малиновська Ю. Б., Стеблій О. І., Климко В. І., Ремез О. С.

Роль інтернет-маркетингу у сфері сучасного менеджменту: стратегії, виклики та можливості
для бізнесу в еру цифровізації 72

Дідур К. М., Дмитрюк С. П.

Матеріальні наслідки від травматизму та захворювань під час професійної діяльності
на виробництві 78

Аверчева Н. О., Єфремов А. О.

Економічний потенціал впровадження екоінновацій у сільському господарстві
Півдня України 87

Петришин Н. Я., Бортнікова М. Г., Мартинюк Т. О., Остащук Р. М., Сидорчук Ю. І.

Стратегії управління конфліктами в сучасних організаційних структурах 97

Семененко Ю. С.

Роль електронного документообігу в ефективності діяльності агропідприємств 104

CONTENTS:

<u>Tretiak A., Tretiak V., Kapinos N.</u>	
METHODOLOGY FOR ASSESSING THE ENVIRONMENTAL WELL-BEING INDEX OF LAND USE	4
<u>Holian V., Zastavnyy Y., Bardas V., Levytskyi V.</u>	
FINANCIAL AND ECONOMIC REGULATION OF ECOLOGIZATION OF AGRICULTURAL NATURE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DECENTRALISATION: INVESTMENT ASPECT OF RESOURCE SAVING IN AGRICULTURE	12
<u>Ihnatenko M., Levieva L., Astafiev A., Rozovik O.</u>	
MANAGING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE TIME OF WAR	23
<u>Melikhova T., Raznatovskyi I.</u>	
IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, TAXATION AND CONTROL OF STATUTORY AND ADDITIONAL CAPITAL TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE	32
<u>Roleders V., Sysoeva I.</u>	
MODELING OF THE ECOLOGISTIC SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE CIRCULAR ECONOMY MODEL	40
<u>Galagan T.</u>	
THE EFFECT OF DECOUPLING IN THE DEVELOPMENT OF THE "GREEN ECONOMY" OF AGRICULTURE	46
<u>Makarchuk I., Kolodych Y., Shevchuk K., Yaremenko L., Petrenko N.</u>	
TOURIST DESTINATION AS AN OBJECT OF MANAGEMENT IN TOURISM	50
<u>Malynovskyy Yu., Kudliak V., Hrupskyi R., Musianovych O., Dzhura I.</u>	
GLOBAL STRATEGIES AND PERSPECTIVES OF INTERNATIONAL INVESTING	56
<u>Vykhov M., Vykhov V.</u>	
TENDENCIES AND PREREQUISITES OF THE FORMATION OF THE MODERN PARADIGM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE	63
<u>Malynovska Y., Steblii O., Klymko V., Remez O.</u>	
THE ROLE OF INTERNET MARKETING IN THE FIELD OF MODERN MANAGEMENT: STRATEGIES, CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR BUSINESS IN THE DIGITAL ERA	72
<u>Didur K., Dmytriuk S.</u>	
MATERIAL CONSEQUENCES OF INJURIES AND ILLNESSES DURING PROFESSIONAL ACTIVITIES IN PRODUCTION	78
<u>Avercheva N., Yefremov A.</u>	
ECONOMIC POTENTIAL OF IMPLEMENTING ECO-INNOVATIONS IN AGRICULTURE IN THE SOUTH OF UKRAINE	87
<u>Petryshyn N., Bortnikova M., Martyniuk T., Ostashchuk R., Sydorchuk Y.</u>	
STRATEGIES FOR MANAGING CONFLICTS IN MODERN ORGANIZATIONAL STRUCTURES	97
<u>Semenenko Y.</u>	
THE ROLE OF ELECTRONIC DOCUMENT FLOW IN THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' ACTIVITIES	104

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Н. О. Капінос,

к. е. н., доцент, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9354-5311>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.4

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ІНДЕКСУ ЕКОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Geodesy
and Land Management, Sumy National Agrarian University

N. Kapinos,

PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE ENVIRONMENTAL WELL-BEING INDEX OF LAND USE

У статті констатовано, що показником екологічного стану землекористування може бути інтегральний індекс екологічного благополуччя (ІЕБ), оскільки "Індекс — це величина, яка є мірою стану та змін головних фізичних, хімічних та біологічних компонентів природного середовища землекористування" і, отже, може використовуватися для оцінки його стану. Визначено, що екологічний стан землекористування будь-якої території представляє синтез станів природних компонентів землекористування (грунт, вода, рослинність, біорізноманіття). Кожен із них формується внаслідок взаємодії природних і техногенних чинників. Відповідно прийнято, що теза — це природні умови, антитеза — протилежні йому техногенні впливи, синтез — результат їхньої взаємодії, який і характеризує індекс екологічного благополуччя землекористування. Розроблено нормативи гранично допустимої антропогенної навантаженні землекористування, екологічної стабільності землекористування, лісистості території, ступеня екологічного ризику землекористування. Розрахунок інтегрального індексу екологічного благополуччя землекористування (ІЕБЗ), як приклад, землекористування Сумської області, визначений як середньо-геометричний із конкретних індексів природного середовища землекористування. При розрахунку гостроти екологічного благополуччя землекористування Сумської області, як за відносними коефіцієнтами за екологічною стабільністю та антропогенному навантаженню землекористування, лісистістю території, так і з використанням відносного коефіцієнту ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов, при існуючому використанні земель так і за проектом формування землекористування екологічної мережі, відноситься до сприятливої зони. Проте, за проектом формування землекористування екологічної мережі екологічне благополуччя покращується. Отже, можна сказати, що запропонована методика оцінки інтегрального індексу екологічного благополуччя землекористування може бути використана для оцінки екологічного стану землекористування будь-якої території.

The article acknowledges that an indicator of the ecological state of land use can be the integral index of ecological well-being (IEB), as "the Index is a measure of the state and changes in the main physical, chemical, and biological components of the natural environment of land use" and, therefore, can be used to assess its condition. It is determined that the ecological state of land use of any territory represents a synthesis of the states of natural components of land use (soil, water, vegetation, biodiversity). Each of them is formed as a result of the interaction of natural and anthropogenic factors. Accordingly, it is accepted that the thesis represents natural conditions, the antithesis represents opposing anthropogenic influences, synthesis represents the result of their interaction, which characterizes the index of ecological well-being of land use. Norms of the maximum permissible anthropogenic load of land use, ecological stability of land use, forest cover of the territory, and the degree of ecological risk of land use have been developed. The calculation of the integral index of ecological well-being land use (IEBZ), as an example, of land use of Sumy region, is determined as the average geometric from specific indices of the natural environment of land use. When calculating the severity of the ecological well-being of land use of Sumy region, both by relative coefficients for ecological stability and anthropogenic load of land use, forest cover of the territory, and by using the relative coefficient of the degree of risk of land use from violation of ecological conditions, for both existing land use and for the project of formation of land use of the ecological network, belongs to the favorable zone. However, according to the project of formation of land use of the ecological network, the ecological well-being improves. Thus, it can be said that the proposed methodology for assessing the integral index of ecological well-being of land use can be used to assess the ecological state of land use of any territory.

Ключові слова: інтегральний індекс екологічного благополуччя землекористування, екологічна стабільність, антропогенне навантаження, лісистість, ризику.

Key words: integral index of ecological well-being of land use, ecological stability, anthropogenic load, forest cover, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтенсивний антропогенний і техногенний вплив на природне середовище системи землекористування, що зростає в останні десятиліття, є одними з головних причин погіршення його екологічного стану. Відомо, що від екологічного стану системи землекористування поряд із соціальними умовами залежить здоров'я населення [1, 2]. Нами прийнято гіпотезу: "стан здоров'я населення залежить від екологічного стану землекористування, який склався на території проживання, та від соціальних умов життя населення". Ми припустили, що показником екологічного стану землекористування може бути інтегральний індекс екологічного благополуччя (ІЕБ), оскільки "Індекс — це величина, яка є мірою стану та змін головних фізичних, хімічних та біологічних компонентів природного середовища землекористування" і, отже, може використовуватися для оцінки його стану. У зв'язку з цим актуальним є завдання щодо розроблення методичного підходу до розрахунку інтегрального індексу як показника екологічного благополуччя (ІЕБ) землекористування на прикладі Сумської області. Результатом досліджень буде використання ІЕБ для розробки концепції екологічної політики, спрямованої на покращення стану здоров'я населення на відповідній території.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є розроблення методичного підходу до оцінки індексу екологічного благополуччя землекористування з використанням показників екологічної стабільності, антропогенного навантаження, лісистості, ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В даному дослідженні ми розглядаємо індекс як формалізований показник екологічного стану землекористування, що з високим ступенем об'єктивності враховує різні сторони (природні компоненти) землекористування на відповідній території, яка досліджується. Як раніше нами було зазначено, стан здоров'я населення залежить від екологічного стану землекористування, який склався на території проживання, і взаємопов'язаний із соціальними умовами життя населення. Ця гіпотеза знаходить вираз у логічно-змістовній схемі на рис. 1.

Схема базується на Гегелівській тріаді: "теза-антитеза-синтез" [3]. Гегель вважав, що будь-який розвиток відбувається в три етапи: теза — вихідний момент, антитеза — заперечення тези і перетворення її на свою протилежність, синтез — у свою чергу заперечує антитезу, будучи вихідним моментом подальшо-

Рис. 1. Логічно-змістовна схема основних умов формування здоров'я населення

го розвитку мислення. У нашій інтерпретації теза — це соціальні умови життя населення, антитеза — інтегральний індекс екологічного благополуччя землекористування (екологічний стан), синтез — результат взаємодії цих складових (стан здоров'я населення на відповідній території, яка досліджується).

Екологічний стан землекористування будь-якої території представляє синтез станів природних компонентів землекористування (грунт, вода, рослинність, біорізноманіття). Кожен із них формується внаслідок взаємодії природних і техногенних чинників. У цьому випадку теза — це природні умови, антитеза — протилежні йому техногенні впливи, синтез — результат їхньої взаємодії, який і характеризує індекс екологічного благополуччя землекористування (рис. 2).

Рис. 2. Логічно-змістовна схема дослідження індексу екологічного благополуччя землекористування

Отже, синтез відображає подальший розвиток землекористування, що досліджується, на іншому якісному рівні, який відмінний від природного, і чим ця відмінність більша, тим екологічний стан землекористування на відповідній території гірший, і тим більше значення індексу екологічного благополуччя землекористування (ІЕБЗ).

Індекс екологічного благополуччя землекористування

як формалізований показник екологічного стану, з високим ступенем об'єктивності враховує різні сторони (природні компоненти) землекористування, що досліджується.

Розрахунок індексу екологічного благополуччя землекористування (ІЕБЗ) включає кілька етапів:

1. Вибір розрахункових показників. Як розрахункові показники щодо землекористування нами взято рівень антропогенної навантаження та екологічної стабільності землекористування, рівень лісистості території та обсяги викидів відходів промисловості і населення у межах досліджуваної території; для сільськогосподарських земель при визначенні рівня антропогенної навантаження та екологічної стабільності враховуються площі водної та вітрової ерозії, площі знижених і пошкоджених земель воєнними діями, інших значних деградаційних процесів.

2. Визначення умовної норми. Зазвичай індекс є безрозмірною величиною, що визначається з будь-якого співвідношення.

В нашому випадку за нормативи прийняті дані українських вчених [4, 5] щодо оцінки антропогенного навантаження на землекористування, яка характеризується балом ($B_{a.n.}$) та екологічної стабільності землекористування, яка характеризується коефіцієнтом ($K_{eк.ст.}$).

Бал антропогенного навантаження ($B_{a.n.}$) відображає, наскільки великий вплив діяльності людини на стан довкілля, у

тому числі на земельні та інші природні ресурси і розраховується за формулою 1 [4, 6].

$$B_{a.n.} = \frac{\sum B_{il} \times P_{il} + \dots + B_{in} \times P_{in}}{\sum P_{il} + \dots + P_{in}} \quad (1),$$

де $P_{il} \dots P_{in}$ — площа земельних угідь та земель з відповідним рівнем антропогенного навантаження, га;

$B_{il} \dots B_{in}$ — бал відповідної площі земельних угідь та земель з певним рівнем антропогенного навантаження.

При цьому, нормативи балу антропогенного навантаження мають такий вигляд: якщо одержане значення менше 2,5-ох, то територія має низький ступінь антропогенного навантаження; якщо знаходиться в межах від 2,51 до 3,50, то середній ступінь антропогенного навантаження; якщо від 3,51 до 4,50, то територія має високий ступінь антропогенного навантаження; і якщо коефіцієнт в межах від 4,51 до 5,50, то територія має критичний рівень антропогенного навантаження.

Коефіцієнт екологічної стабільності землекористування ($K_{ек.ст.}$) визначається за формулою 2 [4].

$$K_{ек.ст.} = \frac{\sum K_{il} \times P_{il} + \dots + K_{lin} \times P_{in}}{\sum P_{il} + \dots + P_{in}} \times K_p \quad (2),$$

де $K_{il} \dots K_{lin}$ — нормативи екологічної стабільності земельних угідь та земель і-го виду за функціональним використанням;

$P_{il} \dots P_{in}$ — площа земельних угідь та земель і-го виду за функціональним використанням;

K_p — коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу ($K_p = 1,0$ — для стабільних територій і $K_p = 0,7$ для нестабільних територій землекористувань (наприклад, території піддані паводками в Карпатах).

Де відповідно, якщо одержане значення $K_{ек.ст.}$ менше 0,33, то територія землекористування є екологічно нестабільною, якщо змінюється від 0,34 до 0,50, то належить до стабільно нестійкої, якщо знаходиться у межах від 0,51 до 0,66, то переходить до середньої стабільності, якщо перевищує 0,67, то територія землекористування є екологічно стабільною.

Нормативи коефіцієнта екологічної стабільності та балів антропогенного навантаження земельних угідь й земель за функціональним використанням прийнято за джерелами [4, 5].

3. Розрахунок відносних коефіцієнтів для обраних розрахункових показників. Якщо показник позитивний (з його збільшенням зростає позитивна роль, яку він грає у формуванні природного компонента, наприклад, екологіч-

Таблиця 1. Оцінка ступеня впливу на природні компоненти землекористування (у балах)

Відносні коефіцієнти, K_i	Бали	Оцінка ступеня впливу, в балах	Оцінка ступеня впливу
0-0,5	1 бал	1-1,5	сприятливий
0,51-0,9	2 бали	1,51-2,0	допустимий
0,91-1,1	3 бали	2,01-2,5	задовільний
1,11-2,0	4 бали	2,51-4,0	напружений
більше 2,01	5 балів	>4,01	кризовий

на стабільність землекористування), то розрахунок проводиться за формулою:

$$K_i = K_n / K_f \quad (3),$$

В іншому випадку (наприклад, антропогенне навантаження землекористування, лісистість території, ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов):

$$K_i = K_f / K_n \quad (4),$$

де K_f — фактичне значення аналізованого показника в і-тому адміністративному районі або територіальній громаді;

K_n — його умовна норма (норматив).

4. За значеннями відносних коефіцієнтів проводиться ранжування територій районів чи територіальних громад за балами з використанням п'ятибальної шкали "Ступені впливу на природні компоненти землекористування" (табл. 1).

5. Розрахунок конкретних індексів природного середовища землекористування (I_i) для кожного адміністративного району чи територіальної громади проводиться за формулою (5):

$$I_i = (\sum K_1 + K_2 + \dots + K_n) / m \quad (5);$$

де I_i — конкретний індекс природного середовища землекористування (антропогенного навантаження землекористування, екологічної стабільності землекористування, лісистості території, ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов);

K_1, K_2, K_n — відносні коефіцієнти;

m — кількість доданків.

6. За величиною конкретних індексів природного середовища землекористування (I_i) проводиться ранжування адміністративних районів чи територіальних громад за впливом на природні компоненти з використанням п'ятибальної шкали "та будуються схем-карти: "Ступені впливу на землекористування в адміністративних районах чи територіальних громад".

7. Наступний етап — розрахунок інтегрального індексу екологічного благополуччя землекористування адміністративного району або територіальної громади. Він визначався як середньо-геометричний із конкретних індексів

Таблиця 2. Оцінка "Гостроти екологічного стану землекористування"

Відносні коефіцієнти, K_i	Бали	Оцінка екологічного стану (у балах)	Оцінка екологічного стану
0-0,5	1 бал	1-1,5	сприятливий
0,51-0,9	2 бали	1,51-2,0	допустиме
0,91-1,1	3 бали	2,01-2,5	задовільний
1,11-2,0	4 бали	2,51-4,0	напружене
більше 2,01	5 балів	>4,01	кризове

Таблиця 3. Нормативи гранично допустимої антропогенної навантажки землекористування, екологічної стабільності землекористування, лісистості території, ступеня екологічного ризику землекористування

Показники	Нормативи
1. Антропогенне навантаження землекористування, в балах (умовна норма)	3,5
2. Екологічна стабільність землекористування, коефіцієнт (умовна норма)	0,50
3. Регіональна лісистість території Сумської області*, %	20
4. Ступінь ризику землекористування від порушення екологічних умов, в балах (умовна норма)	10**

* Джерело: [7].

** експертні пропозиції.

Таблиця 4. Розрахунок екологічної стабільності землекористування Сумської області

Угіддя та землі функціонального використання	Коеф. ек. стаб. ($K_{ек.ст.}$)	Площа (П), тис. га	Добуток (П x $K_{ек.ст.}$)
1) Екологічна стабільність землекористування при існуючому використанні земель			
Рілля	0,14	1226,4	171,7
Багаторічні насадження	0,48	24,4	11,7
Сінокоси	0,68	220,4	149,9
Пасовища	0,62	163,8	101,6
Ліси та інші лісо вкриті площі, природоохоронні	0,95	300,8	285,8
Ліси для виробництва деревини	0,85	89,4	76,0
Під житловою забудовою	0,30	19,1	5,7
Під громадською забудовою	0,10	13,2	1,3
Землі транспорту та технічної інфраструктури	0,0	47,4	0,0
Землі промисловості	0,0	8,6	0,0
Заболочені землі	0,80	62,6	50,1
Під водою	0,80	30,9	24,7
Інші землі	0,2	11,1	2,2
Землі природоохоронного використання	0,90	160,1	144,1
Землі оздоровчого використання	0,55	0,1	0,1
Землі рекреаційного використання	0,55	1,5	0,8
Землі історико-культурного використання	0,55	3,4	1,9
Всього	0,43	2383,1	1027,5
2) Екологічна стабільність землекористування по проекту формування екомережі			
Рілля	0,20	1221,9	244,4
Багаторічні насадження	0,48	24,4	11,7
Сінокоси	0,78	61,1	47,7
Пасовища	0,72	63,8	45,9
Ліси та інші лісо вкриті площі, природоохоронні	0,95	212,3	201,7
Ліси для виробництва деревини	0,85	89,4	76,0
Під житловою забудовою	0,30	19,1	5,7
Під громадською забудовою	0,10	13,2	1,3
Землі транспорту та технічної інфраструктури	0,0	47,4	0,0
Землі промисловості	0,0	8,6	0,0
Заболочені землі	0,80	61,6	49,3
Під водою	0,80	36,2	29,0
Землі природоохоронного використання	0,90	511,1	460,0
Землі оздоровчого використання	0,55	0,1	0,1
Землі рекреаційного використання	0,55	9,2	5,1
Землі історико-культурного використання	0,55	3,4	1,9
Всього	0,49	2383,1	1179,6

природного середовища землекористування (ІЕБЗ):

$$ІЕБЗ = \sqrt[4]{Іек.ст. \times Іант. \times Іліс \times Іриз} \quad (6),$$

де І-адміністративний район або територіальна громада;

Іек. ст. — конкретний індекс екологічної стабільності землекористування;

Іант. — конкретний індекс антропогенного навантаження землекористування;

Іліс — конкретний індекс лісистості території;

Іриз — конкретний індекс ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов.

8. Ранжування відповідних територій районів чи територіальних громад за ІЕБЗ здійснюється з використанням п'ятибальної шкали "Гостроти екологічного стану землекористування" (табл. 2) та розробляються карти-схеми ІЕБЗ, що характеризують екологічний стан на відповідній території.

Для розрахунку відносних коефіцієнтів для обраних показників визначення індексу екологічного благополуччя землекористування (ІЕБЗ) Сумської області в табл. 3 приведено нормативи гранично допустимої антропогенної навантажки землекористування, екологічної стабільності землекористування, лісистості території, ступеня екологічного ризику землекористування.

Умовна норма приймається як величина перерахованих показників, що відповідає їх 50% забезпеченості. Це величина, яку сьогодні вважаємо допустимою.

Для розрахунку відносного коефіцієнту по екологічній стабільності землекористування Сумської області в табл. 4 здійснено розрахунок коефіцієнта $K_{ек.ст.}$ при існуючому використанні земель та по проекту формування землекористування екомережі, яке є базовою основою екологічного каркасу території.

На основі одержаних даних та нормативу приведенного в табл. 3 проводиться розрахунок відносного коефіцієнту по

екологічній стабільності землекористування за формулою 3:

— для існуючому використанні земель $K_{i.ек.ст} = 0,50 / 0,43 = 1,16$,

— та по проекту формування екомережі $K_{i.ек.ст} = 0,50 / 0,49 = 1,02$.

Для розрахунку відносного коефіцієнту по антропогенному навантаженню землекористування в табл. 5 здійснено розрахунок бала Бант.нав. при існуючому використанні земель та по проекту формування землекористування екомережі Сумської області.

На основі одержаних даних та нормативу приведенного в табл. 3 проводиться розрахунок відносного коефіцієнту антропогенного навантаження землекористування за формулою 4:

— для існуючому використанні земель $K_{i.ан.нав} = 3,4 / 3,5 = 0,97$,

— та по проекту формування екомережі $K_{i.ан.нав} = 3,1 / 3,5 = 0,88$.

Лісистість Сумської області складає 16,4% і не досягає оптимального рівня — 20% [7], за якого ліси найкраще впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, протидіють ерозійним процесам. Для досягнення оптимального рівня лісистості території області необхідно збільшити площу лісів на 66 тис. га (загальна площа досягне 366,8 тис. га). Формування структурних елементів екологічної мережі дозволяє збільшити площу лісів на 26,4 тис. га., або лісистість території складатиме 17,8%.

На основі приведених даних та нормативу приведенного в табл. 3 проводиться розрахунок відносного коефіцієнту лісистості території області за формулою 4:

— для існуючому використанні земель $K_{i.ліс} = 20 / 16,4 = 1,22$,

— та по проекту формування екомережі $K_{i.ліс} = 20 / 17,8 = 1,12$.

В експериментальному порядку здійснено розрахунок інтегрального індексу екологічного благополуччя землекористування в Сумській області за трьома відносними коефіцієнтами. Для розрахунку інтегрального індексу екологічного благополуччя землекористування області використаємо формулу 6.

Таблиця 5. Розрахунок антропогенного навантаження землекористування Сумської області

Угіддя та землі функціонального використання	Бал антр.нав. (Бант.нав)	Площа (П), тис. га	Добуток (П x Бант.нав)
1) Антропогенне навантаження землекористування при існуючому використанні земель			
Рілля	4,2	1226,4	5150,88
Багаторічні насадження	3,8	24,4	92,72
Сінокоси	3,2	220,4	705,28
Пасовища	3,0	163,8	491,4
Ліси та інші лісо вкриті площі, природоохоронні	2,0	300,8	601,6
Ліси для виробництва деревини	2,5	89,4	223,5
Під житловою забудовою	4,5	19,1	85,95
Під громадською забудовою	4,0	13,2	52,8
Землі транспорту та технічної інфраструктури	5,0	47,4	237
Землі промисловості	5,0	8,6	43
Заболочені землі	1,0	62,6	62,6
Під водою	2,0	30,9	61,8
Інші землі	3,0	11,1	33,3
Землі природоохоронного використання	1,5	160,1	240,15
Землі оздоровчого використання	2	0,1	0,2
Землі рекреаційного використання	2,5	1,5	3,75
Землі історико-культурного використання	3,0	3,4	10,2
Всього	3,4	2383,1	8096,13
2) Антропогенне навантаження землекористування по проекту формування землекористування екомережі			
Рілля	4,0	1221,9	4887,6
Багаторічні насадження	3,8	24,4	92,72
Сінокоси	3,2	61,1	195,52
Пасовища	3,0	63,8	191,4
Ліси та інші лісо вкриті площі, природоохоронні	2,0	212,3	424,6
Ліси для виробництва деревини	2,5	89,4	223,5
Під житловою забудовою	4,5	19,1	85,95
Під громадською забудовою	4,0	13,2	52,8
Землі транспорту та технічної інфраструктури	5,0	47,4	237
Землі промисловості	5,0	8,6	43
Заболочені землі	1,0	61,6	61,6
Під водою	2,0	36,2	72,4
Землі природоохоронного використання	1,5	511,1	766,65
Землі оздоровчого використання	2	0,1	0,2
Землі рекреаційного використання	2,5	9,2	23
Землі історико-культурного використання	3,0	3,4	10,2
Всього	3,1	2383,1	7368,14

а) для існуючому використанні земель $ІЕБЗ = \sqrt[3]{1,16 \times 0,97 \times 1,22} = 1,11$ (гострота екологічного благополуччя відноситься до сприятливої);

б) по проекту формування екомережі $ІЕБЗ = \sqrt[3]{1,02 \times 0,88 \times 1,12} = 1,00$ (гострота екологічного благополуччя відноситься до сприятливої).

Таким чином, гострота екологічного благополуччя землекористування Сумської області, як при існуючому використанні земель так і за проектом формування землекористування екологічної мережі, відноситься до сприятливої. Одночасно, за проектом формування землекористування екологічної мережі стан екологічного благополуччя покращується.

Таблиця 6. Перелік критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику землекористування від порушення екологічних умов

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності	Показники критеріїв	Кількість балів
1. Проведення господарської діяльності з додержанням екологічних вимог*	1) користування земельною ділянкою:	
	природно-заповідного фонду	30
	оздоровчого призначення	29
	рекреаційного призначення	26
	лісгосподарського призначення	25
	водного фонду	23
	іншого призначення	15

* Якщо суб'єкт господарювання може бути віднесений одночасно до двох або більше показників, застосовується показник з найбільшою кількістю балів.

Для здійснення розрахунку інтегрального індексу екологічного благополуччя землекористування в області за чотирма відносними коефіцієнтами проведемо оцінку ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов.

Для оцінки ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов використаємо перелік критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, їх показники та кількість балів за кожним показником (табл. 6) [8].

В табл. 7 проведено розрахунок бала (Бст.риз) ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов при існуючому використанні земель та по проекту формування землекористування екомережі області.

Використовуючи критерії за якими оцінюється ступінь ризику землекористування від порушення екологічних умов [7] нами визначено нормативи віднесення земель за відповідним призначенням до відповідного ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов:

- більше 30 балів — до кризового ступеня ризику;
- від 21 до 30 балів — до напруженого ступеня ризику;
- від 16 до 20 балів — до задовільного ступеня ризику;
- від 11 до 15 балів — до допустимого ступеня ризику;
- від 0 до 10 балів — до незначного ступеня ризику.

На основі одержаних даних в табл. 7 та нормативу приведенного в табл. 3 проводиться розрахунок відносного коефіцієнту ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов за формулою 5, 6:

- для існуючому використанні земель $\text{Бст.риз} = 18 / 10 = 1,8$,
- по проекту формування екомережі $\text{Бст.риз} = 20 / 10 = 2,0$.

Для розрахунку інтегрального індексу екологічного благополуччя землекористування області використаємо формулу 5.8.

а) для існуючому використанні земель $\text{ІЕБЗ} = \sqrt[4]{1,16 \times 0,97 \times 1,22 \times 1,8} = 1,25$ (гострота екологічного благополуччя відноситься до сприятливої);

б) по проекту формування екомережі $\text{ІЕБЗ} = \sqrt[4]{1,02 \times 0,88 \times 1,12 \times 2,0} = 1,19$ (гострота екологічного благополуччя відноситься до сприятливої).

ВИСНОВКИ

При розрахунку гостроти екологічного благополуччя землекористування Сумської області, як за відносними коефіцієнтами за екологічною стабільністю та антропогенному навантаженню землекористування, лісистістю території, так і з використанням відносного коефіцієнту ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов, при існуючому використанні земель так і за проектом формування землекористування екологічної мережі, відноситься до

Таблиця 7. Розрахунок бала (Бст.риз) ступеня ризику землекористування від порушення екологічних умов в Сумській області

Землі функціонального використання	Бал ступеня ризику, (Бст.риз)	Площа (П), тис. га	Добуток (П x Бст.риз)
1) Ступені ризику землекористування при існуючому використанні земель			
Землі природно-заповідного фонду	30	160,1	4803
Землі оздоровчого призначення	29	0,1	2,9
Землі рекреаційного призначення	26	1,5	39
Землі історико-культурного використання	15	3,4	51
Землі лісгосподарського призначення	25	390,2	9755
Землі водного фонду	25	93,5	2337,5
Землі іншого призначення	15	1734,3	26014,5
Всього	18	2383,1	43002,9
2) Ступені ризику землекористування по проекту формування екомережі			
Землі природно-заповідного фонду	30	511,1	15333
Землі оздоровчого призначення	29	0,1	2,9
Землі рекреаційного призначення	26	9,2	239,2
Землі історико-культурного використання	15	3,4	51
Землі лісгосподарського призначення	25	301,7	7542,5
Землі водного фонду	25	97,8	2445
Землі іншого призначення	15	1459,8	21897
Всього	20	2383,1	47510,6

сприятливої зони. Проте, за проектом формування землекористування екологічної мережі екологічне благополуччя покращується. Отже, можна сказати, що запропонована методика оцінки інтегрального індексу екологічного благополуччя землекористування може бути використана для оцінки екологічного стану землекористування будь-якої території.

Література:

1. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: тенденції, наслідки у контексті якості життя і безпеки населення: [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк; під заг. ред. А.М. Третяка. — Херсон: Грін Д.С., 2017. 439 с.

2. Кірова М. О. Інституціональне забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності міського населення. Дис. на здоб. наук. ст. канд. екон. наук. К.: 2018. 268 с.

3. Гегель, Г.В.Ф. Наука логіки: в 3-х т. / Г.В.Ф. Гегель; АН СССР. Ин-т философии. Философское наследие. М.: Мысль, 1970. 501 с.

4. Третяк А.М., Третяк Р.А., Шквир М.І. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування. Київ. 2001. 15 с.

5. Третяк А.М. Стандартизація та нормування у землеустрої: навч. посіб. III-є доповнене видання. А.М. Третяк, В.М. Третяк, І.Г. Колганова, Т.М. Прядка, Н.О. Капінос, Ю.В. Лобунько. [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква, 2023. 284 с.

6. Третяк А.М., Третяк Н.А., Кірова М.О. Методичні рекомендації оцінки екологічної небезпеки міського землекористування для життєдіяльності населення: метод. реком. Київ, 2018. 38 с.

7. Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території і мінімально необхідної захисної лісистості агроландшафтів України. Наказ міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 22.07.2021 № 494. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-21#Text>.

8. Критерії за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р.

№ 182. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2019-%D0%BF#Text>.

References:

1. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M. and Tretiak, N.A. (2017), *Zemel'na reforma v Ukraini: tendentsii, naslidky u konteksti yakosti zhyttia i bezpeky naselennia* [Land reform in Ukraine: trends, consequences in the context of the quality of life and safety of the population], Grin D.S., Kherson, Ukraine.

2. Kirova, M. O. (2018), "Institutional provision of ecological safety of life activities of the urban population", Ph.D. Thesis, Economy, yiv, Ukraine.

3. Hegel, G.W.F. (1970), *Nauka lohyky: v 3-kh t.* [Science of Logic: in 3 volumes], Mysl, Moscow, Russia.

4. Tretiak, A.M., Tretiak, R.A. and Shkyr, M.I. (2001), *Metodychni rekomendatsii otsinky ekolohichnoi stabil'nosti ahrolandshaftiv ta sil's'ko-hospodars'koho zemlekorystuvannia* [Methodical recommendations for assessing the ecological stability of agricultural landscapes and agricultural land use], Kyiv, Ukraine.

5. Tretiak, A.M. Tretiak, V.M. Kolganova, I.H. Pryadka, T.M. Kapinos, N.O. Lobunko, Yu.V. (2023), *Standartyzatsiia ta normuvannia u zemleustroi* [Standardization and regulation in land management], 3rd revised edition, Bila Tserkva, Ukraine.

6. Tretiak, A.M., Tretiak, N.A. and Kirova, M.O. (2018), *Metodychni rekomendatsii otsinky ekolohichnoi nebezpeky mis'koho zemlekorystuvannia dlia zhyttiediiial'nosti naselennia* [Methodological recommendations for assessing the environmental hazard of urban land use for the population's livelihood], Kyiv, Ukraine.

7. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2021), Order "On the approval of indicators of regional norms for optimal forest cover and minimal necessary protective forest cover of agricultural landscapes of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-21#Text> (Accessed 05 March 2024).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "Criteria for assessing the risk level of economic activities and determining the frequency of planned measures of state supervision (control) in the field of environmental protection, rational use, reproduction, and conservation of natural resources by the State Environmental Inspection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2019-%D0%BF#Text> (Accessed 05 March 2024).

Стаття надійшла до редакції 16.03.2024 р.

УДК 336.027:504.062

В. А. Голян,

д. е. н., професор, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>

Ю. Б. Заставний,

доктор філософії в галузі економіки,

Заслужений працівник сільського господарства України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9033-8018>

В. М. Бардась,

к. е. н., Громадська організація "Європейський аналітичний центр", м. Луцьк

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1211-2494>

В. В. Левитський,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8684-9896>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.12

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

V. Holian,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka

Y. Zastavnyy,

PhD in Economics, Honoured Worker of Agriculture of Ukraine, Kyiv

V. Bardas,

PhD in Economics, Public Organization "European Analytical Centre", Lutsk

V. Levytskyi,

Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCIAL AND ECONOMIC REGULATION OF ECOLOGIZATION OF AGRICULTURAL NATURE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DECENTRALISATION: INVESTMENT ASPECT OF RESOURCE SAVING IN AGRICULTURE

Обґрунтовано, що процес аграрного природокористування являє собою комплекс взаємопов'язаних заходів з господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу, сільськогосподарського водокористування, використання водних ресурсів для потреб зрошувального землеробства, здійснення низки агротехнічних, агрохімічних, гідромеліоративних, агролісомеліоративних, ресурсозберігаючих та інших природоохоронних та природооблаштувальних заходів. Встановлено, що екологізація аграрного природокористування має передбачати імплементацію передових практик природозберігаючого аграрного підприємництва, інтеграцію сільського та лісового господарства, примноження біорізноманіття агроландшафтів, відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації відповідно до наявних природно-кліматичних та природно-ресурсних передумов, впровадження технологій органічного землероб-

ства, тваринництва та кормовиробництва. Виявлено, що необхідною передумовою екологізації аграрного природокористування в сучасних умовах є впровадження моделей зберігаючого сільського господарства, яке передбачає зменшення глибини обробки ґрунту, збереження ґрунтового покриву, перманентне дотримання науково обґрунтованих сівозмін і диверсифікацію культур, що допомагає покращити загальний фізико-хімічний стан ґрунту, зменшити його ерозію, зберегти запаси свіжої води та усунути еколого-деструктивний вплив на природні водні джерела. Обґрунтовано, що ресурсозбереження у сільському господарстві України з врахуванням викликів воєнного часу, глобальних трендів екологізації аграрного природокористування та переваг поглиблення децентралізації має охоплювати такі напрями: 1) збереження ґрунтів; 2) збереження природних водних джерел; 3) реалізація пріоритетів енергоефективності на основі використання вторинної сільськогосподарської сировини; 4) примноження та збереження біорізноманіття; 5) формування науково обґрунтованого балансу поживних речовин в ґрунтах на основі використання передової іноземної практики екологізації землекористування; 6) зменшення кількості відходів у всіх фазах агропродуктових ланцюгів на основі застосування ресурсозберігаючих технологій; 7) використання екологічно безпечних технологій, що забезпечують позитивний вплив на кліматичні процеси. Доведено, що прискорення процесів екологізації аграрного природокористування, в першу чергу процесів ресурсозбереження у сільському господарстві, напряму залежить від впровадження інструментарію фінансово-економічного регулювання, який охоплюватиме комплекс стимулів, котрі підвищать заінтересованість різноманітних суб'єктів аграрного підприємництва в нарощенні інвестиційних потоків у розбудову природоохоронної інфраструктури, впровадження інноваційних технологій утилізації вторинної сільськогосподарської сировини, сучасних методів та технологій ґрунтозахисного землеробства, органічного тваринництва, екологічно чистого виробництва готових харчових продуктів.

It is substantiated that the process of agrarian nature management is a complex of interrelated measures for economic development of land and resource potential, agricultural water use, use of water resources for the needs of irrigated agriculture, implementation of a number of agrotechnical, agrochemical, hydromeliorative, agroforestry, resource-saving and other environmental and nature management measures. It is established that the greening of agrarian nature management should include the implementation of best practices of nature-saving agricultural entrepreneurship, integration of agriculture and forestry, enhancement of biodiversity of agricultural landscapes, restoration of traditional agricultural specialisation in accordance with the existing natural and climatic and natural resource prerequisites, and introduction of organic farming, livestock and fodder production technologies. It is found that a prerequisite for the greening of agrarian environmental management in modern conditions is the introduction of conservation agriculture models. It involves reducing the depth of tillage, preserving soil cover, permanent compliance with scientifically sound crop rotations and crop diversification, which helps to improve the overall physical and chemical condition of the soil, reduce its erosion, preserve fresh water supplies and eliminate the ecologically destructive impact on natural water sources. It is substantiated that resource conservation in agriculture of Ukraine, taking into account the challenges of wartime, global trends in the greening of agricultural environmental management and the benefits of deepening decentralisation, should cover the following areas: 1) soil conservation; 2) conservation of natural water sources; 3) implementation of energy efficiency priorities through the use of secondary agricultural raw materials; 4) enhancement and conservation of biodiversity; 5) formation of a scientifically based balance of nutrients in soils based on the use of best foreign practices of greening land use; 6) reduction of waste in all phases of agro-food chains through the use of resource-saving technologies; 7) use of environmentally friendly technologies that have a positive impact on climate processes. It has been proven that the acceleration of the processes of greening of agricultural nature use, primarily the processes of resource conservation in agriculture, directly depends on the implementation of financial and economic regulation tools, which will include a set of incentives that will increase the interest of various subjects of agrarian entrepreneurship in increasing investment flows in the development of environmental infrastructure, implementation of innovative technologies for the utilization of secondary agricultural raw materials, modern methods and technologies of soil-protecting agriculture, organic animal husbandry, ecologically clean production of ready-made food products.

Ключові слова: регулювання, екологізація, аграрне природокористування, ресурсозбереження, сільське господарство, інвестиційне забезпечення, відходи сільськогосподарського виробництва, енергоефективність.

Key words: regulation, ecologization, agricultural environmental management, resource conservation, agriculture, investment support, agricultural waste, energy efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрне природокористування являє собою комплекс взаємопов'язаних заходів з господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу, сільськогосподарського водокористування, використання водних ресурсів для потреб зрошувального землеробства, здійснення

низки агротехнічних, агрохімічних, гідромеліоративних, агролісомеліоративних та інших природоохоронних заходів. Водночас галузевий перегин у сільськогосподарському виробництві (гіпертрофований розвиток експортно орієнтованого рослинництва та згортання потужностей у тваринницькій підгалузі), котрий виник в останні десятиліття внаслідок трансформацій в національному господарстві, потребує не просто механічного удосконалення сис-

теми аграрного природокористування, а його всеохоплюючої екологізації на основі імплементації передових практик природозберігаючого аграрного підприємництва, інтеграції сільського та лісового господарства, примноження біорізноманіття агроландшафтів, відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації відповідно до наявних природно-кліматичних та природно-ресурсних передумов, впровадження технологій органічного землеробства, тваринництва та кормовиробництва. Поглиблення децентралізації, зокрема земельна дерегуляція, створило додаткові можливості для урізноманітнення набору методів та інструментів фінансово-економічного регулювання екологізації аграрного природокористування, в першу чергу щодо стимулювання залучення додаткового обсягу інвестицій у природоохоронну інфраструктуру та в ресурсозберігаючі технології. Посилення стимулюючого впливу держави та територіальних громад на суб'єкти аграрного підприємництва в частині активізації інвестиційного забезпечення ресурсозбереження дасть можливість забезпечити імплементацію у вітчизняну практику сільськогосподарського землекористування та інших складових аграрного природокористування базових положень міжнародних природоохоронних конвенцій і тим самим перевести розвиток сільського господарства та інших ланок сільської економіки на рейки збалансованості та ощадливості, а також зміцнити енергетичну самодостатність сільських населених пунктів за рахунок налагодження виробництва біопалива на основі утилізації відходів сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Одним з фундаторів формування вітчизняної теорії екологізації аграрного природокористування є д.е.н., академік НАН України Б.М. Данилишин. Він ще у 1991 році стверджував, що екологізація в АПК, особливо її соціальна сутність, передбачає необхідність дослідження цілого комплексу соціально-економічних проблем і причин, що їх породили. Для того, щоб побачити повну картину екологічної депресії, оцінити всі фактори господарського механізму і ступінь їх впливу на стан навколишнього середовища, необхідно проаналізувати стан всього комплексу виробничого потенціалу АПК, його пропорційність, усталену практику користування, наявні пріоритети та тіньові сторони [3, с. 3]. Тобто екологізація ув'язується з численними факторами, котрі прямо та

опосередковано впливають на стан дотримання природоохоронного законодавства і результативність використання природно-ресурсної бази сільськогосподарського виробництва, що визначає ресурсні можливості розвитку аграрної сфери як у короткостроковій, так і в середньостроковій перспективі.

Складність процесу екологізації агропромислового виробництва, на думку П. Борщевського, В. Ушкаренка, А. Чернюк та А. Мармуль, полягає в тому, що природокористування є складовою частиною виробництва і процеси щодо зменшення негативного впливу на природне середовище не завжди збігаються з економічною метою виробництва. Тому необхідно, щоб були розроблені і впроваджені в практику дієві економічні механізми, які б стимулювали вказаний процес, а разом і з тим робили його неминучим [1, с. 238]. Повільні темпи екологізації відтворювальних пропорцій в АПК у сучасних умовах якраз і зумовлені надмірною уніфікацією методів та інструментів впливу на темпи і масштаби господарського залучення в агропродуктові ланцюги різноманітних видів природних ресурсів та елементів довкілля. Тому сільськогосподарські товаровиробники не завжди дотримуються лекал невиснажливого та збалансованого аграрного природокористування і не заінтересовані у фінансуванні капітальних інвестицій у ресурсозберігаючі технології.

Доцільність державної підтримки процесів екологізації аграрного природокористування випливає за твердженням О.Попової з того, що стрімко розширилися посіви соняшнику, сої, ріпаку порівняно з 1990 роком. Частка соняшнику в структурі загальної посівної площі досягла 15,7%. За середніми показниками по країні приховується значна диференціація частки цієї культури в сільськогосподарських підприємствах — у спеціалізованих підприємствах його частка перевищувала третину, що в 3 рази більше раціональної норми. Це призводить до масштабної ґрунтової, деградації й виснаження сільськогосподарських угідь, перетворення родючого ґрунту у безплідну субстанцію, що можна охарактеризувати як ерацид — знищення землі. Розширення площ комерційно привабливих культур відбувається за рахунок зменшення посівів кормових культур, що є наслідком скорочення і масової відмови сільгосппідприємств від тваринництва [7]. Відновлення посівів кормових культур великою мірою залежить не лише від усунення наявного перегику між рослинництвом та тваринництвом, але і від застосування комплексу стимулюючих підойм, котрі заінтересовуватимуть

суб'єкти аграрного підприємництва та сільські домогосподарства відновлювати традиційні площі таких культур, в першу чергу багаторічних та однорічних трав.

Існують також підходи, які проблему екологізації аграрного природокористування зводять до здійснення конкретних агротехнічних та агрохімічних заходів, що призводять до виснаження природно-ресурсної основи сільського господарства, а також її вирішення розглядають як необхідну передумову екологічно сталого розвитку сільських територій. Як зазначають І. Іртіщева, Т. Стройко та М. Стегней, досить часто добрива вносять у кількостях, які не збалансовані зі споживанням сільськогосподарськими рослинами, тому вони стають джерелом забруднення ґрунтів, сільськогосподарської продукції, ґрунтових вод, природних водоймищ, річок та атмосфери. Неконтрольоване використання добрив може привести до негативних наслідків таких як зміна фізико-хімічних властивостей ґрунтів. Наприклад, фосфорні мінеральні добрива є джерелом забруднення такими токсичними елементами, як фтор, арсен, природні радіонукліди (уран, торій, стронцій, радій) [4]. Уникнення неконтрольованого та розбалансованого використання мінеральних добрив та пестицидів можна забезпечити через урізноманітнення набору методів та інструментів стимулювання процесів екологізації аграрного природокористування, що дасть можливість перевести використання природних ресурсів для потреб сільськогосподарського виробництва на ощадливу основу, а також активізувати ресурсозберігаючі процеси та впроваджувати технології екологічно чистого виробництва сільськогосподарської продукції.

Високим рівнем системності щодо екологізації аграрного природокористування як ключового чинника розвитку сільських територій відзначається підхід В. Куценко. На її думку, найголовнішим має бути принцип природозбереження, екологізації економіки, що є процесом неухильного та послідовного впровадження системи правових, управлінських, технологічних та інших заходів, які дозволяють мінімізувати негативний вплив господарської діяльності на природу й довкілля [5, с. 12]. З приведеного слідує, що екологізація являє собою комплекс взаємопов'язаних заходів, а це вимагає формування набору регуляторних важелів, котрі прямо та опосередковано будуть стимулювати процеси оздоровлення довкілля як в секторі сільськогосподарських підприємств, так і в секторі сільських домогосподарств.

Водночас забезпечення повноцінної екологізації аграрного природокористування потребує розроблення сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання, в першу чергу, стосовно заохочення суб'єктів аграрного підприємництва реалізовувати проекти ресурсозбереження на основі дотримання вимог природоохоронного законодавства, який враховуватиме вигоди поглиблення децентралізації та буде зорієнтований як на обмеження негативного впливу на агроландшафти, так і на нарощення інвестиційних потоків у реалізацію необхідного комплексу агротехнічних, агрохімічних, гідромеліоративних та агролісомеліоративних та інших природооблаштувальних заходів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування пріоритетів формування інструментарію фінансово-економічного регулювання екологізації аграрного природокористування в умовах поглиблення децентралізації, зорієнтованого на подолання проявів еколого-деструктивної та природо-руйнівної діяльності, а також на нарощення інвестицій в ресурсозберігаючі та екологічно чисті методи та технології використання ресурсно-виробничого потенціалу сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрне природокористування являє собою комплекс заходів, які передбачають використання різноманітних методів, способів та технологій господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу, сільськогосподарського водокористування, здійснення меліоративних заходів та заходів з охорони земель. Водночас всі перераховані складові аграрного природокористування (господарське освоєння земельно-ресурсного потенціалу, сільськогосподарське водокористування, меліоративні заходи та заходи з охорони земель знаходяться в тісному взаємозв'язку і передбачають взаємний вплив). Традиційні способи господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу, які передбачали і передбачають високий рівень розораності земель, використання різноманітних методів хімізації сільськогосподарського виробництва вимагають здійснення комплексу меліоративних заходів та заходів з охорони земель, щоб вчасно упереджувати еколого-деструктивні процеси, пов'язані з руйнацією агроландшафтів та навколишніх біогеоценозів [8, с. 20—21]. Прикметною рисою аграрного природокористування в останні роки стало перманентне збільшення площі експортно-орієнтова-

них культур, в першу чергу соняшника та кукурудзи, що супроводжується прискореними темпами виснаження ґрунтів та їх забруднення.

Інтенсивне вирощування в сучасній сівозміні олійних культур супроводжується цілою низкою екологічних проблем. Адже важкі метали, нітрати та десиканти є високо небезпечними речовинами, які можуть активно включатись в колообіг, накопичуватись в організмі людини й викликати цілу низку порушень. Тому виробництво соняшнику в Україні потребує постійного контролю та удосконалення його вирощування з урахуванням екологічних наслідків як для ґрунтів, так і продукції, яка є продовольчою сировиною та від безпеки якої залежить здоров'я людей [2]. Водночас гіпертрофоване зростання площі експортно-орієнтованих гумусових багаторічних культур супроводжується скороченням площі кормових культур, котрі позитивним чином впливають на стійкість агроландшафтів. Маркером ускладнення ситуації в аграрному природокористуванні в Україні виступає динаміка площі багаторічних та однорічних трав.

Площі посівних площ однорічних та багаторічних трав в Україні у 2000—2022 роках мали тенденцію до зменшення. У період з 2000 року по 2010 рік відбулося різке зменшення посівних площ таких трав, проте починаючи з 2010 року показники, хоч все ще зменшувалися, але вже у значно повільнішому темпі. Таким чином посівна площа однорічних трав в Україні у 2000 році становила 1765 тис. га, у 2005 році — 891 тис. га, у 2010 році — 583 тис. га, у 2015 році — 393 тис. га, у 2017 році — 353 тис. га, у 2018 році — 338 тис. га, у 2019 році — 312 тис. га, у 2020 році — 302 тис. га, у 2021 році — 269 тис. га, у 2022 році — 195 тис. га. У 2022 році порівняно з 2000 роком площа однорічних трав зменшилася на 1570 тис. га або у 9,05 рази (рис. 1).

Посівна площа багаторічних трав в Україні у 2000 році становила 2985 тис. га, у 2005 році — 1702 тис. га, у 2010 році — 1238 тис. га, у 2015 році — 1027 тис. га, у 2017 році — 955 тис. га, у 2018 році — 920 тис. га, у 2019 році — 921 тис. га, у 2020 році — 869 тис. га, у 2021 році — 819 тис. га, у 2022 році — 724 тис. га. У 2022 році порівняно з 2000 роком площа багаторічних трав зменшилася на 2261 тис. га або у 4,12 рази.

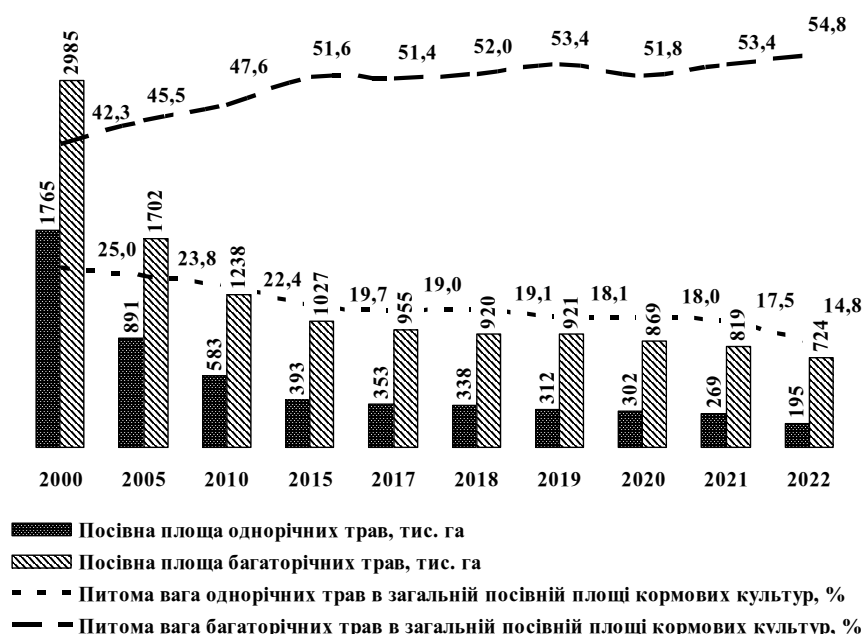

Рис. 1. Динаміка посівних площ однорічних та багаторічних трав в Україні у 2000—2022 роках

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

При цьому питома вага однорічних трав в загальній посівній площі кормових культур в 2000—2022 роках в Україні теж зменшувалася. У 2000 році вона становила 25%, у 2005 році — 23,8%, у 2010 році — 22,4%, у 2015 році — 19,7%, у 2017 році — 19%, у 2018 році — 19,1%, у 2019 році — 18,1%, у 2020 році — 18%, у 2021 році — 17,5%, у 2022 році — 14,8%. Тоді як питома вага багаторічних трав в загальній посівній площі кормових культур в 2000—2022 роках в Україні помірними темпами збільшувалася. У 2000 році вона становила 42,3%, у 2005 році — 45,5%, у 2010 році — 47,6%, у 2015 році — 51,6%, у 2017 році — 51,4%, у 2018 році — 52%, у 2019 році — 53,4%, у 2020 році — 51,8%, у 2021 році — 53,4%, у 2022 році — 54,8%.

Загальноновизнано, що багаторічні бобові і злакові трави є важливою складовою у годівлі сільськогосподарських тварин. Вищезазначеним рослинам належить виключно неоціненна роль у підвищенні показників родючості ґрунту, захисту його від водної та вітрової ерозії. Їм повинно бути відведене належне місце у системі біологічного землеробства.

Водночас останніми роками відчувається зменшення площ посівів багаторічних трав, а отже і виробництва їх продукції на кормові цілі. Найбільш ефективним є вирощування багаторічних бобових трав, а саме буркуну білого, люцерни, еспарцету. Злакові трави менш продуктивні за збором зеленої маси. Кращими серед них за продуктивністю є стоколос безостий та пирій ніжний. Такі культури, як житняк

і лядвенець рогатий потребують умов зволоження. Їх можна використовувати у якості газонних трав [6]. Розширення площі однорічних та багаторічних трав є однією з необхідних складових екологізації аграрного природокористування, оскільки воно дасть можливість зміцнити стійкість агроландшафтів і упередити процеси винесення поживних речовин із сільськогосподарських угідь.

Водночас досягнення позитивних проривних змін щодо екологізації аграрного природокористування великою мірою залежить від імплементації передового іноземного досвіду. У даному контексті існуючий інструментарій фінансово-економічного регулювання екологізації аграрного природокористування має бути доповнений методами та інструментами стимулювання впровадження технологій ресурсозберігаючого сільського господарства (РСГ). Незважаючи на те, що на сьогодні більша частина розвитку РСГ пов'язана з богарними орними культурами, фермери можуть застосовувати ті самі принципи для підвищення стійкості зрошуваних систем, у тому числі в напівпосушливих районах. Системи РСГ також були розроблені для садових і виноградних культур із прямим посівом польових культур, покривних культур і пасовищ, що забезпечує постійне покриття та покращує інфільтрацію води, аерацію ґрунту та примножує біорізноманіття. Загальним обмеженням є конкуренція за ґрунтову воду між деревами та культурами. Однак це вирішує ретельний вибір порід дерев з глибоким укоріненням і однорічних рослин з дрібним укоріненням. Позитивним моментом є також те, що функціональні системи РСГ не замінюють поточні практики землеробства, а інтегруються з ними.

Робота міжнародних організацій в США показала переваги РСГ, особливо з точки зору збільшення врожайності, органічних речовин у ґрунті, ефективності використання води та чистого доходу. РСГ також показує важливість диверсифікації культур за допомогою бобових і покривних культур замість парового періоду, забезпечуючи покращену продуктивність, якість ґрунту, ефективність використання азотних добрив і ефективність використання води. РСГ сприймається як потужний інструмент землеустрою в посушливих районах. Це дозволяє фермерам підвищити свою продуктивність і прибутковість, особливо в посушливих районах, одночасно зберігаючи і навіть покращуючи базу природних ресурсів і навколишнє середовище. Однак адаптація РСГ в посушливих районах стикається з критичними

проблемами, пов'язаними з дефіцитом води та небезпекою посухи, низьким виробництвом біомаси та гострою конкуренцією між конфліктуючими способами використання, зокрема для ґрунтового покриву, корму для тварин, палива для приготування їжі/опалення, сировини для середовища існування тощо. Бідність і вразливість багатьох дрібних фермерів, які більше покладаються на тваринництво, ніж на виробництво зерна, є іншими ключовими факторами [10]. Тобто в США активізувалася діяльність стосовно поширення технологій РСГ як альтернативи виснажливому та розбалансованому сільськогосподарському виробництву, зорієнтованому на максимізацію валового виробництва різноманітних видів продукції. Водночас ресурсозберігаюча модель ведення сільського господарства не є уніфікованою моделлю для всіх без винятку суб'єктів аграрного підприємництва і має враховувати особливості освоєння ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва, а також природно-кліматичні та природно-ресурсні умови здійснення діяльності, спрямованої на виробництво рослинницької та тваринницької продукції.

Зберігаючий обробіток ґрунту є прикладом практики, яка стимулюється безпосередньо через програми збереження робочих земель, а також опосередковано через вимоги їх "збереження". Відповідність природоохоронним вимогам вимагає, щоб оператори, які обробляють орні землі, що піддаються руйнуванню, використовували консерваційний обробіток ґрунту, щоб зберегти право на участь у федеральних сільськогосподарських програмах. Запровадження захисних типів обробітку зводить до мінімуму порушення ґрунту, зокрема зменшує ерозію, зберігає вологість та сприяє кращому стану ґрунтів в цілому. "No-till" передбачає посадку безпосередньо в залишки попередньої культури, тоді як "mulch till" злегка порушує ґрунт, але зберігає більшу частину залишків попередньої культури. У період з 2004 по 2017 рік виробники пшениці в США збільшили частку посівних площ під консерваційним обробітком ґрунту з 37 до 67%, а для кукурудзи, сої та бавовни спостерігалось більш повільне збільшення [9]. Тобто в США набуває масового поширення практика реалізації федеральних програм стимулювання запровадження ґрунтозахисних систем землеробства, котрі забезпечують мінімальний вплив на ґрунт і призводять до усунення проявів виснажливого аграрного природокористування. І в той же час використання методів та технологій ґрунтозахисного зем-

леробства відповідає вимогам міжнародних природоохоронних конвенцій в частині боротьби з негативними наслідками глобального потепління.

Така практика використання методів та технологій ресурсозберігаючого сільського господарства має бути умонтована у вітчизняний інструментарій фінансово-економічного регулювання екологізації аграрного природокористування. З огляду на те, що екологізація аграрного природокористування передбачає не просто механічну активізацію природоохоронної діяльності в агропродуктових ланцюгах, а комплексне перепрофілювання всіх фаз залучення ресурсно-виробничого потенціалу сільського господарства у відтворювальний процес через активізацію ресурсозберігаючих процесів, зокрема утилізації відходів сільськогосподарського виробництва, запровадження методів те технологій ґрунтозахисного землеробства, переведення окремих ланок сільського господарства на органічну основу, налагодження виробництва екологічно чистої продукції продовольства, інструментарій фінансово-економічного регулювання процесів екологізації сировинної та переробної ланок АПК має охоплювати більш широкий спектр регуляторних підойм, ніж той, який є інституціоналізованим на даний момент.

У нинішніх умовах господарювання в Україні, котрі детермінуються викликами воєнного часу та новою глобальною природоохоронною архітектонікою, ключовою ланкою екологізації аграрного природокористування виступає ресурсозбереження. Ресурсозбереження в сільському господарстві відноситься до практики ефективного управління та збереження природних ресурсів, таких як ґрунт, вода, енергія та біорізноманіття в сільськогосподарських системах. Метою є мінімізація відходів, оптимізація використання ресурсів і пом'якшення впливу на навколишнє середовище, зберігаючи або збільшуючи продуктивність сільського господарства.

Ресурсозберігаюче сільське господарство стає все більш важливим, оскільки світ стикається з такими проблемами, як зростання населення, зміна клімату та погіршення стану навколишнього середовища. Основні світові тренди запровадження методів та технологій ресурсозберігаючого сільського господарства є наступними: точне сільське господарство; зберігаюче сільське господарство; ощадливе сільськогосподарське водокористування та економія свіжої води у зрошуваному землеробстві; впровадження технологій інтегрованої

боротьби зі шкідниками; розширення масштабів агролісомеліорації; технології покривних культур; методи та технології органічного землеробства; застосування біовугілля; відновлюване та кругове сільське господарство.

В останні роки розширилися масштаби та географія використання технологій точного сільського господарства. Точне сільське господарство передбачає використання таких технологій, як GPS, датчики, дрони та аналіз даних для оптимізації вхідних ресурсів, таких як вода, добрива та пестициди. Завдяки точному визначенню того, де і коли застосовуються ці ресурси, фермери можуть зменшити відходи та підвищити ефективність агротехнічних та агрохімічних робіт, а також результативніше використовувати обмежені природні ресурси.

Виходячи з вимог глобальної природоохоронної архітектоніки, ключовою складовою котрої виступає Нова кліматична угода, у багатьох країнах світу активно впроваджуються методи та технології зберігаючого сільського господарства. Зберігаюче сільське господарство сприяє мінімальному порушенню ґрунту, покращенню стійкості ґрунтовому покриву та перманентному дотриманню науково обґрунтованих сівозмін. Зменшуючи глибину обробітку ґрунту, зберігаючи ґрунтовий покрив і диверсифікуючи культури, зберігаюче землеробство допомагає покращити загальний фізико-хімічний стан ґрунту, зменшити його ерозію та зберегти запаси свіжої води та усунути еколого-деструктивний вплив на природні водні джерела.

В умовах недостатньої водозабезпеченості потреб сільського господарства в окремих регіонах світу небувалої актуальності набуває вирішення проблеми урізноманітнення методів економії води. Виходячи з того, що дефіцит води стає серйозною проблемою в багатьох регіонах, фермери впроваджують методи економії води, такі як крапельне зрошення, збір дощової води та використовують датчики вологості ґрунту. Ці методи допомагають оптимізувати використання води та зменшити її втрати в сільському господарстві і покращити водний баланс територій в цілому.

Надзвичайно важливою проблемою для забезпечення прийнятного рівня ефективності рослинницької галузі виступає налагодження сучасних систем боротьби зі шкідниками. В умовах боротьби з негативними наслідками глобального потепління та наявністю великої кількості екологічних обмежень вагомим значенням набуває використання методів інтегрованої боротьби зі шкідниками (IPM). IPM передбачає використання комбінації таких ме-

тодів, як біологічний контроль, сівозміна та стійкі сорти для боротьби зі шкідниками, хворобами та бур'янами. Зменшуючи залежність від хімічних пестицидів, ІРМ допомагає мінімізувати вплив на навколишнє середовище та зберегти баланс екосистем.

В умовах необхідності забезпечення інтеграції сільського та лісового господарства, а також упередження проявів ерозії ґрунтів вагомого значення набуває нарощення масштабів агролісомеліоративних робіт. Тому на порядку денному розвиток такого виду діяльності як агролісівництво. Агролісівництво передбачає інтеграцію дерев або кущів у сільськогосподарські системи. Практики агролісомеліорації, такі як вирощування алей, вітрозахисні смуги та лісові пасовища, допомагають покращити родючість ґрунту, підвищити біорізноманіття та забезпечити додаткові джерела доходу для фермерів внаслідок зменшення втрат врожаю та зміцнення стійкості агроландшафтів.

Світова практика показує високий рівень ефективності використання покривних культур в контексті активізації процесів ресурсозбереження у сільському господарстві. Покривні культури охоплюють посадку певних культур у міжсезоння для покриття та захисту ґрунту. Вони також допомагають зменшити ерозію ґрунту, придушити ріст бур'янів, покращити структуру ґрунту та кругообіг поживних речовин.

Одним з основних трендів розвитку глобальних аграрних ринків стало підвищення заінтересованості у придбанні продовольчої продукції, вирощеної та виготовленої на основі органічних технологій. Тим більше, що органічне землеробство є прерогативою малих форм аграрного бізнесу та сприяє зміцненню їх позицій та підвищенню рівня капіталізації. Органічне землеробство уникає синтетичних пестицидів і добрив і в основному базується на таких практиках, як сівозміна, компостування та біологічна боротьба зі шкідниками. Органічне землеробство сприяє покращенню стану ґрунту, примноженню біорізноманіття та зміцненню екологічної стійкості агроландшафтів. Саме застосування технологій органічного землеробства виступає ключовою складовою екологічного реінжинірингу сільськогосподарських угідь, котрі використовувалися тривалий період на основі еколого-деструктивного та природо-руйнівного впливу.

Набуває також популярності тренд застосування у сільському господарстві біовугілля. Біовугілля — це тип деревного вугілля, виробленого з біомаси, яке можна додавати в ґрунт для покращення його родючості та здатності

утримувати воду. Застосування біовугілля допомагає поглинати вуглець, покращувати стан ґрунту та підвищувати врожайність.

Окремі вище перераховані типи ресурсозберігаючого сільського господарства можуть частково поєднуватися в методах та технологіях відновлюваного сільського господарства. Відновлюване сільське господарство спрямоване на відновлення деградованих екосистем і покращення здоров'я ґрунту за допомогою таких практик, як покривні культури, сівозміна, комплексне випасання худоби та агролісомеліорація. Відновлюване сільське господарство не тільки допомагає пом'якшити зміну клімату, але й покращує стійкість екосистем до екстремальних погодних явищ.

Прикметною рисою екологізації аграрного природокористування в глобальному та національному масштабах виступає застосування елементів циркулярної економіки. Циклічне сільське господарство зосереджено на замиканні ресурсних циклів у сільськогосподарських системах шляхом переробки поживних речовин, зменшення відходів та максимального підвищення ефективності використання ресурсів. Зводячи до мінімуму витрати та максимізуючи результати, циклічне сільське господарство спрямоване на створення стійких і самодостатніх систем землеробства.

Ці тенденції відображають зростаюче визнання необхідності екологізації аграрного природокористування, зокрема впровадження більш стійких і ефективних практик у сільському господарстві для забезпечення продовольчої безпеки, захисту природних ресурсів і пом'якшення впливу на навколишнє середовище.

Збереження ресурсів у сільському господарстві України з врахуванням викликів воєнного часу, глобальних трендів екологізації аграрного природокористування, зокрема ресурсозбереження у сільському господарстві, та вигод поглиблення децентралізації має охоплювати такі практики та стратегії:

1) Збереження ґрунту. Збереження ґрунту передбачає заходи щодо запобігання ерозії ґрунту, покращення структури ґрунту та підвищення його родючості. Такі практики, як мінімальний обробіток ґрунту, контурна оранка, покривні культури та агролісомеліорація, допомагають зменшити ерозію ґрунту, сприяти "здоров'ю" ґрунту та підтримувати продуктивність ґрунту.

2) Збереження води. Збереження води в сільському господарстві спрямоване на мінімізацію втрат води та оптимізацію ефективності використання води. Такі методи, як кра-

пельне зрошення, мікрозрошення, збір дощової води та моніторинг вологості ґрунту, допомагають зберегти водні ресурси, особливо в регіонах, які відчувають дефіцит води. Ефективною формою водозабезпеченості потреб сільського господарства є використання стічних вод, що дає змогу зменшити потребу у свіжій воді та мінімізує негативний вплив на природні водні джерела.

3) Енергоефективність. Енергозбереження в сільському господарстві передбачає зменшення споживання енергії та впровадження відновлюваних джерел енергії, де це можливо та ефективно. Такі практики, як використання енергоефективного обладнання, оптимізація використання техніки та інтеграція технологій відновлюваної енергії, таких як сонячні батареї чи вітряні турбіни, допомагають мінімізувати вплив сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище. Також результативним джерелом виробництва енергії для потреб окремих сегментів сільського господарства виступає використання біопалива на основі утилізації відходів сільськогосподарського виробництва.

4) Збереження біорізноманіття. Збереження біорізноманіття в сільському господарстві має на меті захистити та збільшити різноманітність видів рослин і тварин у межах агроландшафтів. Такі методи, як диверсифікація культур, відновлення середовища проживання, буферні смуги та інтегрована боротьба зі шкідниками (IPM), сприяють розвитку біорізноманіття, підтримують запилювачів і корисних комах і підтримують стійкість екосистем. Збереження та примноження біорізноманіття сприяє підвищенню результативності продукування агробіоценозами широкого спектра екосистемних послуг, котрі виконують середовищезахисну, водорегулюючу, водозахисну та агролісомеліоративну функції.

5) Управління поживними речовинами. Збереження поживних речовин передбачає оптимізацію використання добрив і управління циклами поживних речовин, щоб мінімізувати стікання поживних речовин і вимивання. Такі методи, як точне внесення поживних речовин, тестування ґрунту, органічні добавки та переробка поживних речовин, допомагають підтримувати родючість ґрунту, одночасно зменшуючи забруднення навколишнього середовища надлишком поживних речовин. У той же час важливого значення набуває упередження попадання азотовмісних сполук у природні водні джерела, що є вимогою природоохоронних директив ЄС.

6) Зменшення відходів. Стратегії зменшення відходів у сільському господарстві спрямовані на мінімізацію утворення сільськогосподарських відходів і сприяння переробці та повторному їх використанню. Такі практики, як компостування рослинних залишків, використання гною худоби як добрива та впровадження ефективних систем пакування та розподілу їжі, допомагають зменшити відходи та підвищити ефективність використання ресурсів. Досягнення проривних результатів в цьому напрямі ресурсозбереження вимагає розбудови інфраструктури утилізації відходів сільськогосподарського виробництва з метою максимально ефективного використання ресурсної цінності залишків рослинницької та тваринницької продукції, а також змішаних відходів сільськогосподарського виробництва та переробно-харчових виробництв.

7) Поглинання вуглецю. Збереження вуглецю включає практики, які покращують зберігання вуглецю в ґрунтах і рослинності, допомагаючи пом'якшити зміну клімату шляхом поглинання атмосферного вуглекислого газу. Такі практики, як агролісомеліорація, покритві культури, консерваційний обробіток ґрунту та органічне землеробство сприяють поглинанню вуглецю в ґрунті та сприяють зусиллям із пом'якшення наслідків зміни клімату. Підвищення ефективності поглинання вуглецю залежить від активізації застосування методів та технологій, котрі відповідають вимогам Нової кліматичної угоди, а для цього необхідною є інституціоналізація додаткових методів та інструментів прямої та непрямої бюджетної підтримки проєктів низьковуглецевого розвитку сфери сільськогосподарського виробництва.

В цілому, збереження ресурсів у сільському господарстві має важливе значення для забезпечення довгострокової стійкості систем виробництва продуктів харчування, збереження природних екосистем і пом'якшення впливу сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище. Застосовуючи ресурсозберігаючі практики, фермери можуть підвищити стійкість до зміни клімату, захистити цінні природні ресурси та зробити внесок у глобальні зусилля щодо сталого розвитку. Також ресурсозберігаюча модель сільського господарства дасть змогу упередити прояви еколого-деструктивного та природо-руйнівного впливу на процеси аграрного природокористування, що вимагає застосування комплексу стимулів, котрі підвищують заінтересованість різноманітних суб'єктів аграрного підприємництва у про-

вадженні сучасних методів та технологій ґрунтозахисного землеробства, органічного тваринництва, екологічно чистого виробництва готових харчових продуктів. Такими стимулами виступають: цільова пряма бюджетна підтримка процесів ресурсозбереження; компенсаційні виплати суб'єктам аграрного підприємництва, котрі реалізують ресурсозберігаючі проєкти у сільському господарстві; майнове стимулювання процесів розбудови інфраструктури ресурсозбереження у сільськогосподарському виробництві на основі передачі земельних ділянок для розміщення виробництва по утилізації вторинної сільськогосподарської сировини, а також виробництву на її основі різноманітних видів біопалива; реалізація угод публічно-приватного партнерства щодо налагодження співпраці між суб'єктами аграрного підприємництва (приватний партнер) та спеціалізованими лісовими господарствами (державний партнер) в частині створення захисних лісових смуг задля упередження ерозійних та дефляційних процесів у сільськогосподарському землекористуванні.

Стимули стосовно активізації процесів ресурсозбереження у сільському господарстві мають доповнюватися підйомами стимулювання процесів усунення проявів гіпертрофованого збільшення площі гумусовибагливих зернових та технічних культур і відновлення традиційних посівних площ кормових культур, в першу чергу багаторічних та однорічних трав. Таке поєднання стимулів дасть змогу прискорити процеси екологізації аграрного природокористування з врахуванням викликів воєнного часу та вигод поглиблення децентралізації, зокрема земельної дерегуляції.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження показали, що в останні десятиліття спостерігається ускладнення комплексу еколого-економічних проблем раціонального сільськогосподарського землекористування, ощадливого використання для задоволення потреб сільського господарства водних ресурсів, здійснення необхідного набору агротехнічних, агрохімічних, гідромеліоративних, агролісомеліоративних, ресурсозберігаючих та інших природооблаштувальних заходів, що вимагає формування сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання екологізації аграрного природокористування на основі дотримання вимог природоохоронного законодавства та використання переваг поглиблення децентралізації. Проявом негатив-

них еколого-економічних перегинів в аграрному природокористуванні слід вважати гіпертрофоване збільшення в останні десятиліття посівних площ кукурудзи та соняшника, що користуються підвищеним попитом на глобальному ринку сільськогосподарської сировини і водночас виступають надзвичайно гумусовибагливими культурами, що негативним чином відображається на динаміці поживних речовин у ґрунті. Водночас спостерігається скорочення посівних площ кормових культур, в першу чергу багаторічних та однорічних трав, що призводить до послаблення стійкості агроландшафтів та породжує ґрунторуйнівні та середовищеруйнівні процеси. Виходячи з глобальних природоохоронних трендів та вимог комплексного та еколого орієнтованого ведення сільськогосподарського виробництва, ключовою ланкою екологізації аграрного природокористування в умовах воєнного часу та поглиблення децентралізації влади виступає ресурсозбереження, зокрема реалізація проєктів, спрямованих на збереження ґрунтів та природних водних джерел, реалізацію пріоритетів енергоефективності на основі використання вторинної сільськогосподарської сировини, примноження та збереження біорізноманіття, формування науково обґрунтованого балансу поживних речовин в ґрунтах на основі використання передової іноземної практики екологізації землекористування, зменшення кількості відходів у всіх фазах агропродуктових ланцюгів на основі застосування ресурсозберігаючих технологій, застосування екологічно безпечних технологій, що забезпечують позитивний вплив на кліматичні процеси. Водночас необхідною умовою прискорення процесів екологізації аграрного природокористування, зокрема впровадження ресурсозберігаючих технологій, котрі відповідають вимогам природоохоронного законодавства, виступає формування сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання, котрий охоплюватиме комплекс методів, інструментів та важелів, спрямованих на стимулювання нарощення інвестиційних потоків у процеси ресурсозбереження як з метою економії первинної сільськогосподарської сировини, так і з метою підвищення енергоефективності утилізації відходів сільськогосподарського виробництва.

Література:

1. Борщевський П.П., Ушкаренко В.О., Чернюк А.Г., Мармоль Л.О. Регіональні агропромислові комплекси України: теорія та практика розвитку. За редакцією дійсного члена (ака-

деміка) Української академії аграрних наук П.П. Борщевського. Київ. Наукова думка, 1996. 262 с.

2. Гуцол Г.В., Мазур О.В. Вирощування олійних культур та інтенсивність накопичення важких металів у ґрунтах за їх мінерального удобрення в умовах Вінниччини. Сільське господарство та лісівництво. 2022. № 24. [Електронний ресурс]. URL: <http://forestry.vsau.org/storage/articles/May2022/5LRHtuj7DO0Ho09mlTGd.pdf>

3. Данилишин Б.М. Соціально-економічні проблеми екологізації АПК Української РСР. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н., спец. 08.00.19 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища". Київ. 1991. 22 с.

4. Іртишева І., Стройко Т., Стегней М. Оцінка параметрів сучасного рівня екологічно сталого розвитку сільських територій. Економіст. 2014. № 12. С. 53—57.

5. Куценко В. Соціальне середовище українського села як передумова сталого розвитку: діагностика та перспективи. Економіст. 2013. № 11. С. 11—14.

6. Петриченко В.Ф., Антипова Л.К., Цуркан Н.В. Вплив гідротермічних умов на продуктивність багаторічних трав у Південному Степу України. Корми і кормовиробництво. 2019. № 88. С. 27—36.

7. Попова О. Раціоналізація аграрного землекористування як національний пріоритет за посилення глобальних викликів щодо продовольчого забезпечення. Економіст. 2010. № 12. С. 47—51.

8. Сундук А.М., Голян В.А., Андрощук І.І., Савчук В.В. Аграрне природокористування в Україні: інституціональне підґрунтя, основні тенденції та фінансово-економічні механізми раціоналізації. Економіка та держава. 2018. № 9. С. 19—29.

9. Elizabeth Marshall, Kelly B. Maguire, Daniel Hellerstein, David Schimmelpfennig. Conservation Trends in Agriculture Reflect Policy, Technology, and Other Factors. Economic Research Service U.S. department of agriculture. 2019. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ers.usda.gov/amber-waves/2019/august/conservation-trends-in-agriculture-reflect-policy-technology-and-other-factors/>

10. Theodor Friedrich, Rolf Derpsch, Amir Kassam. Overview of the Global Spread of Conservation Agriculture. Reconciling Poverty Eradication and Protection of the Environment. 2012. [Електронний ресурс]. URL: <https://journals.openedition.org/factsreports/1941>

References:

1. Borschevs'kyj, P.P. Ushkarenko, V.O. Chereniuk, L.H. and Marmul', L.O. (1996), *Rehional'ni ahropromyslovi komplekxy Ukrainy: teoriia ta praktyka rozvytku* [Regional agro-industrial complexes of Ukraine: theory and practice of development], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Hutsol, H.V. and Mazur, O.V. (2022), "Cultivation of oil crops and the intensity of accumulation of heavy metals in soils under their mineral fertilization in the conditions of Vinnytsia", *Sil's'ke hospodarstvo ta lisivnytstvo*, vol. 24, available at: <http://forestry.vsau.org/storage/articles/May2022/5LRHtuj7DO0Ho09mlTGd.pdf> (Accessed 05 March 2024).

3. Danylyshyn, B.M. (1991), "Socio-economic problems of greening of the agricultural sector of the Ukrainian SSR", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kyiv, Ukraine.

4. Irtysheva, I. Strojko, T. and Stehnej, M. (2014), "Evaluation of the parameters of the current level of ecologically sustainable development of rural areas", *Ekonomist*, vol. 12, pp. 53—57.

5. Kutsenko, V. (2013), "The social environment of the Ukrainian village as a prerequisite for sustainable development: diagnostics and prospects", *Ekonomist*, vol. 11, pp. 11—14.

6. Petrychenko, V.F. Antypova, L.K. and Tsurkan, N.V. (2019), "The influence of hydrothermal conditions on the productivity of perennial grasses in the Southern Steppe of Ukraine", *Kormy i kormovyrobnytstvo*, vol. 88, pp. 27—36.

7. Popova, O. (2010), "Rationalization of agricultural land use as a national priority for increasing global challenges regarding food security", *Ekonomist*, vol. 12, pp. 47—51.

8. Sunduk, A. Golyan, V. Androshchuk, I. and Savchuk, V. (2018), "Agrarian nature management in Ukraine: institutional basis, main trends and financial-economic mechanisms of rationalization", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 19—29.

9. Marshall, E. Maguire, K.B. Hellerstein, D. and Schimmelpfennig, D. (2019), "Conservation Trends in Agriculture Reflect Policy, Technology, and Other Factors. Economic Research Service U.S. department of agriculture", available at: <https://www.ers.usda.gov/amber-waves/2019/august/conservation-trends-in-agriculture-reflect-policy-technology-and-other-factors/> (Accessed 05 March 2024).

10. Friedrich, T. Derpsch, R. and Kassam, A. (2012), "Overview of the Global Spread of Conservation Agriculture. Reconciling Poverty Eradication and Protection of the Environment", available at: <https://journals.openedition.org/factsreports/1941> (Accessed 05 March 2024).

Стаття надійшла до редакції 14.03.2024 р.

УДК 338.43: 631.1:355

М. М. Ігнатенко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8626-4624>

Л. Ю. Леваєва,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9569-585X>

А. О. Астаф'єв,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8787-538X>

О. Г. Розовик,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1034-119X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.23

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

М. Ihnatenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

L. Levieva,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,

Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

A. Astafiev,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

O. Rozovik,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

MANAGING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE TIME OF WAR

Визначено, що ефективне управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств має велике теоретичне і практичне значення та є актуальним як умова їх збереження й стійкого розвитку, особливо в умовах війни. Вітчизняний агробізнес був і залишається, незважаючи на неспровоковане воєнне вторгнення росії і спричинені ним небувалі в історії людства за швидкістю і масштабами втрати, руйнування, замінування величезних територій, гарантом достатньої безпеки країни, визначним учасником світового аграрного ринку, джерелом грошових надходжень до місцевих і державного бюджетів, зайнятості населення, доходів сільського населення. Безумовно, війна нанесла нищівних ударів аграрній економіці. Однак, аграрні підприємства в надважких умовах у значній кількості залишаються конкурентоспроможними. Тому для її збереження важливе значення має визначення та узагальнення їх конкурентного потенціалу з однієї сторони, і виявлення ризиків та загроз війни — з іншої. Саме їх розуміння, оцінка та діагностика, вивчення тенденцій розвитку національного та світового аграрних ринків і поведінки на них є запорукою ефективного управління конкурентоспроможністю. В результаті проведених досліджень було визначено, що конкурентні переваги аграрним підприємствам країни забезпечили велика концентрація виробництва, землі і капіталів; визначні за фаховістю і любов'ю до всього живого працівники; вчасно проведена модернізація виробництва; висока якість

продукції, робіт і послуг на рівні великих аграрних підприємств. Менші конкурентні переваги характерні для малих і середніх підприємств, але для них характерна гнучкість і креативність прийняття управлінських рішень, що сприяє життєздатності. Війна спричинила найбільші загрози не лише конкурентоспроможності, але й виживанню. Тому ризики безпеки стали найбільш значимим чинником, який потрібно враховувати в управлінні. Додаткового змісту набувають такі складники конкурентоспроможності, як розміщення аграрних підприємств відносно кордонів росії і фронтів воєнних дій; спеціалізація і концентрація діяльності; збереження й підтримка працівників; подальша цифровізація й автоматизація бізнес-процесів і управління; забезпечення безпеки виробництва, майна, продукції та інформації всіма можливими засобами; маркетинг, логістика і реалізація продукції. Нові обставини конкурентного середовища і конкурентоспроможності призвели до появи нових і уточнення існуючих принципів конкурентоспроможності, завдань та функцій її управління, механізмів та інструментів його реалізації, як це обґрунтовано у статті. Висновки та пропозиції можуть бути використані у діяльності аграрних підприємств, закладів вищої освіти у навчально-науковому процесі.

It is determined that the effective management of the competitiveness of agricultural enterprises is of great theoretical and practical importance and is relevant as a condition for their preservation and sustainable development, especially in times of war. Despite the unprovoked military invasion of Russia and the unprecedented losses, destruction, and mining of vast territories caused by it, the domestic agribusiness has been and remains a guarantor of the country's food security, a prominent participant in the world agricultural market, a source of cash revenues to local and state budgets, employment, and rural incomes. Undoubtedly, the war has dealt devastating blows to the agricultural economy. However, agricultural enterprises remain competitive in a large number under extremely difficult conditions. Therefore, to preserve it, it is important to identify and summarize their competitive potential on the one hand, and to identify the risks and threats of war on the other. It is their understanding, assessment and diagnostics, study of trends in the development of national and global agricultural markets and behavior on them that is the key to effective competitiveness management. As a result of the research, it was determined that the competitive advantages of the country's agricultural enterprises were provided by a large concentration of production, land and capital; outstanding professionalism and love for all living things; timely modernization of production; high quality of products, works and services at the level of large agricultural enterprises. Small and medium-sized enterprises have less competitive advantage, but they are characterized by flexibility and creativity in management decision-making, which contributes to their viability. The war has caused the greatest threats not only to competitiveness but also to survival. Therefore, security risks have become the most significant factor to be taken into account in management. Such components of competitiveness as the location of agricultural enterprises relative to the borders of Russia and the fronts of military operations; specialization and concentration of activities; retention and support of employees; further digitalization and automation of business processes and management; ensuring the security of production, property, products and information by all possible means; marketing, logistics and sales of products are gaining additional meaning. The new circumstances of the competitive environment and competitiveness have led to the emergence of new and clarification of the existing principles of competitiveness, tasks and functions of its management, mechanisms and tools for its implementation, as substantiated in the article. The conclusions and suggestions can be used in the activities of agricultural enterprises and higher education institutions in the educational and scientific process.

Ключові слова: конкурентні переваги, ризики, воєнна загроза, безпека, цифровізація, синергія, принцип поступових кроків, стратегія.

Key words: competitive advantages, risks, military threat, security, digitalization, synergy, principle of gradual steps, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління конкурентоспроможністю вітчизняних аграрних підприємств в умовах воєнного стану потребує виявлення та всебічного врахування нових чинників і обставин, явищ та процесів, які супроводжують їх діяльність та проявляються, головним чином, як негативні, небезпечні, загрозливі. Їх врахування має носити суто індивідуальний характер для

кожного аграрного підприємства, в залежності від умов та обставин його розміщення, спеціалізації виробництва, ринкового становища, ресурсозабезпечення, можливостей реалізації продукції тощо.

У практиці господарювання та управління це формує методи та інструменти досягнення, збереження й підвищення конкурентоспроможності. Тому виявлення ризиків та загроз

конкурентоспроможності аграрних підприємств, обґрунтування її можливих ресурсів та резервів підвищення, виникнення нових конкурентних переваг та використання їх сукупностей в технологіях управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств є актуальним, своєчасним та має вагоме теоретичне і практичне значення.

Адже аграрні підприємства, навіть враховуючи окупацію значної території України, повне руйнування і розкрадання їх російськими окупантами, замінування звільнених територій продовжують працювати на вільній частині країни. Більше того, вони забезпечують у цих тяжких умовах продовольчу безпеку населення й продовольче постачання збройних сил; зайнятість і до. Також аграрні підприємства є джерелом наповнення місцевих і державного бюджетів.

Нарешті, ці підприємства є вагомою частиною експортно-імпортного потенціалу країни; забезпечують валютні надходження, зрештою, визначають та позиціонують нашу країну як виробника продовольства світового значення. Тому збереження і підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств ще раз постає вкрай важливим завданням. Принаймні, воно має два основні аспекти прояву: власне досягнення, формування та підвищення конкурентоспроможності. Другий аспект стосується управління конкурентоспроможністю, адже лише управлінські рішення призводять до її формування та зростання. В свою чергу, той або інший рівень конкурентоспроможності, тенденції у її змінах визначають завдання управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що питання конкурентоспроможності були і залишаються предметом досліджень провідних зарубіжних та вітчизняних науковців. Насамперед, слід зауважити, що значна частина класиків сучасної економічної теорії у своїх фундаментальних працях так чи інакше торкалася проблем конкуренції, конкурентних переваг, конкурентоспроможності. Це А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл, Й. Шумпетер, Дж. Кейнс. В Україні значного поширення та подальших розробок набули ідеї Гарвардської школи бізнесу та її найбільш відомого представника — М. Портера. Мова йде про такі наукові ідеї, як: теорія конкурентних переваг; поняття економічного кластеру; чотири види конкурентних стратегій; п'ять конкурентних сил або модель привабливості.

Питання конкурентоспроможності аграрних підприємств в Україні стали предметом досліджень В. Андрійчука, М. Маліка, І. Вініченка, В. Грановської, М. Ігнатенка, Ю. Кирилова, Л. Мармоль, І. Романюк, О. Шпикуляка. Планування та діагностику конкурентоспроможності підприємств вивчали О. Кузьмін, О. Мельник, О. Романко (2011 р.); методику оцінки й стратегії підвищення В. Бойко (2019); конкурентоспроможність на зовнішніх ринках В. Ляшевська (2018). Однак її проблеми в умовах воєнного стану вимагають нових досліджень і на теоретичному, і на практичному рівні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження та аналіз управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в умовах війни. Основні завдання включають визначення ключових аспектів, які впливають на конкурентоспроможність аграрних підприємств під час воєнного конфлікту, аналіз ризиків та загроз, оцінку впливу війни на стратегічні та оперативні аспекти управління, розробку рекомендацій та інструментів для забезпечення стійкості та успішного функціонування аграрних підприємств під час воєнних дій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств має багато визначень. Глибокий їх аналіз та узагальнення дозволили нам сформулювати власне визначення. На нашу думку, це сукупність управлінських дій і рішень, спрямованих на забезпечення ефективної власної діяльності; виявлення та оцінку своїх конкурентних переваг, ризиків і загроз; нинішніх і майбутніх можливих конкурентів і партнерів; аграрних, фінансових і ресурсних ринків загалом; розробку відповідних стратегій, що забезпечують формування і підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Проблеми управління конкурентоспроможністю існували завжди. Вони були у кожному випадку конкретного підприємства індивідуальними у своїх проявах. Але загальні риси були також для них характерними [1—4]. Так, у будь-якому випадку вони стосувалися внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування. Саме у їх площинах формуються та використовуються конкурентні переваги. У внутрішньому середовищі аграрних підприємств у найбільш загальному вигляді йдеться про забезпечення ефективності діяльності аграрних підприємств; продуктивність використання ре-

сурсів; раціональну організацію бізнес-процесів; впровадження інновацій; оптимальне співвідношення якості і корисні властивості — собівартість продукції, робіт та послуг в абсолютному вираженні і відносно конкурентів; корпоративну етику, комерційну таємницю та їх збереження.

У зовнішньому середовищі функціонування найбільший вплив на конкурентоспроможність аграрних підприємств здійснюють: інституційні чинники їх діяльності у вигляді законів, законодавчих актів і нормативів; податків і зборів; наявності або відсутності справедливої конкуренції на аграрних ринках; доступності позикових засобів, лізингу, кооперації, інтеграції. Надзвичайно важливим є платоспроможний попит населення як споживача продуктів харчування, переробних підприємств; рівень державного регулювання та підтримки агробізнесу; доступність інновацій, аграрної освіти, організація сільських територій як мотивація для працівників; можливість здійснення реалізації продукції на внутрішньому аграрному ринку та експортно-імпортової діяльності [5].

Деякі автори основні проблеми управління конкурентоспроможністю позиціонують як недостатній рівень конкурентоспроможності товарів аграрних підприємств, орієнтований на конкретні цільові групи споживачів, розроблений з урахуванням конкурентних переваг та існуючих можливостей; відсутність інформаційних систем управління конкурентоспроможністю; відсутність конкретної конкурентної стратегії, яка буде орієнтована на певні цільові групи споживачів, що розроблена з урахуванням конкурентних переваг та існуючих можливостей аграрного підприємства; слабкий кадровий потенціал.

Глибоко поважаючи їх думку, дозволимо собі не завжди погодитися з висловленою ними позицією. Так, вітчизняні продовольчі товари та сільськогосподарська сировина є одними з найбільш якісних у світі. Фахівці та рядові працівники мають високий рівень освіти, значний досвід і вікові традиції господарювання на землі, любов до всього живого, що є потужними чинниками конкурентоспроможності. І, нарешті, Україна є однією з найбільш потужних цифрових держав світу. Це стосується цифровізації й автоматизації не тільки суспільно-економічної діяльності та урядового адміністрування, але й аграрного господарювання та управління у даному випадку [6—9]. Так, вітчизняні аграрні підприємства мають і використо-

вують ефективні програми обліку; фінансового скорингу або скринінгу; контролінгу, інші цифрові технології прийняття управлінських рішень. Саме наявність та ефективне використання названих та інших конкурентних переваг дозволило вітчизняному агробізнесу зайняти провідні позиції у національному господарстві та зайняти позиції світового виробника продовольства.

Однак через неспровоковану масштабну воєнну агресію росії на перший план вийшли зовсім інші чинники конкурентоспроможності. Насамперед, це розміщення аграрних підприємств та інформаційна безпека щодо активів і бізнес-процесів. Якщо раніше, до війни, розміщення давало природні конкурентні переваги або ризики у вигляді наявності або відсутності природної ренти — природної родючості ґрунтів, забезпечення водними ресурсами, повторюваності небезпечних погодно-кліматичних умов; близькості до логістично-маркетингових центрів та інших місць збуту готової продукції, то за умов війни — це віддаленість від кордонів з росією, від ліній фронту і бойових дій; розміщення відносно радіусів впливу ворожих обстрілів; це наявність або відсутність замінованих територій тощо.

Провідне значення отримали й чинники комерційної таємниці; інформаційної тиші та інших заходів безпеки. Саме їх треба враховувати насамперед, адже в одну мить руські ракети й керовані бомби можуть знищити або зруйнувати підприємства. Тоді вибудовані стратегії й ресурси конкурентоспроможності виявляться марними [10, с. 38]. Також в управлінні конкурентоспроможністю аграрних підприємств необхідно враховувати наявність значної частки окупованих територій і захоплених аграрних підприємств; знищення майна підприємств і сільських жителів через постійні обстріли російської армії.

Наступний чинник — зміни через це в обсягах і структурі виробництва, отже, й у забезпеченні споживчих ринків; зміни в спеціалізації виробництва всієї решти аграрних підприємств; зменшення прибутків через зменшення попиту на споживчих ринках; знищення відправленої на реалізацію продукції через руйнування складів і логістики і знову ж таки великі збитки внаслідок цього; значні труднощі з експортом продукції через обстріли агресора і блокування кордонів попри необхідність вітчизняної продукції на світовому аграрному ринку як одного з гарантів міжнародної продовольчої безпеки.

Небувалих руйнувань зазнали сільські території нашої країни; спеціальна аграрна та виробнича інфраструктура [11, с. 15]. Також це масовий виїзд людей із східних територій на захід України та за кордон. Це призвело до зuboжіння населення, втрати робочих місць, посилення безробіття на селі, блокування доступу до елементарних благ цивілізації ХХІ ст. До негативних наслідків війни відносно конкурентоспроможності слід віднести сповільнення темпів впровадження інновацій, особливо на рівні малих і середніх підприємств, особливо складні проблеми здійснення бізнесу для них через незначні розміри й масштаби виробництва та ресурсний потенціал. Таким чином, розміщення аграрних підприємств постало першочерговим чинником конкурентоспроможності як джерела забезпечення діяльності та її безпеки. Тому управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в умовах війни має враховувати і конкурентні переваги та ризики мирного часу, і впливи війни вкрай деструктивного руйнівного характеру. Його пріоритетним завданням має бути сприяння безпеці функціонування загалом; персоналу; виробництва; реалізації продукції; здійснення соціальної відповідальності як вкладу у нашу перемогу і збереження нашого народу. Також воно має бути спрямованим на [12—15]:

- врахування реалій воєнного стану, але системна й постійна діяльність, опора на підтримку населення сільських територій, держави та міжнародну донорську допомогу;

- забезпечення гнучкості управлінських дій і рішень, яка забезпечує синхронізацію з динамікою дій позитивних і негативних чинників конкуренції на аграрному ринку і, таким чином, синергетичний ефект внаслідок їх використання;

- нейтралізація, обмеження або ліквідація по можливості кількості деструктивних чинників, які можуть впливати на рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств через формування системного й послідовного захисту проти них;

- нарощування та реалізація конкурентних переваг аграрних підприємств через використання внутрішніх резервів, зовнішніх позитивних чинників впливу;

- використання нових методів та інструментів збереження і підвищення конкурентоспроможності, викликаних дією війни, — насамперед, всебічне забезпечення безпеки діяльності і персоналу.

Об'єктом управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств при цьому є не

тільки їх продукція у координатах "якість — собівартість", але й виробнича, фінансова, інноваційна, логістична і маркетингова діяльність; персонал, техніко-технологічне забезпечення та організаційно-управлінська структура; інформація. В свою чергу, дані бухгалтерського обліку й обліково-фінансової звітності про власне підприємство, дані про конкурентів і аграрний ринок загалом формує підґрунтя для прийняття тих або інших управлінських рішень стосовно конкурентоспроможності.

З огляду на часовий період досягнення цілей аграрних підприємств, управління конкурентоспроможністю послідовно охоплює певні рівні або етапи. Насамперед, це оперативний, де формується конкурентоспроможність продукції, робіт та послуг; тактичний, де забезпечується належний рівень фінансово-економічної стійкості та стійкості організаційно-економічної структури; стратегічний, де створюється їх інноваційно-інвестиційна привабливість [16, с. 115]. При цьому на кожному із зазначених рівнів відбувається накопичення ресурсів та резервів конкурентоспроможності.

Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств як процес передбачає обов'язкове виконання відомих функцій управління, врахуванням традиційних підходів до управління, слідування принципам управління. Сутність управлінських підходів в контексті управління конкурентоспроможністю означає [17—19]:

- ситуаційний підхід — зміни в управлінні конкурентоспроможністю через нові обставини у внутрішньому та зовнішньому середовищі господарювання для коригування операційної діяльності, тактики і стратегії ринкової поведінки;

- процесний підхід — забезпечує процедури й окремі процеси виконання певних функцій, серед яких основними є прогнозування, планування, організація, мотивація та контроль;

- системний підхід — означає налагодження зв'язків між складниками аграрного підприємства як виробничо- та соціально-економічної системи, розуміння та врахування причин і наслідків між ними.

Принципи управління конкурентоспроможністю, які сформульовані відповідно до теорії менеджменту, конкуренції, аграрного виробництва [20—22]:

- принцип науковості і єдності — забезпечення конкурентоспроможності через досягнення єдності теорії та практики у сфері вироб-

ництва, економіки й управління; обґрунтування та прийняття управлінських рішень відповідно до існуючих наукових уявлень;

— принцип системності і комплексності — визначає необхідність представлення і аграрного підприємства та управління конкурентоспроможністю як систем, що дає змогу врахувати та передбачити всі необхідні взаємозв'язки та взаємодії, дозволяє при постановці цілей та вирішенні проблем всебічно зважувати відомі чинники та спрямовувати механізми на досягнення поставлених завдань;

— принцип ефективності — управління конкурентоспроможністю підприємства є неперервним процесом, що вимагає концентрації ресурсів та постійної уваги працівників;

— принцип оптимальності — приймати оптимальне управлінське рішення для формування конкурентних переваг підприємства, здобутку відповідного рівня конкурентоспроможності та забезпечення можливостей її підвищення;

— принцип послідовності і конструктивності — використання логічної послідовності формування стратегії і тактики забезпечення конкурентоспроможності підприємства, обґрунтовувати вибір напрямів реалізації відповідно до умов функціонування;

— принцип цілісності і структурованості — управління конкурентоспроможністю підприємства розглядається, як єдина система з одного боку, а з іншого боку, як підсистема для вищих рівнів; взаємозв'язок наявних елементів системи управління в рамках конкретної організаційної структури;

— принцип пріоритетності і гнучкості — можливість удосконалення положень конкурентної стратегії у разі зміни умов функціонування підприємств; розподіл ресурсів та реалізація заходів ґрунтуються на розподілу об'єктів управління за їх важливістю;

— принцип поступових кроків — передбачає досягнення відповідного рівня конкурентоспроможності підприємства, орієнтуючись на незначні, поступово логічно пов'язані організаційні зміни, які треба ретельно оцінювати в напрямку узгодження зі існуючими змінами ринкового середовища;

— принцип синергізму та емерджентності — він полягає у досягненні відповідного рівня конкурентоспроможності підприємства за допомогою поєднання основних елементів її формування як цілісної системи.

— принцип досягнення аналогічних конкурентних переваг на основі використання принципово різних компетенцій — передбачає існу-

вання різних шляхів і засобів для того, щоб досягнути бажаних характеристик об'єктів управління конкурентоспроможністю, стан яких може змінюватися в часі.

На практиці управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств передбачає:

1. Всебічне дослідження організації, структури, напрямів та ефективності діяльності та існуючого рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства.

2. Визначення наявних і потенційно можливих конкурентних переваг та встановлення ключових факторів успіху у конкурентній боротьбі; оцінка конкурентів.

3. Розробка конкурентної стратегії та вироблення тактики.

4. Впровадження операцій, тактичних процедур і положень стратегії в процесі здійснення підприємством господарської діяльності.

5. Визначення результатів впровадження і реалізації конкурентної стратегії та її коригування й удосконалення внаслідок виявлення тих чи інших невідповідностей.

Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в Україні в сучасних умовах ускладнюється не тільки війною, але і певними особливостями економічної ситуації в країні. Свідченням цього є те, що вітчизняні аграрні підприємства функціонують в інституційному середовищі, яке постійно змінюється — податки й податкова база; ринок землі; умови реалізації продукції; державна підтримка й регулювання; зміни в структурі агросфери загалом тощо [23, с. 55]. Це ускладнює вироблення стратегій конкурентоспроможності.

Також слід розглянути наявність значної диференціації аграрних підприємств в Україні за розмірами територій, ресурсів і виробництва; велику амплітуду коливань рівнів ефективності й конкурентоспроможності; різні завдання, пріоритети, ресурси й перспективи щодо її збереження та підвищення. Це вимагає розробки відповідної типології аграрних підприємств та їх ранжування щодо рівнів конкурентоспроможності, особливо малих і середніх.

На нашу думку, з урахуванням виявлення нових чинників, ризиків та проявів формування конкурентоспроможності аграрних підприємств управління її збереженням та підвищенням має спиратися на наступні нові критерії та першочергові заходи [24]:

1) Належний рівень конкурентоспроможності повинен бути не тільки предметом управління, але розумітися значно ширше — як одна

з умов ринкового функціонування аграрних підприємств. Тому їх стан повинен оцінюватися за показниками та критеріями конкурентоспроможності. Серед них важливе значення потрібно надавати визначенню потенціалу конкурентоспроможності та його всебічній кількісній оцінці, у т.ч. елементів забезпечення безпеки персоналу, ресурсів, виробництва, діяльності, управлінських рішень.

2) Підвищення ефективності та якості загального управління аграрними підприємствами через недоліки дотримання правил їх раціональної організації як системних утворень.

3) Посилення розуміння та обізнаності в сучасних процесах управління конкурентоспроможністю власників та менеджерів і працівників аграрних підприємств; підприємством; необхідності відійти від стереотипів управління і приймати креативні управлінські рішення.

4) Неформальне впровадження в аграрних підприємствах інтегрованих систем менеджменту, що відповідають світовим стандартам (ISO 9000 (якість), ISO 14000 26 (екологія), ISO 22000 (харчова безпека), OHSAS 18000 (виробнича безпека), тощо), необхідність розуміння сутності удосконалення.

5) Підвищення загального рівня ділової культури і ділової досконалості працівників; удосконалення інформаційних технологій та посилення їх використання у загальному системному управлінні й управлінні конкурентоспроможністю аграрних підприємств; посилення мотивації та залучення персоналу у процес підвищення ефективності управління; вироблення стратегій забезпечення конкурентоспроможності у переважній більшості аграрних підприємств.

ВИСНОВКИ

Зазначимо, що традиційні стратегічні пріоритети управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств повинні бути доповнені, як було визначено, пріоритетами безпеки; впровадженням цифровізації та автоматизації управлінських та виробничих процесів; підвищенням загальної культури, ділової репутації та мотивації власників, менеджерів і працівників. У числі стратегічних пріоритетів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в сучасних умовах слід вказати на досягнення зменшення непродуктивних витрат, відновлюваних та невідновлюваних ресурсів; високих витрат виробництва загалом.

Необхідно всіляко скорочувати та припиняти виробництво продукції низької якості. На-

впаки, кількість робочих місць повинна збільшуватися за рахунок збільшення обсягів виробництва та диференціації його й інших видів діяльності. У морально-психологічному плані розроблені пропозиції повинні супроводжуватися зменшення "градуса" агресії ділового спілкування в конкурентному середовищі агросфери, особливо на рівні великих підприємств — агрохолдингів та агрокорпорацій. Адже для українського народу агресія не характерна. Його національною рисою є привітність, доброзичливість, толерантність, довіра та відкритість. Тому чесна, спокійна конкуренція між аграрними товаровиробниками матиме якщо не в найближчій, то в стратегічній перспективі стійкий ринковий успіх.

Література:

1. Жалдак Г.П., Мамаджанов А.Р. Напрями та методи оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут. № 22, 2022. С. 52—59.

2. Бойко В., Зарічний М. Інструменти підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, Вип. 54. 2023. URL: <https://economyand-society.in.ua/index.php/journal/article/view/2754/2673>

3. Красноручський О.О., Маренич Т.Г., Марченко В.А., Помогалова Н.В. Трансформація маркетингу аграрних підприємств в умовах воєнного часу. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 3. С. 10—17.

4. Марміль А.О., Романюк І.А., Полегенько А.С. Конкурентоспроможність плодоовочевої продукції та маркетингові стратегії розвитку її ринку. Причорноморські економічні студії. Вип. 1. 2016. С. 95—98.

5. Волкова Н., Мехтієв Р., Попадін Є. Ключові аспекти конкурентоспроможності та якості продукції аграрних підприємств в умовах воєнної агресії. Економіка та суспільство, Вип. 54. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2729/2645>

6. Перегуда Ю.А. Засади забезпечення конкурентоспроможності з використанням потенціалу аграрного сектору економіки. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Економіка і менеджмент". Вип. 1 (91), 2022. С. 28—32.

7. Брінь П.В., Нехме М.Н. Конкурентоспроможність підприємства: сутність, показники та методичні засади динамічної оцінки. Причор-

номорські економічні студії. 2021. № 64. С. 36—43.

8. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Мармуль Л.О. Конкурентні переваги як джерела організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2020. № 10. С. 4—10.

9. Пугачевська К.Й., Данилко М.М., Хроменко Д.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільності бізнес-середовища. *Бізнес-навігатор*. Вип. 3 (70). 2022. С. 17—21.

10. Березіна Л.М., Вараксіна О.В., Олійник А.С., Рак А.Г. Теоретико-методологічні основи управління конкурентоспроможністю підприємства. *Агросвіт*. 2021. № 21—22. С. 35—42.

11. Ігнатенко М.М., Мармуль Л.О. Фінансові й інвестиційні джерела та ресурси забезпечення конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери економіки. *Економічний вісник університету*. Вип. 44. 2020. С. 13—18.

12. Melnyk T., Mazaraki N., Pugachevska K. Development of national economies in the conditions of the pandemics. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. № 7 (1). P. 69—76.

13. Романюк І.А. Вплив конкурентної боротьби на управління маркетинговою діяльністю сучасних підприємств. *Молодь і сільськогосподарська техніка у ХХІ сторіччі: 36. матер. XVI-й Міжнар. форум молоді*. Харків: ХНТУСГ. 2020. С. 206.

14. Настека М.В. Імплементация принципів сталого розвитку сільськогосподарськими підприємствами України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. № 11—12 (300—301), 2022. С. 14—19.

15. Боровік Л. Стратегія управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка, Вип. 3, 2020. С. 50—59.

16. Іванова М.І., Каут О.В., Усатенко О.В., Загоруйко В.А. Управління якістю продукції як необхідна складова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. Вип. 1 (29), 2023. С. 109—120.

17. Мармуль Л.О., Леваєва Л.Ю., Посполіт В.В. Формування конкурентоспроможності аграрних підприємств на засадах фінансово-економічної стійкості та безпеки. *Економічний вісник університету*. 2021. Вип. 48. С. 33—39.

18. Шпильова В.О., Кравчик Ю.В., Яценко І.В. Управління конкурентними позиціями

підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 1. С. 23—30.

19. Бочко О. Безпековий механізм підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства в умовах воєнного стану. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023, № 3. С. 280—284.

20. Перегуда Ю.А. Фактори впливу на конкурентоспроможність продукції тваринництва в Україні в умовах російської військової агресії. *Management and entrepreneurship: trends of development*, № 4 (22), 2022. С. 69—77.

21. Pakhucha E., Sievidova I., Babko N., Romaniuk I. et al. Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework. *European Journal of Sustainable Development*. 2023. Vol. 12. Is. 1. Pp. 180—198.

22. Ihnatenko M., Antoshkin V., Krukovska O., Malyshko V., Marmul L. Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, Vol. 8, Is. 3, 2019. Pp. 7124—7132.

23. Ilchuk M., Us S., Liubar R., Androsovykh I., Zanizdra A. The Main Aspects of Production Optimization of Agricultural Business Structures in Ukraine. *Science and Innovation*, № 19 (6), 2023. С. 51—64.

24. Ignatenko M.M., Marmul L.O., Ushakov D.S., Kuchyn S.P. Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. *International Journal of Economics & Business Administration*, Vol. VII, Issue 2. 2019. Pp. 290—301.

References:

1. Zhaldak, H.P. and Mamadzhanov, A.R. (2022), "Directions and methods of assessing the level of competitiveness of enterprises", *Ekonomicznyj visnyk NTUU "Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut*, vol. 22, pp. 52—59.

2. Bojko, V. and Zarichnyj, M. (2023), "Tools for increasing the competitiveness of enterprises under martial law", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 54, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2754/2673> (Accessed 25 March 2024).

3. Krasnoruts'kyj, O.O. Marenych, T.H. Marchenko, V.A. and Pomohalova, N.V. (2023), "Transformation of marketing of agricultural enterprises in wartime conditions", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, vol. 3, no. 8, pp. 10—17.

4. Marmul', L.O. Romaniuk, I.A. and Polehen'ko, A.S. (2016), "Competitiveness of fruit and

vegetable products and marketing strategies for the development of its market", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 1, pp. 95—98.

5. Volkova, N. Mekhtiev, R. and Popadin, Ye. (2023), "Key aspects of competitiveness and quality of products of agricultural enterprises in the conditions of military aggression", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 54, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2729/2645> (Accessed 25 March 2024).

6. Perehuda, Yu.A. (2022), "Principles of ensuring competitiveness using the potential of the agrarian sector of the economy", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriiia "Ekonomika i menedzhment"*, vol. 1 (91), pp. 28—32.

7. Brin', P.V. and Nekhme, M.N. (2021), "Competitiveness of the enterprise: essence, indicators and methodological principles of dynamic assessment", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 64, pp. 36—43.

8. Ihnatenko, M.M. Levaieva, L.Yu. and Marmul', L.O. (2020), "Competitive advantages as sources of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 10, pp. 4—10.

9. Puhachevs'ka, K.J. Danylo, M.M. and Khromenko, D.V. (2022), "Managing the competitiveness of an enterprise in an unstable business environment", *Biznes-navihator*, vol. 3 (70), pp. 17—21.

10. Berezina, L.M. Varaksina, O.V. Olijnyk, A.S. and Rak, A.H. (2021), "Theoretical and methodological foundations of enterprise competitiveness management", *Ahrosvit*, vol. 21—22, pp. 35—42.

11. Ihnatenko, M.M. and Marmul', L.O. (2020), "Financial and investment sources and resources for ensuring the competitiveness of enterprises of the agro-food sector of the economy", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 44, pp. 13—18.

12. Melnyk, T. Mazaraki, N. and Pugachevs'ka, K. (2021), "Development of national economies in the conditions of the pandemics", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 7 (1), pp. 69—76.

13. Romaniuk, I.A. (2020), "The influence of competition on the management of marketing activities of modern enterprises", *Zbirka dopovidej na XVI Mizhnarodnomu forumi molodi [Collection of materials XVI International Youth Forum], Molod' i sil's'kohospodars'ka tekhnika u XXI storichchi [Youth and agricultural machinery in the XXI century]*, KhNTUSH, Kharkiv, Ukraine, pp. 206.

14. Nasteka. M.V. (2022), "Implementation of the principles of sustainable development by

agricultural enterprises of Ukraine", *Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 11—12 (300—301), pp. 14—19.

15. Borovik, L. (2020), "Strategy for managing the competitiveness of agricultural enterprises", *Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Seriiia: Ekonomika*, vol. 3, pp. 50—59.

16. Ivanova, M.I. Kaut, O.V. Usatenko, O.V. and Zahorul'ko, V.L. (2023), "Product quality management as a necessary component of ensuring the competitiveness of the enterprise", *Visnyk Skhidnoievropejs'koho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*, vol. 1 (29), pp. 109—120.

17. Marmul', L.O. Levaieva, L.Yu. and Pospolit, V.V. (2021), "Formation of competitiveness of agricultural enterprises on the basis of financial and economic stability and security", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 48, pp. 33—39.

18. Shpyl'ova, V.O. Kravchyk, Yu.V. and Yashchenko, I.V. (2022), "Management of competitive positions of the enterprise", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 1, pp. 23—30.

19. Bochko, O. (2023), "Security mechanism for increasing the level of competitiveness of the enterprise under martial law", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 280—284.

20. Perehuda, Yu.A. (2022), "Factors of influence on the competitiveness of livestock products in Ukraine in the conditions of Russian military aggression", *Management and entrepreneurship: trends of development*, vol. 4 (22), pp. 69—77.

21. Pakhucha, E. Sievidova, I. Babko, N. and Romaniuk, I. (2023), "Investigating the impact of structural changes: the socio-economic security framework", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 12, no. 1, pp. 180—198.

22. Ihnatenko, M. Antoshkin, V. Krukovska, O. Malysheko V. and Marmul, L. (2019), "Social Investments as the Highest Manifestation of Implementation of Social Responsibility of the Companies of Agribusiness", *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, vol. 8, no. 3, pp. 7124—7132.

23. Ilchuk, M. Us, S. Liubar, R. Androsovyh, I. and Zanizdra, A. (2023), "The Main Aspects of Production Optimization of Agricultural Business Structures in Ukraine", *Science and Innovation*, vol. 19 (6), pp. 51—64.

24. Ignatenko, M.M. Marmul, L.O. Ushakov, D.S. and Kuchyn, S.P. (2019), "Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models", *International Journal of Economics & Business Administration*, vol. VII, no. 2, pp. 290—301.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024 р.

УДК 657.6:657.44

Т. О. Меліхова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри облік, аналіз, оподаткування та аудит,

Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9934-8722>

І. Ю. Разнатовський,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,

Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8651-0435>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.32

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, ОПОДАТКУВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ СТАТУТНОГО ТА ДОДАТКОВОГО КАПІТАЛУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

T. Melikhova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting and Auditing,

Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

I. Raznatovskyi,

master of Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhya National University

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, TAXATION AND CONTROL OF STATUTORY AND ADDITIONAL CAPITAL TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

У сучасний час основними елементами власного капіталу є статутний та додатковий капітал. Він показує частку майна підприємства, яка фінансується за рахунок коштів власників і власних засобів підприємства. Тому треба правильно вести облік та проводити перевірку внесків власників до капіталу підприємства, тобто загальну вартість активів, яка зафіксована в установчих документах. А капітал, що перевищує статутний капітал, інші внески тощо без рішень про зміни розміру статутного капіталу потрапляють саме до додаткового капіталу.

Метою контролю статутного та додаткового капіталу є надання думки щодо правильності формування та оприлюднення інформації про статутний та додатковий капітал, а також відображення інформації у фінансової звітності.

Завданнями проведення контролю статутного та додаткового капіталу є перевірка інформації щодо; участі емітента в створенні юридичних осіб, володіння посадовими особами емітента акціями емітента, засновників та/або учасників емітента та відсоток акцій, випуски акцій, загальну кількість голосуючих акцій та кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, а також кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі.

У роботі розроблено методичні підходи до проведення контролю, які, на відміну від існуючих, включають: анкету, загальний план контролю статутного та додаткового капіталу, програму контролю та робочі документи контролера до кожної процедури. Запропоновані документи з перевірки інформації щодо: участі емітента в створенні юридичних осіб, володіння посадовими особами емітента акціями емітента, засновників та/або учасників емітента та відсоток акцій, випуски акцій, загальну кількість голосуючих акцій та кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, а також кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі. Це дає можливість здійснити контроль статутного та додаткового капіталу більш детально, послідовно, структуровано та логічно. Прозорість і зрозумілість розроблених документів допоможуть керівництву здійснювати своєчасний контроль, аналіз та на їх підставі приймати правильні управлінські рішення.

З метою удосконалення обліку та оподаткування статутного та додаткового капіталу запропоновані форми Довідкових відомостей про реєстрації операцій, що приводять до збільшення та зменшення додатково внесеного капіталу для розкриття інформації. Це допоможе скоротити час на формування та обробку первинних документів з обліку статутного та додаткового капіталу, попередить можливість пропуску будь-якої інформації, так як будуть застосовуватися у роботі шаблони документів вже з сформованим переліком реквізитів.

In modern times, the main elements of own capital are statutory and additional capital. It shows the share of the company's property, which is financed by the owners' funds and the company's own funds. Therefore, it is necessary to properly keep records and check the owners' contributions to the capital of the enterprise, that is, the total value of assets, which is recorded in the founding documents. And the capital that exceeds the authorized capital, other contributions, etc., without decisions on changes in the size of the authorized capital, fall precisely into the additional capital.

The purpose of controlling the authorized and additional capital is to provide an opinion on the correctness of the formation and publication of information about the authorized and additional capital, as well as the display of information in financial statements.

The tasks of controlling the statutory and additional capital are checking information about; the issuer's participation in the creation of legal entities, the ownership of the issuer's shares by the issuer's officials, the issuer's founders and/or participants and the percentage of shares, share issues, the total number of voting shares and the number of voting shares, the voting rights of which are limited, as well as the number of voters shares, the voting rights of which were transferred to another person as a result of the restriction of such rights.

Methodical approaches to control have been developed in the work, which, unlike the existing ones, include: a questionnaire, a general plan for controlling the statutory and additional capital, a control program and the controller's working documents for each procedure. Proposed information verification documents regarding; the issuer's participation in the creation of legal entities, the ownership of the issuer's shares by the issuer's officials, the issuer's founders and/or participants and the percentage of shares, share issues, the total number of voting shares and the number of voting shares, the voting rights of which are limited, as well as the number of voting shares, the voting rights of which were transferred to another person as a result of the restriction of such rights. This makes it possible to control the authorized and additional capital in more detail, consistently, structured and logically. The transparency and comprehensibility of the developed documents will help the management to carry out timely control, analysis and, based on them, make correct management decisions.

In order to improve the accounting and taxation of authorized and additional capital, the forms of Reference information on registration of transactions leading to an increase and decrease of additional paid-in capital are proposed for information disclosure. This will help to reduce the time for the formation and processing of primary documents for accounting for the authorized and additional capital, will prevent the possibility of omitting any information, as document templates with a list of details already formed will be used in the work.

Ключові слова: облік, оподаткування, контроль, статутний капітал, додатковий капітал, ефективність, економічна безпека.

Key words: form, supply, control, statutory capital, additional capital, efficiency, economical security.

ВСТУП

У сучасний час основними елементами власного капіталу є статутний та додатковий капітал. Він показує частку майна підприємства, яка фінансується за рахунок коштів власників і власних засобів підприємства. Тому треба правильно вести облік та проводити перевірку

внесків власників до капіталу підприємства, тобто загальну вартість активів, яка зафіксовану в установчих документах. А капітал, що перевищує статутний капітал, інші внески тощо без рішень про зміни розміру статутного капіталу потрапляють саме до додаткового капіталу.

Таблиця 1. Анкета внутрішнього контролю для проведення контролю статутного та додаткового капіталу

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Чи відповідає фактичний розмір статутного капіталу нормативним документам?				
2	Чи були зміни у статутному капіталі: - Зменшення; - Збільшення; - Не змінювався розмір?				
3	Чи відбувалась у Вас переоцінка основних засобів: - Уцінка; - Дооцінка?				
4	Чи отримували Ви прибуток (збиток) від продажу, випуску або анулювання інструментів власного капіталу?				
5	Чи отримували Ви інший вкладений засновниками підприємств капітал, що перевищує статутний капітал, інші внески тощо без рішень про зміни розміру статутного капіталу?				
6	Чи визнаються у Вас курсові різниці, які відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку: - відображаються у складі власного капіталу; - визнаються в іншому сукупному доході?				

Джерело: розроблено авторами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями обліку, оподаткування та контролю власного капіталу займалися такі вітчизняні вчені: Бескоста Г.М., Бути-

Таблиця 2. Загальний план контролю статутного та додаткового капіталу

Етапи контролю	Процедури контролю	ПІБ контролю	Термін перевірки
Попередній	Ознайомлення з обліковою політикою підприємства з обліку статутного та додаткового капіталу		
Основний	Перевірка інформації щодо участі емітента в створенні юридичних осіб		
	Перевірка інформації про володіння посадовими особами емітента акціями емітента		
	Перевірка інформації про засновників та/або учасників емітента та відсоток акцій (часток, паїв)		
	Перевірка інформації про випуски акцій		
	Перевірка інформації про загальну кількість голосуючих акцій та кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, а також кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі		
Заключний	Оформлення звіту аудитора за результатами перевірки		

Джерело: розроблено авторами.

нець Ф.Ф., Кулаковська А.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Піча Ю.В., Подмешальська Ю.В., Салига С.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення перевірки. Проте саме питання розробки плану, програми та робочих документів обліку, оподаткування, контролю статутного та додаткового капіталу недостатньо розкрито і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Постановка завдання є удосконалення обліку, оподаткування та контролю статутного та додаткового капіталу для підвищення ефективності економічної безпеки підприємства.

Метою контролю статутного та додаткового капіталу є надання думки щодо правильності формування та оприлюднення інформації про статутний та додатковий капітал, а також відображення інформації у фінансовій звітності.

Завданнями проведення контролю статутного та додаткового капіталу є перевірка інформації щодо; участі емітента в створенні юридичних осіб, володіння посадовими особами емітента акціями емітента, засновників та/або учасників емітента та відсоток акцій, випуски акцій, загальну кількість голосуючих акцій та кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, а також кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі.

Анкету внутрішнього контролю статутного та додаткового капіталу подано в таблиці 1. У програмі внутрішнього контролю статутного та додаткового капіталу відображено основні процедури для вирішення найважливіших завдань перевірки.

Загальний план контролю статутного та додаткового капіталу (табл. 2) доцільно проводити в декілька етапів.

Пропонуємо програму контролю статутного та додаткового капіталу (табл. 3).

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань аудиту статутного та додаткового капіталу пропонуємо робочі документи (табл. 4—10), які стануть обґрунтованими доказами якісної проведення перевірки.

Таблиця 3. Програма контролю статутного та додаткового капіталу

Процедури контролю	Мета контролю	Докази контролю	Код робочих документів	ПІБ перевіряючого	Термін проведення контролю
Перевірка інформації щодо участі емітента в створенні юридичних осіб	Впевнитись у правильності підготовки інформації щодо участі емітента в створенні юридичних осіб	Довідкова інформація емітента	ВДК-1		
Перевірка інформації про володіння посадовими особами емітента акціями емітента	Впевнитись у правильності підготовки інформації про володіння посадовими особами емітента акціями емітента	Дані про прості та привілейовані іменні акції	ВДК-2		
Перевірка інформації про засновників та/або учасників емітента та відсоток акцій (часток, паїв)	Впевнитись у правильності підготовки інформації про засновників та/або учасників емітента та відсоток акцій (часток, паїв)	Дані про акції, які належать засновнику та/або учаснику	ВДК-3		
Перевірка інформації про випуски акцій	Впевнитись у правильності підготовки інформації про випуски акцій	Дані про частку у статутному капіталі	ВДК-4		
Перевірка інформації про загальну кількість голосуючих акцій та кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, а також кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі	Впевнитись у правильності підготовки інформації про загальну кількість голосуючих акцій та кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, а також кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі	Дані про кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, Дані про кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі	ВДК-5		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 4. Робочий документ

ВДК-1— Перевірка інформації щодо участі емітента в створенні юридичних осіб

Період	За даними підприємства	За даними контролю					Виявлені відхилення
		Найменування	Організаційно-правова форма	Код за ЄДРПОУ	Місцезнаходження	Опис	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 5. Робочий документ ВДК-2— Перевірка інформації про володіння посадовими особами емітента акціями емітента

Період	За даними підприємства	За даними контролю						Виявлені відхилення
		Посада	Прізвище, ім'я, по батькові	Кількість акцій (шт.)	Від загальної кількості акцій (у відсотках)	Кількість за типами акцій		
						прості іменні	привілейовані іменні	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 6. Робочий документ ВДК-3—

Перевірка інформації про засновників та/або учасників емітента та відсоток акцій (часток, паїв)

Період	За даними підприємства	За даними контролю				Виявлені відхилення
		Найменування юридичної особи засновника та/або учасника	Ідентифікаційний код юридичної особи засновника та/або учасника	Місцезнаходження	Відсоток акцій (часток, паїв), які належать засновнику та/або учаснику (від загальної кількості)	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 7. Робочий документ ВДК-4— Перевірка інформації про випуски акцій

Період	За даними підприємства	За даними контролю										Виявлені відхилення
		Дата реєстрації випуску	Номер свідоцтва про реєстрацію випуску	Найменування органу, що зареєстрував випуск	Міжнародний ідентифікаційний номер	Тип цінного паперу	Форма існування та форма випуску	Номінальна вартість акцій (грн)	Кількість акцій (штук)	Загальна номінальна вартість (грн)	Частка у статутному капіталі (у відсотках)	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 8. Робочий документ ВДК-5— Перевірка інформації про загальну кількість голосуючих акцій та кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, а також кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі

Період	За даними підприємства	За даними контролю									Виявлені відхилення
		Дата реєстрації випуску	Номер свідоцтва про реєстрацію випуску	Міжнародний ідентифікаційний номер	Кількість акцій у випуску (шт.)	Загальна номінальна вартість (грн)	Загальна кількість голосуючих акцій (шт.)	Кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено (шт.)	Кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі (шт.)		

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 9. Відомість реєстрації операцій, що приводять до збільшення додатково внесеного капіталу

Дата	Операція	Збільшення додаткового внесеного капіталу				Разом
		розміщення акцій за вартістю, вищою за номінальну	придбання чи продаж викуплених акцій за ціною, нижчою за номінальну вартість або попередньо виплачену вартість (під час ведення обліку методом номінальної вартості)	продаж викуплених акцій за ціною, вищою за вартість придбання (під час ведення обліку методом затрат).	Отримання в дарунок раніше розміщених акцій чи інших активів	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 10. Відомість реєстрації операцій, що можуть приводити до збільшення додатково внесеного капіталу

Дата	Операція	Збільшення додаткового внесеного капіталу					Разом
		конвертація конвертованих привілейованих акцій	анулювання відкличних привілейованих акцій	конвертація конвертованих облігацій	дооцінка активів	безоплатне одержання необоротних активів.	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 11. Відомість реєстрації операцій, що приводять до зменшення додатково внесеного капіталу

Дата	Операція	Зменшення додаткового внесеного капіталу			Разом
		розміщення акцій за вартістю, нижчою за номінальну	придбання чи продаж викуплених акцій за ціною, вищою за номінальну вартість або попередньо виплачену вартість (під час ведення обліку методом номінальної вартості)	продаж викуплених акцій за ціною, нижчою за вартість придбання (під час ведення обліку методом затрат).	

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 12. Відомість реєстрації операцій, що можуть приводити до зменшення додатково внесеного капіталу

Дата	Операція	Зменшення додаткового внесеного капіталу				Разом
		конвертація конвертованих привілейованих акцій	анулювання відкличних привілейованих акцій	уцінка необоротних активів	вибуття необоротних активів.	

Джерело: розроблено авторами.

На даний час, не усі бланків, які використовують для обліку та оподаткування власного капіталу є встановлена форма, тому їх складають вручну у довільній формі. Для удосконалення обліку та оподаткування статутного та додаткового капіталу пропонуємо форми Відомостей про реєстрації операцій, що приводять до збільшення та зменшення додатково внесеного капіталу для розкриття інформації (таблиці 10—12).

ВИСНОВКИ

У роботі розроблено методичні підходи до проведення контролю, які, на відміну від існуючих, включають: анкету, загальний план контролю статутного та додаткового капіталу, програму контролю та робочі документи контролера до кожної процедури. Запропоновані документи з перевірки інформації щодо; участі емітента в створенні юридичних осіб, володіння посадовими особами емітента акціями емітента, засновників та/або учасників емітента та відсоток акцій, випуски акцій, загальну кількість голосуючих акцій та кількість голосуючих акцій, права голосу за якими обмежено, а також кількість голосуючих акцій, права голосу за якими за результатами обмеження таких прав передано іншій особі. Це дає можливість здійснити контроль статутного та додаткового капіталу більш детально, послідовно, структуровано та логічно. Прозорість і зрозумілість розроблених документів допоможуть керівництву здійснювати своєчасний контроль, аналіз та на їх підставі приймати правильні управлінські рішення.

З метою удосконалення обліку та оподаткування статутного та додаткового капіталу запропоновані форми Довідкових відомостей про реєстрації операцій, що приводять до збільшення та зменшення додатково внесеного капіталу для розкриття інформації. Це допоможе скоротити час на формування та обробку первинних документів з обліку статутного та додаткового капіталу, попередить можливість пропуску будь-якої інформації, так як будуть застосовуватися у роботі шаблони документів вже з сформованим переліком реквізитів.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.

2. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.

3. Меліхова Т.О., Ніколаєнко Н.С. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2017. № 1. С. 51—55.

4. Меліхова Т.О., Манойло Т.В. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ. Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія "Економіка". Дніпропетровськ: 2014, Вип. 3. № 10/1. Т. 22. С. 158—164.

5. Макаренко А.П., Меліхова Т.О. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії, 2016. № 6. С. 164—171.

6. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон:Видавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.

7. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль / А.П. Макаренко, І. Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О. П. Зоря навч. посібник для вnz: [гриф ЗДІА] — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.

8. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, P. 268—275.

9. Maksymenko I., Melikhova T., Zorya O., Fatiukha N., Chumak O. Fiscal audit development in the system of budget process management. Academy of Accounting and Financial Studies journal, 2018. vol. 22, is. 6, 7 p.

10. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подמשальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2018. 602 с.

11. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки. Часопис економічних реформ. 2014. № 1. С. 26—32.

12. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Удосконалення облікових реєстрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою. Економічний вісник університету. 2014. Вип. 22 (1). С. 85—95.

13. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: рек. вченою радою ЗДІА. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 260 с.

14. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

15. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

16. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: рек. вченою радою ЗДІА. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 260 с.

17. Меліхова Т.О. Аналіз наявних методик оцінки рівня економічної безпеки підприємства для проведення сучасної діагностики його фінансового стану. Інноваційна економіка. 2018. № 1—2. URL: <http://www.inneco.org/index.php/inneco/article/view/255>

26. Меліхова Т. О. Оцінювання ймовірності банкрутства з метою підвищення фінансового стану підприємства. Агросвіт. 2019. № 10. С. 11—18. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.10.11

18. Меліхова, Т.О. (2019). Аналіз фінансового стану та виявлення загроз як засіб прогнозування ймовірності банкрутства промислового підприємства. REVIEW OF TRANSPORT ECONOMICS AND MANAGEMENT, (1(17), 48-57. [https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1\(17\).176496](https://doi.org/10.15802/rtem.v0i1(17).176496)

19. Меліхова Т. О., Меліхов Є. В. Напрями протидії та ефективної боротьби з рейдерськими захопленнями в системі аудиту інформаційної безпеки. В кн.: Цифрова трансформація промислового менеджменту: теорія і практика

/ За загальною редакцією Воронкова В. Г., Метеленко Н. Львів — Торунь: Liha-Pres. 2023. С. 464—533. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/225>. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-319-7-9>

20. Феофанов, А.К., Меліхов, Є.В. Фінансовий аналіз на підставі проведеної аналітичної роботи для вирішення управлінських завдань на мікроекономічному рівні в системі корпоративної соціальної відповідальності. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 3. С. 92—96. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.3.92>

21. Макаренко, А.П., Меліхов, Є.В. Удосконалення автоматизації обліку та аудиту виробничих запасів в системі управління підприємством для підвищення ефективності господарської діяльності. Агросвіт. 2023. № 20. С. 37—43. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.20.37>

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), Audyt [Audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

4. Melikhova, T.O. and Manoylo, T. V. (2014), "Problematic aspects of the registration of the TMC and the equipment when attributed to capital investments in accordance with P (C) BO and IFRS", *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya 'Ekonomika'*, vol. 10/1, pp. 158—164.

5. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016), "Theoretical and methodological foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 6, pp. 164—171.

6. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanyie, kontrol', efektyvnist'* [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency], Kherson, Ukraine.

7. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. YA. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol'*, [State financial control], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

8. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, No. 5, pp. 268—275.

9. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", Academy of Accounting and Financial Studies journal, vol. 22, pp. 6, 7.

10. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), Bukh-halterskyi oblik: navch.-metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

11. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting — a tool for management and financial security", Chasopys ekonomichnykh reform, vol. 1, pp. 26—32.

12. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", Ekonomichnyy visnyk universytetu, vol. 22 (1), pp. 85—95.

13. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

14. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2020), Teoriya i metody dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

15. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Chakalova, N.S. (2020), Teoriya i metody dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing], ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

16. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

17. Melikhova, T.O. (2018), "Analysis of available methods for assessing the level of economic security of an enterprise for conducting modern diagnostics of its financial condition", Innovatsiyna ekonomika, Vol. 1—2, available at: <http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/255> (Accessed 23 Jan 2024).

18. Melikhova, T. (2019), "Bankruptcy probability estimation to improve the financial condition of the enterprise", Agrosvit, vol. 10, pp. 11—18. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.10.11

19. Melikhova, T. O. (2019), "Analysis of the financial condition and identification of threats as

a means of forecasting the probability of bankruptcy of an industrial enterprise", Review of transport economics and management, vol. 1 (17), pp. 48—57. [https://doi.org/10.15802/rtem.-v0i1\(17\).176496](https://doi.org/10.15802/rtem.-v0i1(17).176496)

20. Melikhova, T. and Melikhov, E. (2023), "Directions of countering and effective fighting against raiders in the information security audit system", Tsyfrova transformatsiia promyslovoho menedzhmentu: teoriia i praktyka [Digital transformation of industrial management: theory and practice], Torun: Liha-Pres, Lviv, Ukraine, pp. 464—533, available at: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/225> (Accessed 23 Jan 2024). DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-319-7-9>

21. Feofanov, L. and Melikhov, E. (2024), "Financial analysis based on the analytical work carried out to solve managerial tasks at the micro-economic level in the system of corporate social responsibility", Investments: practice and experience, vol. 3, pp. 92—96. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.3.92>

22. Makarenko, A. and Melikhov, E. (2023), "Improvement of the automation of accounting and auditing of production stocks in the enterprise management system to increase the efficiency of economic activity", Agroworld, vol. 20, pp. 37—43. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.20.37>

Стаття надійшла до редакції 09.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 005.094:657

В. В. Роледерс,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, страхування та банківської справи, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6653-6583>

І. М. Сисоєва,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки обліку та оподаткування, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0567-1658>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.40

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ЦИРКУЛЯРНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ

V. Roleders,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Insurance and Banking, Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics of the West Ukrainian National University

I. Sysoeva,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation, Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics of the West Ukrainian National University

MODELING OF THE ECOLOGISTIC SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE CIRCULAR ECONOMY MODEL

У статті розглядається системне уявлення екологічної системи як результату змін у світогляді людства, переходячи з техногенного на сталий розвиток. Обґрунтовано доцільність екологізації логістичної діяльності з метою зменшення екодеструктивного впливу на довкілля.

Визначено сутність екологічної системи, розглядаючи її як логістичну систему, що складається з взаємозв'язаних елементів-ланок, управлінням рухом прямих та зворотних логістичних потоків з урахуванням екодеструктивного впливу на довкілля.

Стаття пропонує загальну характеристику екологічної системи, визначаючи її як антропогенну, еколого-економічну, відкриту, складну, багатофункціональну, добре організовану, стохастичну, централізовану, багатомірну, цілеспрямовану систему, що розвивається.

Досліджено еволюцію логістичних систем та логістичних ланцюгів з урахуванням етапів розвитку логістики. Проаналізовано внутрішнє та зовнішнє середовище екологічних систем на різних рівнях (мікро-, мезо-, макrorівні). На мікрорівні екологічну систему розглядають як підсистему управління підприємством, включаючи функціональні логістичні підсистеми. На мезо- та макrorівні система визначається як еколого-орієнтована система, що складається з учасників логістичного ланцюга, що беруть участь у руху матеріальних потоків.

Досліджено зовнішнє середовище екологічних систем, розглянутої як підсистеми вищої ієрархії — еколого-економічної системи, що входить до антропосфери та біосфери. Визначено, що закупівельна логістика, виробнича логістика та збутова логістика є ключовими складовими логістичного ланцюжка в бізнесі. Кожна з цих галузей відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності операцій і задоволенні потреб споживачів.

The article considers the systematic detection of the ecological system as a result of the change in the worldview of mankind, the transition from man-made to sustainable development. The expediency of greening logistics activities in order to reduce the eco-destructive impact on the environment is justified.

The essence of the ecological system is determined, considering it as a logistics system consisting of interconnected elements-links, management of the movement of direct and reverse logistics flows, taking into account the eco-destructive impact on the environment. The article offers a general description of the ecological system, defining it as an anthropogenic, ecological-economic, open, complex, multifunctional, well-organized, stochastic, centralized, multidimensional, purposeful, developing system.

The evolution of logistics systems and logistics chains is studied, taking into account the stages of logistics development. The internal and external environment of ecological systems at different levels (micro-, meso-, macro-levels) was analyzed. At the micro level, the ecological system is considered as a subsystem of enterprise management, including functional logistics subsystems. At the meso— and macro-levels, the system is defined as an ecologically oriented system consisting of participants in the logistics chain involved in the movement of material flows.

The external environment of ecological systems, considered as subsystems of a higher hierarchy — the ecological and economic system, which is part of the anthroposphere and the biosphere — has been studied.

It was determined that procurement logistics, production logistics and sales logistics are key components of the logistics chain in business. Each of these industries plays an important role in ensuring the efficiency of operations and meeting the needs of consumers.

The application of the reverse logistics model in ecological systems includes a wide range of actions aimed at optimizing the use of resources and reducing waste. An important part of this model is not only the recovery and use of secondary materials, but also the implementation of additional steps, such as testing for quality assurance, sorting for efficient management of secondary resources, and recycling and redistribution to maximize system efficiency.

Ключові слова: циркулярна економіка, екологістична система, закупівельна логістика, виробнича логістика, збутова логістика, транспортна логістика, реверсивна логістика, складська логістика.

Key words: circular economy, ecological system, procurement logistics, production logistics, sales logistics, transport logistics, reverse logistics, warehouse logistics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З розвитком усвідомленості відповідальності людства за стан довкілля й умови життя не тільки теперішніх, але й майбутніх поколінь, відбувається трансформація існуючої економічної моделі в більш еколого-орієнтовану циркулярну модель, інструментом втілення якої є екологістична система (далі — ЕЛС).

Дослідження системних властивостей ЕЛС є необхідним, оскільки дозволить повніше визначити сутність даних систем і запобігти помилок в їх проектуванні та подальшому функціонуванні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Важливість циркулярної економіки вивчається в роботах багатьох дослідників, таких як: Ковтун Т. А., Смокова Т.М., Сумець О.М., Бабенкова Т.Ю., Зварич І.Я. та інші. Українські науковці активно досліджують питання впровадження циркулярної економіки та пропонують кроки для включення промисловості України в циркулярний процес [1; 2; 3; 6; 10]. Отже, вивчення циркулярної економіки представлено широким спектром вчених, які звертають увагу на різні аспекти її впровадження та розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Станом на сьогодні питання переходу до циркулярної моделі економіки вже не є суто теоретичним. Керівники компаній, економісти та інші дослідники розробляють нові циркулярні бізнес-моделі та поступово впроваджують їх у різних галузях світового господарства. Однак повному переходу до моделі замкнутого циклу заважають певні перешкоди.

Однією з таких перешкод є складність управління ланцюгом створення вартості, що включає управління віддачею, відновленням та ремаркетингом різних моделей товарів, що вводяться в круговий цикл у різний час та в різних умовах.

Базовим поняттям в логістиці виступає логістична система (далі — ЛС), яка відповідає загальноприйнятому визначенню системи, оскільки складається із системоутворюючих елементів (підсистем, ланок), що тісно взаємопов'язані та взаємозалежні між собою, відособлені від навколишнього середовища, з яким також мають зв'язки [1, с. 252].

Загальною властивістю ЛС є її уявлення як системи, що відрізняється високим ступенем інтеграції її елементів та процесів з ціллю управління наскрізними матеріальними та супутніми потоками. Елементи ЛС утворюють певну структуру із заздалегідь заданими властивос-

тями та визначеними цілями. Крім того, ЛС є елементом системи вищого рівня — економічної системи в ієрархії систем.

До теперішнього часу не існує однозначного тлумачення змісту поняття логістична система. Недивлячись на велику кількість визначень ЛС, які уточнюються з розвитком логістики як науки, лише в деяких з них відображається зв'язок її елементів із зовнішнім середовищем [8; 9].

Визначення логістичної системи, що враховують зв'язок з навколишнім середовищем:

— адаптована (самоналагоджувана та самоорганізована) система зі зворотним зв'язком, що виконує логістичні функції та логістичні операції і складається, зазвичай, із декількох систем та має розвинуті зв'язки з зовнішнім середовищем;

— система являє собою упорядковану структуру, в якій здійснюється планування і реалізація руху і розвитку сукупного ресурсного потенціалу, організованого у вигляді логістичного потоку, починаючи з відчуження ресурсів у навколишнього середовища і до реалізації кінцевої продукції;

— складна, динамічна, відкрита для взаємодії з зовнішнім середовищем, впорядкована система управління наскрізними економічними потоками, створена з метою оптимізації використання в потоці ресурсів;

— адаптивна система із зворотним зв'язком, яка виконує ті або інші логістичні функції, що складається, як правило, із декількох підсистем та має розвинуті зв'язки з зовнішнім середовищем;

— адаптивна система зі зворотним зв'язком, що виконує ті чи інші логістичні функції й операції, складається, переважно, з декількох підсистем і має досить розвинуті зв'язки з зовнішнім середовищем.

З наведених визначень найбільш екологоорієнтованим є визначення, в якому враховується факт відчуження ресурсів у навколишнього середовища, але не вказується про необхідність повернення відпрацьованого продукту та матеріалів в природу з найменшим екодеструктивним впливом.

Врахування екологічного аспекту в логістиці призвело до виникнення нового поняття еколого-орієнтована логістична система або екологістична система. Під екологістичною системою (ЕЛС) пропонуємо розуміти ЛС як сукупність елементів-ланок, взаємозв'язаних в процесі управління рухом прямих та зворотних логістичних потоків, що враховує екодеструктивний вплив на довкілля [9].

ЕЛС, як будь-яка система, має наступні властивості: цілісність, подільність, організованість, структурованість, інтегративність, емерджентність, цілеспрямованість. Крім того, ЕЛС характерні властивості, типові для ЛС: складність, відкритість, стохастичність, гетерогенність та багатофункціональність, динамічність та адаптивність. У ЕЛС є також специфічні характеристики, а саме: екологічність, замкнутість.

Загальні системні властивості:

— Цілісність та подільність. ЕЛС є цілісною сукупністю елементів (ланок, підсистем), що взаємодіють один з одним для досягнення загальної цілі та відрізняються в залежності від рівня: мікро-, мезо-, макро-ЛС. На мікрорівні елементами ЕЛС є функціональні підрозділи логістики організації, включаючи підрозділ, що відповідає за реверсивну логістику. На мезо- та макрорівні ЕЛС представлена підприємствами — учасниками ЛЛ.

— Організованість та структурованість. Елементи ЕЛС організовані та структуровані в певному порядку, що дозволяє просувати матеріальні (прямі та зворотні) та супутні потоки.

— Інтегративність та емерджентність. Елементи ЕЛС відрізняються високим ступенем інтеграції, що дозволяє отримати нові якості, не притаманні окремим елементам системи. Наприклад, організувати замкнутий ЛЛ з участю зворотних матеріальних потоків.

— Цілеспрямованість. Кожна складова ЕЛС орієнтована на досягнення загальної цілі — просування матеріальних потоків з виконанням "правил екологістики".

Типові властивості логістичної системи:

— Складність. ЕЛС складається з великої кількості учасників, між якими встановлюються складні зв'язки, які дозволяють створити замкнуті ЛЛ.

— Відкритість. межі ЕЛС майже проникні в матеріальному, енергетичних та інформаційних потоків.

— Стохастичність. Параметри ЕЛС мають ймовірнісний характер.

— Гетерогенність та багатофункціональність. Елементи ЕЛС мають різні властивості та виконують різноманітні логістичні функції.

— Динамічність та адаптивність. З часом ЕЛС можуть змінювати свій якісний та кількісний стан, адаптуючись до змін у навколишньому середовищі.

— Наявність потоків. Ціллю створення ЕЛС є забезпечення руху матеріальних (прямих та зворотних) і супутніх потоків.

Таблиця 1. Класифікаційна приналежність ЕЛС

Класифікаційна ознака	Види систем	Вид ЕЛС
— за способом утворення	природні, штучні, змішані	змішана еколого-економічна
— за об'єктивністю існування	реальні, абстрактні	реальна (антропогенна)
— за структурою	прості, складні	складна
— за сутністю	біологічні, технічні, соціальні, економічні, екологічні та ін.	еколого-економічна
— за характером зв'язків системи з навколишнім середовищем	закриті, відкриті, комбіновані	відкрита
— за характером функцій	спеціалізовані, багатофункціональні	багатофункціональна
— за характером розвитку	стабільні, що розвиваються	що розвиваються
— за ступенем організованості	добре організовані, погано організовані	добре організовані
— за характером зв'язків між елементами	детерміновані, стохастичні	стохастична
— за структурою управління	централізовані, децентралізовані	централізована
— за розмірністю	одномірні, багатомірні	багатомірна
— за однорідністю та різноманітністю елементів	гомогенні, гетерогенні	гетерогенна
— за здатністю визначати ціль	казуальні, цілеспрямовані	цілеспрямована

Джерело: [6].

Специфічні властивості ЕЛС:

— Екологічність та замкнутість. Функціонування ЕЛС спрямовано на зменшення екодеструктивного впливу на довкілля завдяки зменшенню споживання первинних природних ресурсів та збільшенню вторинних матеріальних ресурсів, що приймають участь у зворотних процесах циркулярної економіки.

ЕЛС властиві певні класифікаційні характеристики, ідентифікація яких дозволяє глибше зрозуміти сутність даного виду систем (табл. 1).

ЕЛС на мікрорівні варто розглядати як підсистему управління підприємством, до складу якого входять функціональні логістичні підсистеми: основні — закупівельна (постачання), виробнича, розподільна (збут) та допоміжні — складська, транспортна та реверсивна.

З позицій системного підходу варто враховувати інтегральний вплив ЕЛС на довкілля як суму впливу кожного елемента або кожної функціональної підсистеми логістики. Одним зі шляхів екологізації мікро-ЕЛС можна вважати впровадження заходів екологізації її окремих функціональних областей.

Закупівельна логістика (постачання):

— екологічний аудит постачальників;

— закупівля ресурсів з можливістю вторинного використання та переробки;

— закупівля ресурсів з оцінкою екологічних характеристик поставок (обсягів та системи закупок).

Виробнича логістика:

— застосування екологічного обладнання в процесі виробництва;

— мінімізація ресурсо-, енерго- та матеріалоємності технологічного процесу виробництва продукції;

— мінімізація відходів виробництва;

— забезпечення екологічно безпечних умов праці.

Збутова (розподільна) логістика:

— використання екологічно безпечного пакування;

— організація розподільної мережі з мінімальним впливом на довкілля;

— організація екологічного сервісного обслуговування;

— застосування еко-маркування.

Складська логістика:

— використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій в роботі складів;

— забезпечення екологічно безпечних умов розміщення та збереження запасів, готової продукції, відходів.

Транспортна логістика:

- надання переваги екологічному транспорту;
- оптимізація маршрутів транспортування з урахуванням мінімального впливу на довкілля;
- використання екологічних паливо-мастильних матеріалів.

Реверсивна логістика:

- організація каналів поворотних та зворотних матеріальних потоків;
- організація процесу повернення пакувального матеріалу та виробів для повторного використання;
- організація вторинного використання відходів виробництва; організація системи утилізації відходів.

На мезо- та макрорівні ЕЛС складається з підсистем — учасників логістичних ланцюгів (далі — ЛЛ), що беруть участь у просуванні прямого та зворотного матеріальних потоків, а також супутніх потоків [2; 3. с. 183].

ЕЛС, як будь-яка система, існує в зовнішньому середовищі, до якого відносяться зовнішні до неї об'єкти, що впливають на стан системи (безпосередньо або опосередковано), оскільки дана система не може бути індиферентною до зовнішнього середовища. Якщо умови зовнішнього середовища сприятливі, система успішно функціонує, якщо ні — може гальмувати свій розвиток, майже до припинення існування.

Якщо мова йде про мікро-ЕЛС, то зовнішнє середовище прямого впливу можна поділити на два контактні рівні:

— перший рівень — включає інші підсистеми материнського підприємства, елементи яких вступають в безпосередній контакт з елементами ЕЛС: виробничу, фінансову, маркетингову, організаційну, екологічну підсистеми підприємства;

— до другого рівня належать безпосередні контактери, які мають вплив на функціонування ЕЛС: постачальники, клієнти, конкуренти, контролюючі органи, суспільні органи тощо.

Для мезо- та макро-ЕЛС зовнішнє середовище прямого впливу включає:

— перший рівень — учасників економічної системи, до складу якої входить ЕЛС, які не приймають участь у формуванні ЛЛ, але вступають з елементами системи у зв'язки (договірні відносини): фінансові установи, страхові компанії, брокерські компанії тощо;

— другий рівень — учасники інших ЛС, що працюють на тому ж ринку: постачальники, виробники, транспортні підприємства, складські комплекси, логістичні оператори тощо.

Зовнішнє середовище опосередкованого впливу для мікро-, мезо- та макро-ЕЛС включає наступні фактори впливу: політичні, економічні, соціальні, екологічні, технологічні, демографічні, науково-технічні тощо.

ЕЛС, як будь-яка відкрита система, отримує з зовнішнього середовища речовину, енергію та інформацію для забезпечення своєї життєдіяльності, а також розвитку та удосконалення [6].

Таким чином, можна зробити висновки, що покращена модель екологічної системи базується на використанні концепції зворотної логістики, яка включає не лише збір і транспортування матеріалів і товарів, але й додаткові аспекти, такі як тестування, сортування, відновлення, переробка та перерозподіл. Ця модель є ключовим фактором для розширення впровадження підходів до циркулярної економіки в різних сферах національної економіки. Застосування моделі зворотної логістики в екологічних системах включає в себе широкий спектр дій, спрямованих на оптимізацію використання ресурсів та зменшення відходів. Важливою частиною цієї моделі є не лише відновлення і використання вторинних матеріалів, але й впровадження додаткових етапів, таких як тестування для забезпечення якості, сортування для ефективного управління вторинними ресурсами, а також переробка та перерозподіл для максимізації ефективності системи.

Такий підхід дозволяє не лише знижувати екологічний вплив, але й створює нові можливості для сталого використання ресурсів і зменшення відходів. Інтеграція цієї покращеної моделі зворотної логістики в різні галузі економіки сприяє розвитку циркулярних практик та сприяє сталому розвитку.

Література:

1. Ковтун Т.А., Смокова Т.М. Аналіз ризиків розриву інтеграційних зв'язків між учасниками проекту створення логістичного центру. Математичні моделі та новітні технології управління економічними та технічними системами: монографія / за заг. ред. В.О. Тимофєєва, І.В. Чумаченко, Харків: ФОП Панов А.М., 2018. С. 252—260.

2. Ковтун Т.А., Смокова Т.М., Ковтун Д.К. Створення мережі транспортно-логістичних центрів — перспективний шлях розвитку транспортно-логістичної системи України. Транспортні системи і технології. Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій Міністерства освіти і науки України: Серія "Транспортні системи і технології". Вип. 35. Київ: ДУІТ, 2020. С. 156—168.

3. Ковтун Т.А., Смокова Т.М. Моделювання множини учасників проекту транспортно-логістичного центру. Проектний та логістичний менеджмент: нові знання на базі двох методологій. Т. 3: монографія / С.В. Руденко та ін. Одеса: КУПРУЄНКО СВ, 2020. С. 183—197.

4. Електронний ресурс: <https://datami.ua/informatsijna-bezpeka-vidi-zagroz-i-metodi-yih-usunennya/>

5. Нова політика ЄС з "циркулярної" економіки: можливості для України. 2020. URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/dixi_pb_circular-economy_ukr_full_3.pdf

6. Роледерс, В. (2023). ЕКОЛОГІСТИЧНА СИСТЕМА В МОДЕЛІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ. Економічні горизонти, (4 (26), 125—134. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(26\).-2023.293106](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(26).-2023.293106)

7. Sysoieva I., Pohrishchuk B., Pukas A., Tsikhanovska O., Vatslavskyi O. and Sydorovych O. "Information Management Technology as a Tool for Making Effective Management Decisions", 2023 13th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT), Wroclaw, Poland, 2023, pp. 191—195, doi: 10.1109/ACIT58437.2023.10275328.

8. Сисоєва І.М., Роледерс В.В., Погрішук О.Б. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах становлення циркулярної економіки: реалії ведення бізнесу в умовах війни. Інвестиції: практика та досвід, № 23 (2022) <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/issue/view/45>

9. І.М Сисоєва, В.В. Роледерс, О.М. Ціхановська. Інформаційний менеджмент у циркулярній економіці: небезпечні загрози й уразливості. Інвестиції: практика та досвід, Випуск № 22, 2023 р. <https://doi.org/10.32702/2306>

10. Сумець О.М., Бабенкова Т.Ю. Логістичні системи і ланцюги поставок: навч. посібн. Київ: Хай-Тек-Прес, 2012. 220 с.; Крикавський Є. Логістичне управління: підруч. Львів: Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2005. 684 с.

References:

1. Kovtun, T.A. and Smokova, T.M. (2018), "Analysis of the risk of breaking integration ties between the participants of the logistics center creation project", Matematychni modeli ta novitni tekhnologii upravlinnia ekonomichnymy ta tekhnichnymy systemamy [Mathematical models and the latest technologies for managing economic and technical systems], FOP Panov A.M., Kharkiv, Ukraine, pp. 252—260.

2. Kovtun, T.A., Smokova, T.M. and Kovtun, D.K. (2020), "Creation of a network of transport and logistics centers is a promising way

to develop the transport and logistics system of Ukraine", Transportni systemy i tekhnologii. Zbirnyk naukovykh prats' Derzhavnoho universytetu infrastruktury ta tekhnologii Ministerstva osvity i nauky Ukrainy: Seriya "Transportni systemy i tekhnologii", vol. 35, pp. 156—168.

3. Kovtun, T.A. and Smokova, T.M. (2020), "Modeling the set of participants in the transport and logistics center project", Proektnyj ta lohistychnyj menedzhment: novi znannia na bazi dvokh metodologij [Project and logistics management: new knowledge based on two methodologies], vol. 3, KUPRUYENKO SV, Odesa, Ukraine, pp. 183—197.

4. Datami (2022), "Information security: types of threats and methods of their elimination", available at: <https://datami.ua/informatsijna-bezpeka-vidi-zagroz-i-metodi-yih-usunennya/> (Accessed 25 Feb 2024).

5. Diksi Hrup (2020), "New EU policy on the "circular" economy: opportunities for Ukraine", https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/dixi_pb_circular-economy_ukr_full_3.pdf (Accessed 25 Feb 2024).

6. Roleders, V. (2023), "Ecological system in the circular economy model", Ekonomichni horizonty, vol. 4 (26), pp. 125—134. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(26\).2023.293106](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(26).2023.293106)

7. Sysoieva, I. Pohrishchuk, B. Pukas, A. Tsikhanovska, O. Vatslavskyi, O. and Sydorovych, O. (2023), "Information Management Technology as a Tool for Making Effective Management Decisions", 13th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT), Wroclaw, Poland, pp. 191—195, doi: 10.1109/ACIT58437.2023.10275328.

8. Sysoieva, I.M. Roleders, V.V. and Pohrishchuk, O.B. (2022), "Social responsibility of business in the conditions of the formation of a circular economy: the realities of doing business in the conditions of war", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 23, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/issue/view/45> (Accessed 25 Feb 2024).

9. Sysoieva, I.M. Roleders, V.V. and Tsikhanovska, O.M. (2023), "Information management in the circular economy: dangerous threats and vulnerabilities", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 22. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.22.46>.

10. Sumets', O.M. and Babenkova, T.Yu. (2012), Lohistychni systemy i lantsiuhy postavok [Logistics systems and supply chains], Khaj-Tek-Pres, Kyiv, Ukraine.

11. Krykavskij, Ye. (2005), Lohistychnе upravlinnia [Logistics management], Vyd-vo Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika", L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

УДК 332.334.4: 631.618

Т. І. Галаган,

к. е. н., доцент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1421-2894>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.46

ЕФЕКТ ДЕКАПЛІНГУ У РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Т. Galagan,

PhD in Economics, Associate Professor Dnipro State University of Agrarian and Economics

THE EFFECT OF DECOUPLING IN THE DEVELOPMENT OF THE "GREEN ECONOMY" OF AGRICULTURE

В статті досліджено родючість рекультивованих земель як об'єктивну природно-економічну і соціально-екологічну категорію. Обґрунтовано, що ефективність рекультивації порушених земель визначається при використанні відновлених ґрунтів саме у сільськогосподарському виробництві. Головна увага при рекультивації порушених земель повинна бути спрямованою не стільки на отримання високої урожайності сільськогосподарських культур, скільки на підвищення рівня продуктивності ґрунтів, забезпечення екологічності регіону видобутку корисних копалин, розвитку зеленої економіки сільського господарства та підвищення добробуту населення країни.

Встановлено, що ефект декаплінгу можливий в тому випадку, коли впроваджуються інноваційні "зелені" технології, які знижують ресурсоемність економіки та спрямовані на охорону довкілля. Саме такою технологією є процес рекультивації порушених земель. Причому, дотримуючись сутності декаплінгу, ефективність рекультивації порушених земель визначається при використанні відновлених ґрунтів саме у "зеленому" сільськогосподарському виробництві. Доведено, що родючість ґрунтів є не лише природною властивістю, яка відроджується в товщі рекультивованих земель, але й продукт розвитку суспільних виробничих відносин, тобто є їх наслідком.

To ensure human life, it is necessary to cultivate the land, build various structures and process a certain amount of minerals and materials. Each stage of this process is accompanied by an environmental load that pollutes the air, water, land, i.e. the environment. All this has already turned, unfortunately, the fertile Ukrainian region into a place where it is no longer dangerous for people to live. It is because of this that disturbed lands must be restored and further used in a certain sphere of economic activity.

It is the practical activity of man that has proven that, depending on the level of reclamation work, former quarry territories can be used for agricultural land, forest plantations of various purposes, multi-purpose reservoirs, recreation and sports areas, summer cottages, sites for industrial and civil construction and other purposes. In conditions of man-made load, there is only artificial ecological fertility, which ensures the formation and growth of vegetation on disturbed lands. Only over time, natural fertility is added, which is formed under the influence of specific factors of soil formation.

The effectiveness of reclamation of disturbed lands is determined by the application of restored soils in agricultural production. The main attention in the reclamation of disturbed lands should be directed not so much to obtaining a high yield of agricultural crops, but to increasing the level of productivity of the created soils, ensuring the environmental friendliness of the mining region and improving the welfare of the country's population.

The decoupling effect is possible when innovative technologies are introduced that reduce the resource intensity of the economy and are aimed at protecting the environment. This technology is the process of reclamation of disturbed lands. Moreover, adhering to the essence of decoupling, the effectiveness of reclamation of disturbed lands is determined by the application of restored soils in agricultural production.

Fertility is not only a natural property that is reborn in the layer of reclaimed land, but also a product of the development of social production relations, that is, it is their consequence. Moreover, it is the fertility of reclaimed land that contributes to the reduction of threats to the environment and society, the improvement of the ecological well-being of the environment, and ensures its sanitary and hygienic condition at an appropriately high level. This phenomenon of decoupling is clearly manifested in places of open-pit mining.

Ключові слова: "зелена економіка", декаплінг, навколишнє середовище, раціональне землекористування, рекультивовані землі, родючість, урожайність.

Keywords: "green economy", decoupling, environment, rational land use, reclaimed land, fertility, productivity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Із соціально-екологічної та економічної точок зору техногенне навантаження на довкілля набуває, щонайменше, загрозливого рівня. В результаті виникає нагальна потреба розробити на регіональному та державному рівнях стратегію економіко-екологічного обґрунтування рекультивації природно-техногенних комплексів, керуючись якою можна знизити шкодочинність виробничої діяльності людини, особливо у гірничодобувній промисловості. Головна мета такої стратегії — створення передумов для розвитку зеленої економіки в сільському господарстві, впровадження збалансованого економіко-екологічного використання рекультивованих земель та їх охорони. Це принципово новий тип ощадливого землекористування, який може забезпечити гармонійне співвідношення між відводом землі та її рекультивацією після видобутку мінеральної сировини задля одержання в подальшому з неї стабільної екологічно чистої продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні економіко-екологічні дослідження свідчать, що підвищення родючості ґрунтів, отже і продуктивності культур та розвиток зеленої економіки в сільському господарстві, може бути досягнуто виробничою діяльністю людини. Це стосується і земель, порушених в процесі видобутку корисних копалин. Відновлення порушених земель хоча це і пов'язано із додатковими витратами, користь від цих витрат велика. З екологічної точки зору це поліпшення санітарно-гігієнічних умов довкілля, а з економічної — отримання високоякісної продукції та її реалізація.

Останнім часом все більше досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців приділяється декаплінгу, який являє собою різницю між економічним зростанням та зменшенням негативного впливу на навколишнє середовище, що є важливим елементом збалансо-

ваного еколого-економічного стану в контексті розвитку зеленої економіки країни [1; 3].

Деклаплінг є стратегічним напрямом до стійкої екологічної економіки в умовах розвитку зеленої економіки в сільському господарстві. На глобальному рівні досягти ефекту декаплінгу можливо через зменшення використання природних ресурсів і відповідного зменшення техногенного навантаження на середовище при одночасному зростанні економіки країни та добробуту населення [2; 4]. Саме цього можна досягти завдяки своєчасному і правильному проведенні рекультивації порушених земель.

Наразі вважається, що родючість є основною якісною властивістю природного ґрунту, яка відрізняє його від порушених порід. Але результати досліджень, проведених в умовах техногенного середовища свідчать про те, що родючість відновленого ґрунту може бути високою якщо рекультивована ділянка містить в собі всі елементи живлення, які потрібні певній культурі, має привабливий рельєф поверхні, зручне місце розташування відносно населених пунктів та ринків збуту продукції з відновленої землі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття декаплінгу є відносно новим в економічній науці. Він походить від англійського "decoupling" — роз'єднання, розмежування. Поняття декаплінгу означає відокремлення темпів зростання економіки від темпів споживання природних ресурсів та навантаження на навколишнє середовище. Ефект декаплінгу можливий в тому випадку, коли впроваджуються інноваційні "зелені" технології, які знижують ресурсоемність економіки та спрямовані на охорону довкілля та розвиток зеленої економіки в сільському господарстві.

Саме такою технологією є процес рекультивації земель, порушених внаслідок видобутку корисних копалин. Причому, дотримуючись декаплінгу, ефективність рекультивації пору-

шених земель визначається при використанні відновлених ґрунтів саме у сільськогосподарському виробництві. Головна увага при рекультивації природно-техногенних комплексів повинна бути спрямованою не стільки на отримання високої урожайності сільськогосподарських культур, скільки на підвищення рівня продуктивності створених ґрунтів. Тим більше, що перехід аграрної сфери виробництва до зеленої економіки вимагає нових підходів визначення ефективності використання рекультивованих земель.

У процесі впровадження "зеленого" сільськогосподарського виробництва, в умовах природно-техногенних комплексів відбувається реалізація природної і штучної родючості земель, яка перетворюється в економічну. Отже, рекультивовані землі одночасно виступають як засіб та предмет праці. Природна властивість їхньої родючості робить їх засобом праці. Проте, вони мають також і властивість підвищення родючості землі у процесі їх раціональної експлуатації. Саме ця властивість робить рекультивовані землі предметом праці, що є теоретичним і практичним фундаментом інтенсифікації зеленої економіки сільського господарства в умовах техногенного середовища.

Рекультивованим землям, як предмету праці, властива здатність сприймати додаткові вкладення праці та коштів. В цьому випадку можна штучно створювати землі для цільового використання у певній сфері економічної діяльності, скажімо, для вирощування сільськогосподарських культур, оскільки техногенні новоутворення володіють певним рівнем родючості і можуть бути залучені у сільськогосподарський оборот [1; 5].

Можливість росту та розвитку культурної рослинності зумовлюється наявністю в ґрунті різних властивостей і явищ. Ця аксіома обґрунтовується з усіх точок зору, у тому числі і з економіко-екологічної. Але вона набуває специфічні особливості коли культурні рослини зростають в умовах техногенного середовища, де кожна окрема ділянка, навіть кожний окремий прошарок цієї ділянки, мають свої, тільки їм властиві, фізико-хімічні та інші характеристики. Саме вони зумовлюють рівень майбутньої економічної родючості земельної ділянки та відіграють вирішальну роль при цілеспрямованому освоєнні рекультивованих земель у відповідній сфері економічної діяльності. Таким чином, поняття "родючість" в умовах техногенного середовища є досить складною системою різноманітних властивостей природно-техногенних комплексів і тих явищ, що в них

відбуваються. В умовах техногенного середовища вона і складає економічну родючість, яка являє собою спільний вплив природної і штучної родючості, коли рекультивована земля отримує додаткові вкладення коштів і праці.

Родючість рекультивованих земель — це об'єктивна природно-економічна і соціально-екологічна категорія, яка на сучасному етапі розвитку зеленої економіки в сільському господарстві, вимагає досконалого вивчення. Насамперед тому, що рекультивовані землі це ґрунти, які не мають аналогів в природі. Їх найважливішою якістю (як і у природних ґрунтах) є родючість, яка в умовах техногенного середовища потребує спеціальних досліджень. В умовах техногенного навантаження існує тільки економіко-екологічна родючість. Це вона, як показник властивості ґрунту, забезпечує формування та зростання рослинності на порушених землях. Тільки з часом, відбувається прояв і природної родючості, яка формується під впливом конкретних факторів ґрунтоутворення в природно-техногенних комплексах [2; 3].

На рекультивованих землях родючість формується як результат взаємодії властивостей гірських порід, продуктивних сил та виробничих відносин. Саме через це вона і є економіко-екологічною категорією. Отже, економіко-екологічна родючість рекультивованих земель — це суспільно-еколого-економічне явище. Воно зумовлене розвитком суспільного виробництва, характером і формою привласнення продукту землі та рівнем суспільного відношення до рекультивованої землі як важливого засобу "зеленого" сільськогосподарського виробництва. До цього слід додати, що в умовах порушених земель родючість, як об'єктивна економіко-екологічна категорія знаходиться на низькому рівні і визначається ступенем відповідності біологічних особливостей рослинності екологічним умовам земель та довкілля. Економічна родючість рекультивованих земель, як сукупність природної і штучної родючості, створюється працею людини і залежить не тільки від природної родючості, але й від рівня культури землеробства на землях, які не мають аналогів у природі. Мірилом економічної родючості є урожайність сільськогосподарських культур. Ефект декаплінгу проявляється порівнянням упродовж періоду часу зміни урожайності з витраченими на її отримання ресурсами, у тому числі й витрати на проведення рекультиваційних робіт.

Довготривале використання рекультивованих земель свідчить, що внесення добрив сприяє зростанню рослин, ліквідує ерозію ґрунту, створює сприятливе середовище для упровадження

"зеленого" сільськогосподарського виробництва та подальшого використання ресурсів природно-техногенних комплексів. До того ж, цей прийом впливає на всі компоненти екосистеми, що характеризують рівень родючості рекультивованої ділянки. Сутність родючості відновлених земель полягає в їх здатності забезпечувати рослину необхідними поживними речовинами та сприятливими умовами упродовж періоду вегетації. Разом з тим, родючість відновленої ділянки залежить не тільки від її сприятливих фізико-хімічних властивостей, але і від додаткових вкладень. При систематичній і всебічній дії людини, відновлений ґрунт, поряд з природними властивостями, набуває нових властивостей і стає продуктом людської праці [1; 5]. Отже, родючість штучного ґрунту — це результат взаємодії природних і економічних процесів, які відбуваються в товщі ґрунту.

Розроблення й реалізація національної економіко-екологічної стратегії в контексті переходу України до моделі "зеленої економіки" та збалансованого розвитку потребують екологізації суспільної свідомості, впровадження системи професійної екологічної підготовки, підвищення рівня екологічної освіти та культури. За цих умов значно зростає потреба у дослідженнях з економіко-екологічної тематики, особливо в контексті оцінки рекультивації порушеного довкілля та подальшого його використання й охорони як ефекту декаплінгу.

При цьому, варто мати на увазі, що порушені території після закінчення періоду експлуатації продовжують розвиватися як складова частина природної системи. Зміна екологічних умов і санітарно-гігієнічного стану може впливати на структурно-планувальну організацію території та ефективність її господарського використання. Соціально-економічні наслідки, що зумовлені такими змінами, визначають і максимально можливу величину природоохоронного результату рекультивації як складової зеленої економіки в сільському господарстві.

ВИСНОВКИ

Родючість рекультивованих земель — складний процес, який впливає з природних умов і зумовлений суспільно-економічними закономірностями розвитку зеленої економіки в сільському господарстві. В залежності від рівня застосування агротехнічних заходів на відновлених земельних ділянках, рівень їх родючості може зростати до рівня родючості непорушених земель. Отже, родючість — це не лише природна властивість, яка відроджується в товщі рекультивованих земель, але й продукт розвитку су-

спільних виробничих відносин. Саме родючість рекультивованих земель сприяє зменшенню загроз навколишньому середовищу та суспільству, поліпшенню екологічного благополуччя довкілля, забезпечує його санітарно-гігієнічний стан на належному високому рівні. Таке явище декаплінгу наочно проявляється у місцях видобутку корисних копалин відкритим способом.

Література:

1. Галаган Т.І. Відновлення продуктивності порушених територій та створення раціонально організованих антропогенних ландшафтів. Агросвіт. 2021. № 5—6. С. 53—56.

2. Галаган Т.І. Економічні, екологічні та соціальні аспекти рекультивації земель під сільськогосподарське виробництво. Агросвіт. 2021. № 11. С. 41—44.

3. Горський А.М. Ефект декаплінгу як критерій еколого-орієнтованого економічного розвитку України. Економіка природокористування і охорона довкілля: Зб. наук. пр. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. С. 23—26.

4. Савков А.П., М.К. Орлатий, Кучер М.І., Галаган Т.І. Публічне управління сільськими територіями України: навч. посіб. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; НАДУ. Київ: Фенікс, 2016. 336 с.

5. Узбек І. Х. Роль трав'янистих рослин у відновленні ґрунтової родючості техноекосистем / І. Х. Узбек, П. В. Волох, Т. І. Галаган // Бюл. Ін-ту зерн. госп-ва. Дніпропетровськ, 2011. № 40. С. 64—68.

References:

1. Halahan, T. (2021), "Restoration of productivity of disturbed areas and creation of rationally organized anthropogenic landscapes", *AgroSvit*, vol. 5—6, pp. 53—56.

2. Halahan, T. (2021), "Economic, ecological and social aspects of land reclamation for agricultural production", *AgroSvit*, vol. 11, pp. 41—44.

3. Gorsky, A. (2014), The decoupling effect as a criterion of ecological oriented economic development of Ukraine *Economica pryrodokorystuvannya i ohorony dovkylllya* [Economics of nature use and environmental protection], Kyiv, Ukraine.

4. Savkov, A., Orlaty, M., Kucher, M. and Halahan, T. (2016), *Publichne upravlinnia sil's'ky my terytoriyamy Ukrainy* [Public management of rural areas of Ukraine], Fenyks, Kyiv, Ukraine.

5. Uzbek, I., Voloh, P., and Halahan, T. (2011), "The role of herbaceous plants in the restoration of soil fertility of techno-ecosystems", *Bul. Instytutu zernovogo gospodarstva*, vol. 40, pp. 64—68.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2024 р.

УДК 721.011

І. М. Макарчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8434-5660>**Ю. М. Колодич,**

спеціаліст вищої категорії, викладач — методист, голова циклової комісії Туризму і рекреації

Рівненський фаховий коледж інформаційних технологій, м. Рівне

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3940-4155>**К. В. Шевчук,**

спеціаліст вищої категорії, викладач циклової комісії Туризму і рекреації

Рівненський фаховий коледж інформаційних технологій, м. Рівне

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-2227-0033>**Л. М. Яременко,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3138-3369>**Н. С. Петренко,**

к. е. н., науковий співробітник Центру інновацій та технологічного розвитку,

ДУ "Інститут досліджень науково-технологічного потенціалу та історії науки

ім. Г.М. Доброва НАН України", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9781-5622>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.50

ТУРИСТИЧНА ДЕСТИНАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ В ТУРИЗМІ

I. Makarchuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,

Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav

Y. Kolodych,

Specialist of the highest category, teacher — methodologist, Chairman of the Tourism

and Recreation Cyclical Commission, Rivne Professional College of Information Technologies, Rivne

K. Shevchuk,

Specialist of the highest category, a teacher of the Cyclical Commission of Tourism and Recreation

Rivne Professional College of Information Technologies, Rivne

L. Yaremenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,

Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav

N. Petrenko,

PhD in Economics, researcher Centre for innovations and technological development Dobrov Institute

for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the NAS of Ukraine, Kyiv

TOURIST DESTINATION AS AN OBJECT OF MANAGEMENT IN TOURISM

У статті розглянуто теоретико-методологічні підходи щодо визначення сутності поняття "туристична дестинація", як ключового об'єкта управління в сфері туризму. Досліджено роль туристичної дестинації у формуванні та розвитку туристичної індустрії, а також основні аспекти її управління. Окреслено головні компоненти туристичної дестинації — атракції, зручності, доступність, посередники та допоміжні служби, організація діяльності туристів, наявність готового туристичного продукту. Встановлено, що важливою умовою функціонування туристичної дестинації є

нації є її ресурси та імідж, що формують мотиви до подорожей та являються власне причиною подорожі. Досліджується важливість взаємодії між різними галузями, що займаються управлінням туристичною дестинацією, такими як громадські організації, владні установи, приватні сектор та місцеві жителі. Особлива увага приділяється вирішенню конфліктів інтересів, збалансованому розвитку та збереженню культурної спадщини та природних ресурсів. У статті аналізується концептуальне та практичне значення ефективного управління туристичною дестинацією з метою забезпечення її сталого розвитку. Досліджуються стратегії та інструменти управління, включаючи маркетингові підходи, ресурсне забезпечення, розвиток інфраструктури та співпрацю зі зацікавленими сторонами. Зроблено акцент на необхідності комплексного підходу до управління туристичною дестинацією з урахуванням її унікальних особливостей, потенціалу та впливу на місцеве середовище. Висновки статті спрямовані на розуміння та практичне застосування стратегій управління, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності туристичної дестинації і задоволення потреб різних груп зацікавлених сторін. Отримані результати можуть бути використані для аналізу маркетингових інструментів просування туристичних дестинацій. Подальше вивчення та впровадження рекомендацій сприятиме створенню стійких та привабливих туристичних продуктів, що в свою чергу сприятиме економічному та соціокультурному зростанню регіонів.

The article examines theoretical and methodological approaches to defining the essence of the concept of "tourist destination" as a key object of management in the field of tourism. The role of a tourist destination in the formation and development of the tourism industry, as well as the main aspects of its management, is investigated. The main components of a tourist destination are outlined — attractions, amenities, accessibility, intermediaries and support services, organization of tourist activities, availability of a finished tourist product. It is established that an important condition for the functioning of a tourist destination is its resources and image, which form the motives for travel and are the actual reason for travel. The importance of interaction between various sectors involved in the management of a tourist destination, such as public organizations, government agencies, the private sector and local residents, is investigated. Particular attention is paid to resolving conflicts of interest, balanced development and preservation of cultural heritage and natural resources. The article analyzes the conceptual and practical significance of effective management of a tourist destination in order to ensure its sustainable development. The article explores management strategies and tools, including marketing approaches, resource provision, infrastructure development, and cooperation with stakeholders. Emphasis is placed on the need for an integrated approach to managing a tourist destination, taking into account its unique features, potential and impact on the local environment. The conclusions of the article are aimed at understanding and practical application of management strategies aimed at increasing the competitiveness of a tourist destination and meeting the needs of different groups of stakeholders. The results obtained can be used to analyze marketing tools for promoting tourist destinations. Further study and implementation of the recommendations will contribute to the creation of sustainable and attractive tourism products, which in turn will contribute to the economic and socio-cultural growth of the regions.

Ключові слова: туристична дестинація, маркетингові інструменти, туристичні ресурси, туристична пропозиція, привабливість первинної і вторинної дестинацій.

Key words: tourist destination, marketing tools, tourist resources, tourist offer, attractiveness of primary and secondary destinations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Туризм суттєво впливає на соціально-економічний прогрес країни та її регіонів. Потoki туристів вказують на їх зацікавленість у місцях з розвиненою туристично-рекреаційною інфраструктурою, що в свою чергу призводить до збільшення фінансових потоків у регіони, залучення інвестицій у розвиток місцевої туристичної бази та створення нових робочих місць. Ефективне використання рекреаційних та історико-культурних ресурсів територій є ключовою складовою сталого регіонального розвитку.

У сучасній туристичній індустрії важливе поняття — "туристична дестинація", що охоплює основні аспекти туристичної привабливості території. Формування та функціонування туристичної дестинації базується на туристсько-рекреаційному потенціалі території та наявності відповідної туристичної інфраструктури. Туристична дестинація виступає як суб'єкт ринкових відносин та об'єкт управління в галузі туризму, що підкреслює актуальність даної проблематики для досліджень.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ**

Дослідження туристичних DESTИНАЦІЙ активно проводяться як іноземними, так і вітчизняними науковцями: В. Альтгоф, Т. Bieger P. & Beritelli, Я. Качмарек, А. Стасяк, Б. Влодарчик. Вони включають оцінку природно-рекреаційного потенціалу регіонів та їх туристичні ресурси, а також вивчають інноваційні підходи в управлінні туристичними DESTИНАЦІЯМИ. А. І. Головчан, запропонувала методiku оцінки ефективності функціонування туристичних DESTИНАЦІЙ, Н. В. Корж & Д. І. Басюк, розглядали основні аспекти управління туристичними DESTИНАЦІЯМИ на різних рівнях управління, А. А. Мазаракі, Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко, досліджували туристичні DESTИНАЦІЇ з погляду теорії, управління та брендингу. Т. І. Ткаченко, провела дослідження теоретичних, концептуальних і методологічних аспектів функціонування DESTИНАЦІЙ та запропонувала класифікацію туристичних DESTИНАЦІЙ, Л. І. Юрчишин, дослідила DESTИНАЦІЮ як основу регіонального розвитку туризму, Брич В. Я., визначив стратегічні вектори розвитку туристичних DESTИНАЦІЙ Тернопільщини. Також у монографії Кифяка О. В. представлені результати дослідження перспектив формування туристичних DESTИНАЦІЙ у західноукраїнських прикордонних регіонах та їх теоретико-методологічне забезпечення.

Зростаюча важливість дослідження туристичних DESTИНАЦІЙ обумовлена сучасними умовами. Зміни внутрішніх та зовнішніх факторів, які впливають на їх формування та функціонування, потребують визначення ефективних інструментів управління їх розвитком.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є аналіз теоретичних та практичних аспектів формування та функціонування туристичної DESTИНАЦІЇ, як об'єкта управління в туризмі. Предметом дослідження є основні типи DESTИНАЦІЙ за різними ознаками.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО
МАТЕРІАЛУ**

Туристичні ресурси, потенціал, кадри, фінанси, маркетинг, інновації та туристична пропозиція — що з них є складовою чи мотивацією для руху, розвитку, дії, існування туристичних напрямків? Сучасний туризм є значущим фактором у соціально-економічному розвитку регіонів через зростання туристичних потоків, залучення інвестицій у розвиток місцевої інфраструктури, раціональне використан-

ня природних та культурних ресурсів території, а також активну участь у національній та міжнародній торгівлі послугами. Неорганізований розвиток країн, міст і регіонів як туристичних напрямків вже не є актуальним, оскільки без наукового підґрунтя та моделювання неможливо реалізувати ефективну стратегію розвитку туристичного потенціалу регіону. Важливо передбачити процес формування туристичного продукту, прогнозувати майбутні зміни та адаптувати туристичну інфраструктуру до нових викликів ринку. Для успішного розвитку туристичного центру необхідно мати науково обґрунтовану стратегію сталого розвитку, що служить основою для управління туристичною галуззю регіону в контексті загального соціально-економічного прогресу та екологічного благополуччя [7].

Тому він базується на створенні та обміні споживчими цінностями, особистим досвідом подорожей і когнітивними процесами, якими свідомо чи несвідомо керують споживачі. Туризм вимагає ретельного планування та управління, оскільки необхідно враховувати багато зацікавлених сторін, включаючи туристів, мешканців, власників нерухомості та працівників туристичного сектора. Крім того, головним пріоритетом є створення світових туристичних DESTИНАЦІЙ стійкими в довгостроковій перспективі, які визнають ключову роль міського середовища в сталому розвитку, наприклад, шляхом формулювання конкретних цілей сталого розвитку, також відомих як міські цілі. Для цього потрібно робити міста інклюзивними, безпечними та сталими. Рейтинги туристичних місць базуються на аналізі туристичної популярності та привабливості з урахуванням зміни іміджу міста [2].

Туристична привабливість міста включає такі складові, як розвинена інфраструктура, безпека та комфорт для туристів під час перебування в місті, послуги, які туристи отримують, традиції, національна культура та гастрономічні уподобання. Туристична привабливість міста — це наявність туристичного потенціалу території, забезпечення умов для охорони туристичних ресурсів та досягнення економічного та соціального ефекту без порушення еколого-екологічної рівноваги. Туристична привабливість міста призначення впливає на підвищення привабливості території для здійснення комерційної чи некомерційної діяльності для задоволення туристичного попиту. Розвиток міста можна назвати стратегічним, якщо він впливає на найважливіші сторони його функціонування: позитивно і негативно [1].

Стратегія має прояснити, що є основним двигуном розвитку, і цим "тягнути" розвиток інших районів міста. Суть цієї стратегії полягає в обов'язковій координації економічного, екологічного та людського розвитку за умови, що якість життя та безпека людей не будуть знижуватися від покоління до покоління, екологічна ситуація не погіршуватиметься, економіка та суспільство будуть розвиватися. Це також впливає на можливість вирішення соціально-економічних проблем, використовуючи можливості, створені зовнішнім середовищем, а також потенціал розвитку в межах міста, як основного, так і вторинного призначення [3].

Первинна дестинація приваблює увагу клієнта та викликає в нього бажання відвідати її, і головною метою є задоволення цього бажання протягом конкретного періоду часу, наприклад, протягом дня або тижня. Важливо відзначити, що вторинний продукт дестинації не має достатньої комплексності та унікальності, щоб самостійно привертати туристів. Зазвичай це невеликі міста або населені пункти з обмеженими туристичними атракціями, які можна відвідати за один або два дні. Однак, у контексті розташування поруч із первинними дестинаціями, вони можуть бути конкурентоспроможними як додатковий продукт. У Західній Європі багато таких невеликих міст успішно розвиваються завдяки своєму статусу вторинної дестинації, пропонуючи привабливі продукти, споживання яких примушує туристів залишатися. Навіть такий короткий період часу може бути достатнім для забезпечення доходу місцевій індустрії сервісу та туризму, що впливає на комплексний стабільний розвиток території. З точки зору відвідуваності, первинна дестинація має приваблювати туристів на тривалій період часу [6].

Привабливість вторинної дестинації для туристів нижча і, отже, її головне завдання полягає в залученні великої кількості туристів, але на короткий час. Слід відзначити ще одну важливу обставину.

Первинна дестинація завжди характеризується певним розташуванням на території (наприклад, Діснейленд), тоді як вторинна дестинація повинна бути в хорошому місці відносно транспортних комунікацій, що призводить до великих первинних комунікацій. Варто зазначити, що сучасний розвиток міст, як туристичних дестинацій, також забезпечує захист туристів. У сфері захисту туристів та їх безпеки, чинне законодавство має відповідати нормативно-правовим актам щодо усунення злочинності та насильства. База туристичної при-

вабливості туристичної дестинації складається з наявних і потенційних туристичних об'єктів, які можуть бути від місцевого до міжнародного значення. Екологічними характеристиками туристичної дестинації є здорове довкілля, цікаві орієнтири та якісна просторова організація туристичних місць та їх околиць. Деградація та пошкодження існуючих або потенційних туристичних об'єктів зменшує потенціал розвитку туристичної дестинації. Такий же ефект має і зниження якості їх екологічних характеристик. Таким чином, руйнування елементів туристичної бази, а також довкілля може в довгостроковій перспективі призвести до значного зниження початково оціненого потенціалу розвитку туристичної дестинації. Туристична дестинація, має такі риси як:

Доступність. Для туриста важливим фактором є розвиненість транспортних зв'язків. Турист має задовольнити потребу скористатись прокатом автомобілів, або замовити екскурсійний автобус, завдяки якому можна побачити багато визначних місць та історичних пам'яток, витративши лише один день [4].

Зручність. А саме, близьке розташування готелю з кафе, магазинами, спортивних майданчиків та різноманітних розваг. Все це має створити затишок для людини, яка щойно приїхала у нове місто [10].

Послуги. Потрібно надати якомога більше послуг, щоб відвідувач відчував себе комфортно в іншій країні. Проінформувати, як замовляти ту чи іншу програму, наприклад туристичну екскурсію, або похід у спа.

Цінність міста як туристичної дестинації. Відвідувач повинен мати можливість відчути культуру та історію того міста, куди він прибув. Побачити, які продукти, сувеніри, створює місцевий народ [5].

Туристичні дестинації класифікують відповідно до особливостей туристичного продукту, виділяють такі типи туристичних дестинацій:

перший тип — столиці та великі міста, приваблюють туристів можливістю здійснити діловий чи пізнавальний туризм; другий тип — привабливі для туристів центри, не столиці, але міста, які приваблюють своєю історією, культурою. Села, де збереглась самобутня культура, звичаї, історія. Зазвичай недалеко від сіл та міст будують заклади розміщення для туристів; третій тип — це спеціально побудовані центри для туристів. Наприклад, тематичний парк Гаррі Поттера у Великобританії, "Діснейленд" у Франції, Каліфорнії, Гонконзі [8].

Інтегроване управління туристичною дато-нацією спрямоване вирішити такі завдання як: забезпечити якісні туристичні послуги, які виробляються; зберегти вже наявний туристичний потенціал; організувати економічні зв'язки між підприємствами, задіяні у процес туристичної діяльності; забезпечити необхідними умовами для організації обслуговування туристів.

Протягом останніх кількох десятиліть міста по всьому світу конкурували один з одним, активно намагаючись залучити та розмістити більше відвідувачів. Таким чином, багато міст зафіксували значне збільшення кількості відвідувачів, і це були не лише традиційні туристичні міста, такі як Париж, Лондон, Рим чи Венеція, які вже давно приваблюють значну кількість відвідувачів, а й інші менш відомі міста, які навряд чи були в уяві туристів до 1990-х років. Можна помітити, що кількість міжнародних туристів, які відвідують міста, постійно та неухильно зростає, причому деякі міські напрямки, які приваблювали у 2018 році вдвічі більше таких відвідувачів, ніж вісім — десять років тому, (наприклад, Бангкок, Сеул та Стамбул), але їх обігнали азіатські міста, такі як Пхукет і Паттайя. Китайські міста такі як Пекін, Шанхай, Ханчжоу, Гуїлінь та Сіань, і є однією з країн, що розвиваються, де зафіксовано один із найвищих темпів зростання кількості туристів за останні кілька десятиліть [10].

Азіатські напрямки стають все більш конкурентоспроможними на світовій арені, а отже, і багато азіатських міст. Азія відома своєю багатотою та різноманітною культурою і спадщиною, які приваблюють відвідувачів протягом багатьох десятиліть. Однак новітні міжнародні визнання об'єктів, особливо ЮНЕСКО, підвищили обізнаність і популярність кількох пам'яток культурної та історичної спадщини в азійських містах або поблизу них. До них належать, наприклад, Велика стіна та Заборонене місто поблизу та в Пекіні; Комплекс Тадж-Махал і Червоний форт в Агрі; Храмовий комплекс Ангкор-Ват розташований за 5,5 км на північ від сучасного міста Сієм Ріп (Камбоджа); Аютхая — столиця давньоіндійської держави (Таїланд), і багато інших. Значні території чотирьох міст — Джорджтаун та Малаккі (Малайзія), Кіото і Макао — культурні об'єкти Списку всесвітньої спадщини. Деякі з об'єктів ЮНЕСКО — це поєднання історії та культури, природа, включаючи китайські класичні сади Сучжоу в провінції Цзянсу (Китай) і ботанічний сад у Сінгапурі [9].

Ще одним фактором, який розширив туризм в азіатських містах, є розвиток більшої

кількості розважальних атракціонів. Враховуючи динамічний характер міст як туристичних дестинацій, існує постійна потреба оновлювати тур продукти, послуги та враження, які пропонуються відвідувачам. До основних сучасних тенденцій розвитку міст як туристичних дестинацій, можна віднести дослідження невідомих частин світу. Можливість бачити місто як туристичну дестинацію через телефон, та швидко обирати тур, який припав до душі. Туристів з різних країн приваблює й сучасна технологічно розвинута медицина, впровадження наукових досліджень, досвід висококваліфікованого медперсоналу у лікуванні певних хвороб, пошкоджень, тому соціальний туризм, який є організованим, колективним та має свої пріоритетні види носить насамперед культурно-пізнавальний, оздоровчий характер.

Соціальний туризм, виконує заохочувальну функцію, стимулюючи суспільно корисну активність людей. Гасло Всесвітньої Туристичної Організації "Де розвивається туризм, там відступає бідність" є дуже актуальним для будь-якої з країн. Потрібно реконструювати і розширювати мережі туристичних об'єктів і послуг. Одним з основних напрямків технологічних інновацій в туризмі є використання віртуального простору для інформування та просування на ринок своїх послуг. Вчені обговорюють поєднання штучного інтелекту та великих даних разом із Інтернетом речей у туристичних дестинаціях. Роботи зі штучним інтелектом та сервісними роботами поступово впроваджуються у світові туристичні міста та в окремі туристичні підприємства. Роботи-сервіси в міських готелях стають все більш популярними і отримали поштовх в умовах "без дотику" під час пандемії COVID-19 [7].

Туристичні міста будуть все частіше застосовувати нові технології та інновації в широкому діапазоні секторів, від транспорту та мобільності до залучення громадян. Ця технологія повинна бути сумісною та інтегрованою, а її впровадження здійснюватиметься в комплексний спосіб, щоб принести користь загальному функціонуванню міст. На розвиток туристичних дестинацій в містах впливає політика та пріоритети національного уряду щодо туризму. Там, де країни надають високий пріоритет економічному розвитку та диверсифікації, розвиток туризму, як правило, заохочується, як у Китаї та Саудівській Аравії [5].

Отже, креативне управління, прогнозування, врахування зовнішніх факторів і робота з внутрішніми факторами, що впливають на еволюцію дестинації, постійний моніторинг мар-

кетингового середовища, активні дії менеджерів дестинації, спрямовані на сталий розвиток території як туристичної дестинації. Дотримання основних і специфічних принципів управління сприятиме ефективному та обґрунтованому розвитку туристичної дестинації як інноваційного успішного проєкту.

Література:

1. Географія: підруч. для 8 кл. закл. заг. середньої освіти. В. М. Бойко, І. Л. Дітчук, Л. Б. Заставецька. Київ. Перун, 2021. 296 с.

2. Всесвітня туристська організація (UNWTO). URL: <http://www2.unwto.org/>

3. Гайдук А. Б. Процеси глобалізації та концентрації як фактор розвитку європейського та світового туристичних господарств. Регіональна економіка. 2003. № 1. С. 227—233.

4. Грико Ю. Вплив міжнародного туризму на розвиток країн світу. Студентський науковий вісник Луцького національного технічного університету. 2014. С. 67—73.

5. Головчан А. І. Теоретико-методичні підходи до оптимізації розвитку туризму в дестинаціях. Вісник ДІТБ. 2011. № 15. С. 139—145.

6. Гук Н. А. Вплив туризму на соціально-економічний розвиток держави. Актуальні проблеми моделювання та управління соціально-економічними системами в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дрогобич. ДДПУ ім. І. Франка. 2018. С. 143—147.

7. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. Київ. Інтелсфера. 2002. С. 49—69.

8. Дугінець Г. В. Особливості розвитку міжнародного ринку туристичних послуг в умовах глобалізації. Економічний простір: зб. наук. пр. 2018. № 139. С. 5—13.

9. Загорський В. С. Концептуальні основи формування системи Управління сталим розвитком еколого-економічних систем: монографія, 2018. 336 с.

References:

1. Bojko, V.M. Ditchuk, I.L. Zastavets'ka, L.B. (2021), *Neohrafiia* [Geography], Perun, Kyiv, Ukraine.

2. UNWTO (2024), available at: <http://www2.unwto.org/> (Accessed 05 March 2024).

3. Hajduk, A.B. (2003), "Processes of globalization and concentration as a factor in the development of European and world tourism economies", *Rehional'na ekonomika*, vol. 1, pp. 227—233.

4. Hryko Yu. (2014), "The influence of international tourism on the development of the count-

ries of the world", *Students'kyj naukovyj visnyk Luts'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu*, pp. 67—73.

5. Holovchan, A.I. (2011), "Theoretical and methodological approaches to optimization of tourism development in destinations", *Visnyk DITB*, vol. 15, pp. 139—145.

6. Huk, N.A. (2018), "The impact of tourism on the socio-economic development of the state", *Aktual'ni problemy modeliuvannia ta upravlinnia sotsial'no-ekonomichnymy systemamy v umovakh hlobalizatsii: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Actual problems of modeling and management of socio-economic systems in the conditions of globalization: materials of the International Scientific and Practical Conference], DDPU im. I. Franka, Drohobych, Ukraine, pp. 143—147.

7. Dejli, H. (2002), "Out of growth. Economic theory of sustainable development", *Ekonomichna teoriia staloho rozvytku. Intelsfera*, Kyiv, pp. 49—69.

8. Duhinets', H.V. (2018), "Features of the development of the international market of tourist services in the conditions of globalization", *Ekonomichnyj prostir: zb. nauk. pr.*, vol. 139, pp. 5—13.

9. Zahors'kyj, V.S. (2018), *Kontseptual'ni osnovy formuvannia systemy Upravlinnia stalym rozvytkom ekoloho-ekonomichnykh system* [Conceptual foundations of the formation of the system of Management of sustainable development of ecological and economic systems], Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2024 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 339.7

Ю. В. Малиновський,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7139-5623>
В. Я. Кудляк,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-6805-3325>
Р. М. Групський,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2236-5621>
О. А. Мусянович,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-5813-8233>
І. І. Джура,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-9370-3380>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.56

ГЛОБАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТИВАННЯ

Yu. Malynovsky,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University
V. Kudliak,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
R. Hrupskyi,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
O. Musianovych,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
I. Dzhura,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

GLOBAL STRATEGIES AND PERSPECTIVES OF INTERNATIONAL INVESTING

У статті досліджено ключові аспекти міжнародного інвестиційного процесу, з акцентом на сучасні тенденції, стратегії та виклики. Автори аналізують різноманітні підходи до міжнародного інвестування, включаючи диверсифікацію портфеля, прямі іноземні інвестиції, інвестиції в емерджентні ринки та використання фінансових інструментів для хеджування ризиків. Особлива увага приділяється потенціалу міжнародного інвестування для України у контексті війни та післявоєнного відновлення. Автори наголошують на важливості адаптивності інвестиційних стратегій до змінюваних глобальних умов та розкривають перспективи подальшого розвитку міжнародних інвестиційних практик з урахуванням інноваційних технологій та сталого розвитку. Перспективи подальших наукових досліджень зосереджуються на інноваційних технологіях та сталому розвитку, які будуть відкривати нові шляхи для глобально-го інвестиційного співтовариства.

International investing garners significant interest within the academic and practical communities due to its impact on global economic dynamics and individual financial strategies. At the heart of this issue lies the optimization of investment decisions in the context of cross-border opportunities and challenges. This encompasses a wide range of issues, including, but not limited to, political risk, exchange rate volatility, differences in regulatory environments, and cultural nuances. The connection of this problem with important scientific tasks is the development of theoretical models and empirical studies that seek to understand and predict the behavior of international markets. Scholars and economists are tasked with creating concepts that can accurately account for the complexities of international finance, including the integration of markets, the benefits of diversifying international portfolio investment, and the strategies used by multinational corporations to maximize profits and minimize risks. The article examines the key aspects of the international investment process, focusing on current trends, strategies, and challenges. The authors analyze various approaches to international investing, including portfolio diversification, direct foreign investments, investments in emerging markets, and the use of financial instruments to hedge risks. Particular attention is paid to the potential of international investment for Ukraine in the context of war and post-war recovery. The authors emphasize the importance of adapting investment strategies to changing global conditions and explore the prospects for further development of international investment practices, considering innovative technologies and sustainable development. In the context of the war in Ukraine and the future post-war recovery, international investing acquires special relevance and significance. The war not only poses immense challenges for Ukraine but also opens new prospects for international investors who can make a significant contribution to the country's recovery and development. Prospects for further research focus on innovative technologies and sustainable development, opening new avenues for the global investment community.

Ключові слова: адаптивність, диверсифікація, міжнародна інвестування, ризик, стратегія, хеджування.

Key words: adaptability, diversification, hedging, international investment, risk, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Міжнародне інвестування викликає значний інтерес у науковому та практичному співтоваристві через її вплив на глобальну економічну динаміку та індивідуальні фінансові стратегії. В основі цієї проблеми лежить оптимізація інвестиційних рішень в контексті транскордонних можливостей та викликів. Це охоплює широкий спектр питань, включаючи, але не обмежуючись, політичним ризиком, волатильністю обмінних курсів, різницею в регуляторних середовищах та культурними нюансами.

Зв'язок цієї проблеми з важливими науковими завданнями полягає у розробці теоретичних моделей та емпіричних досліджень, які прагнуть зрозуміти та прогнозувати поведінку міжнародних ринків. Вчені та економісти мають завдання створити концепції, які можуть

точно враховувати складності міжнародних фінансів, включаючи інтеграцію ринків, переваги диверсифікації міжнародного портфельного інвестування та стратегії, які використовують транснаціональні корпорації для максимізації прибутків та мінімізації ризиків.

З практичної точки зору, вирішення цієї проблеми має ключове значення для інвесторів, які прагнуть розширити свої портфелі за межі національних ринків. Вони стикаються з необхідністю адаптуватися до постійно змінюючихся умов глобального ринку, визначати нові інвестиційні можливості та ефективно управляти ризиками. Отже, розуміння та адаптація до міжнародного інвестиційного ландшафту є важливими для досягнення стабільного та прибуткового зростання.

Тематика міжнародного інвестування набуває актуальності у зв'язку з процесами глобалізації економіки, які розмивають традиційні кордони між країнами, відкриваючи нові мож-

ливості для інвесторів та компаній. Для України, особливо у період війни та в контексті майбутнього післявоєнного відновлення, міжнародне інвестування набуває особливого значення. Воєнні дії не лише завдають значних збитків економіці та інфраструктурі країни, але й кардинально змінюють умови для ведення бізнесу, викликаючи потребу в швидкій адаптації до нових реалій. Міжнародні інвестиції можуть стати ключовим чинником відновлення та стимулювання економічного зростання, пропонуючи необхідні ресурси для реконструкції пошкодженої інфраструктури, підтримки місцевого бізнесу та розвитку нових галузей економіки.

У цей період з'являється можливість не тільки для відновлення, але й для трансформації економіки України, інтеграції в глобальні ланцюги вартості, а також впровадження інноваційних технологій і підходів у різних секторах. Міжнародні інвестори можуть зіграти значну роль у цьому процесі, вносячи не лише капітал, але й знання, досвід, та доступ до світових ринків.

Водночас, для залучення та ефективного використання міжнародних інвестицій, Україні потрібно створити сприятливе інвестиційне середовище, забезпечити правову захищеність інвесторів, та прозорість бізнес-процесів. Важливим аспектом є також зміцнення міжнародної довіри через реформи та активну співпрацю з міжнародними партнерами та організаціями.

У перспективі, міжнародне інвестування може допомогти Україні не тільки відновитися після воєнних руйнувань, але й закласти основу для сталого розвитку, інноваційного прогресу та інтеграції у світову економіку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Євроінтеграція та міжнародне інвестування є складними та актуальними питаннями, які часто є предметом досліджень вчених і експертів з різних галузей, таких як економіка, маркетинг, менеджмент та інтернаціональні відносини. Особлива увага приділяється дослідженням, що аналізують глобальні інвестиційні тенденції, включаючи зміни в інвестиційних потоках [1], вплив глобальних економічних та політичних подій на інвестиційні стратегії [2], а також оцінку ризиків і можливостей для інвесторів [3]. Ці дослідження надають важливі інсайти щодо динаміки глобального інвестиційного ринку та допомагають зрозуміти, як інвесторам адаптуватися до змінюваних умов.

Друга групи складається з досліджень, які фокусуються на специфічних секторальних та регіональних аспектах міжнародного інвестування. Це включає огляд інвестиційних можливостей у нових та зростаючих ринках, аналіз секторальних трендів [4], наприклад, у технологічній галузі, відновлюваній енергетиці [5] чи інфраструктурних проектах [6]. Також важливим є розгляд стратегій, які компанії використовують для мінімізації ризиків при інвестуванні в нестабільні або конфліктні регіони. Ця частина дозволяє краще зрозуміти, як конкретні умови впливають на інвестиційні рішення та які стратегії можуть бути ефективними в певних контекстах.

Завершальною групою є дослідження, що висвітлюють інноваційні підходи в міжнародному інвестуванні, включаючи використання новітніх фінансових інструментів, цифрових технологій у фінансах, таких як блокчейн та криптовалюти [7; 8], та аналіз впливу цих інновацій на традиційні інвестиційні моделі. Ця сфера досліджень показує, як інновації можуть змінювати ландшафт міжнародного інвестування, пропонуючи нові можливості для диверсифікації портфелів та зниження інвестиційних ризиків [9; 10].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Стаття має на меті комплексно проаналізувати сучасні тенденції та виклики у сфері міжнародного інвестування, визначення ефективних стратегій для глобальних інвесторів, а також розгляд перспектив розвитку міжнародних інвестиційних потоків. Стаття прагне висвітлити як загальну картину глобальних інвестицій, так і специфічні можливості та ризики, пов'язані з інвестуванням у різних економічних та геополітичних умовах, з особливим акцентом на інноваційні підходи та стратегії адаптації до мінливого міжнародного інвестиційного ландшафту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегії міжнародного інвестування можуть бути різноманітними, залежно від цілей інвестора, рівня прийняття ризику, терміну інвестицій та специфіки ринку. Представимо кілька ключових стратегій (табл. 1).

Кожна з цих стратегій має свої особливості, переваги та ризики, тому вибір конкретної стратегії залежить від індивідуальних цілей інвестора, його рівня толерантності до ризику та загальної інвестиційної філософії.

Таблиця 1. Ключові стратегії міжнародного інвестування

№	Стандарт	Характеристика стандарту/директиви
1	Диверсифікація портфеля	Ця стратегія полягає у розподілі інвестицій між різними країнами та активами, щоб знизити ризик. Диверсифікація може включати акції, облігації, нерухомість і інші інвестиційні інструменти у різних географічних регіонах.
2	Прямі закордонні інвестиції	Це вкладення капіталу в бізнес або проекти в іншій країні, наприклад, шляхом створення дочірніх підприємств або придбання контрольного пакету акцій іноземної компанії.
3	Портфельні інвестиції	Включають купівлю акцій, облігацій або інших цінних паперів іноземних компаній без отримання контролю над компанією. Це дозволяє інвесторам отримувати дохід у вигляді дивідендів або відсотків, а також спекулятивний дохід від зростання ціни активів.
4	Інвестиції в емерджентні ринки	Цільові інвестиції в країни, що розвиваються, які можуть пропонувати вищі потенційні прибутки через швидке економічне зростання, але при цьому мають вищий ризик.
5	Геополітичний і секторальний підхід	Інвестування з урахуванням геополітичних умов або в специфічні сектори економіки, які можуть мати потенціал для зростання в певних умовах.
6	Стратегії засновані на валютних коливаннях	Використання інформації про потенційні зміни валютних курсів для здійснення інвестицій, які можуть принести прибуток від цих коливань.
7	Використання інвестиційних фондів і ETF	Інвестування через міжнародні інвестиційні фонди та біржові торговельні фонди (ETF), що дозволяє інвесторам отримати експозицію до широкого спектра іноземних активів без необхідності безпосереднього вибору окремих акцій або облігацій.

Переваги використання стратегій та перспектив міжнародного інвестування. Міжнародне інвестування пропонує інвесторам ряд значних переваг, що робить його привабливим напрямком для розміщення капіталу. Перш за все, диверсифікація портфеля за допомогою міжнародних інвестицій дозволяє знизити загальний ризик інвестиційного портфеля. Розподіл активів між різними країнами та ринками може захистити інвесторів від локальних економічних спадів, політичних змін чи інших негативних подій в окремих регіонах. Такий підхід дозволяє інвесторам вигравати від зростання інших ринків, навіть якщо їх власний локальний ринок зазнає збоїв.

Другим значним аспектом є доступ до ширших можливостей для інвестування. Міжнародні ринки надають інвесторам доступ до секторів та індустрій, які можуть бути обмежені або недоступні на внутрішньому ринку. Це включає інвестиції в швидкозростаючі економіки, високотехнологічні компанії, ринки відновлювальної енергетики та інші інноваційні проекти. Інвестування за кордоном може також надати інвесторам вигоду від вищих ставок доходу в країнах із більш високими відсотковими ставками або швидшим економічним зростанням.

Крім того, міжнародне інвестування дозволяє інвесторам скористатися валютними коли-

ваннями. Інвестиції в іноземній валюті можуть принести додатковий дохід в результаті зміцнення цієї валюти відносно валюти інвестора. Хоча валютні ризики також існують, вони можуть бути ефективно управлінні за допомогою хеджування та інших фінансових інструментів.

Наостанок, міжнародне інвестування сприяє глобальному економічному зв'язку, надаючи інвесторам можливість бути частиною глобальних економічних процесів. Це не тільки розширює горизонти інвестування, але й сприяє розвитку глобальної економіки, відкриваючи нові можливості для зростання та розвитку.

Виклики стратегій міжнародного інвестування. Використання стратегій міжнародного інвестування, хоча й надає значні переваги, але також супроводжується рядом викликів та перешкод. Одним із основних викликів є високий рівень ризику, пов'язаний з політичною та економічною нестабільністю в деяких країнах. Інвестори можуть зіткнутися з політичними ризиками, як-от націоналізація активів, обмеження на виведення капіталу, воєнні конфлікти або суттєві зміни в урядовій політиці, які можуть негативно вплинути на їхні інвестиції.

Ще одним важливим аспектом є валютні ризики. Коливання валютних курсів можуть суттєво вплинути на дохідність інвестицій, коли

Таблиця 2. Шляхи та інструменти задля максимізації потенційної вигоди від стратегії міжнародного інвестування

№	Стандарт	Характеристика стандарту/директиви
1	Глибокий аналіз ринків	Ретельне дослідження політичних, економічних, соціальних та регуляторних умов на потенційних ринках для інвестування.
2	Диверсифікація	Створення портфеля, який охоплює різні географічні регіони, сектори, ринки та валюти для зниження загального ризику.
3	Використання професійних консультантів	Співпраця з експертами, що спеціалізуються на міжнародному інвестуванні, для отримання фахових порад і керівництва.
4	Стратегії хеджування	Захист від валютних коливань та інших ризиків через фінансові інструменти, такі як ф'ючерсні контракти, опціони та свопи.
5	Вивчення мови та культури	Розуміння культурних особливостей та мови регіону може сприяти успішному веденню бізнесу та побудові відносин.
6	Регулятивна відповідність	Забезпечення відповідності інвестиційної діяльності місцевому законодавству та регуляціям.
7	Адаптивність стратегії	Готовність до швидкої адаптації стратегії у відповідь на зміни у світовій економіці, політиці або на ринках.
8	Технологічне впровадження	Використання сучасних технологій для аналізу даних, моніторингу ринків та управління портфелем.
9	Етичне інвестування	Врахування етичних, соціальних та екологічних критеріїв при виборі інвестицій, що може сприяти стійкості інвестицій та позитивному соціальному впливу.
10	Постійне навчання	Оновлення знань та навичок у сфері міжнародного інвестування через професійний розвиток, відвідування конференцій та семінарів.

інвестиційні доходи перетворюються назад у валюту інвестора. Хоча деякі інвестори можуть використовувати валютні коливання на свою користь, необхідні глибокі знання та досвід у сфері фінансових ринків для ефективного управління цими ризиками.

Крім того, є виклики, пов'язані з регуляторними відмінностями та бар'єрами для входу на ринок. Інвесторам необхідно розуміти та дотримуватися законодавства та регуляцій кожної країни, в якій вони інвестують, що може бути складним без місцевих знань або партнерів. Різниця в податковому законодавстві, обмеження на іноземні інвестиції та складнощі з отриманням достовірної інформації про іноземні компанії також можуть стати перешкодами.

Культурні та мовні бар'єри також можуть ускладнювати міжнародне інвестування. Розуміння місцевих бізнес-практик, норм поведінки та комунікаційних особливостей є критично важливим для успішної взаємодії з місцевими партнерами, клієнтами або регуляторними органами. Відсутність глибокого розуміння цих аспектів може призвести до непорозумінь і помилок у прийнятті рішень.

Таким чином, хоча міжнародне інвестування відкриває широкі можливості для диверсифікації портфеля та досягнення високої дохідності, інвесторам необхідно ретельно зважувати потенційні виклики та ризики, плануючи свої інвестиційні стратегії на міжнародних ринках.

Для покращення стратегії міжнародного інвестування інвесторам варто враховувати низку аспектів, які можуть допомогти максимізувати потенційну вигоду від інвестицій та мінімізувати ризики (табл. 2). Важливо розуміти, що успішне міжнародне інвестування вимагає глибокого аналізу, планування та адаптації до змінних умов ринку.

У сукупності, застосування цих підходів може значно підвищити ефективність стратегії міжнародного інвестування, забезпечити стійкий розвиток інвестиційного портфеля і допомогти досягнути довгострокових інвестиційних цілей.

Перспективи міжнародного інвестування в майбутньому тісно пов'язані з глобальними економічними, технологічними та соціальними трендами. Ось декілька ключових напрямків, які ймовірно вплинуть на міжнародне інвестування:

1) Стійкий розвиток та ESG-інвестування. Зростаюча увага до екологічних, соціальних та управлінських факторів спонукає інвесторів інтегрувати ESG-критерії в свої інвестиційні стратегії. Це сприятиме фінансуванню про-

ектів, які підтримують стійкий розвиток та адресують глобальні виклики, такі як зміна клімату та нерівність.

2) Цифровізація та технологічні інновації. Продовження цифрової трансформації та впровадження новітніх технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та Інтернет речей, відкриває нові можливості для інвестування в технологічні стартапи та інноваційні проекти по всьому світу.

3) Глобалізація фінансових ринків. Подальше інтегрування світових фінансових ринків сприяє збільшенню ліквідності та доступності інвестиційних інструментів для широкого кола інвесторів. Це дозволить ефективніше розподіляти капітал на глобальному рівні.

4) Демографічні зміни. Зміни в демографічній структурі населення світу, зокрема старіння населення в розвинених країнах та зростання молодого населення в країнах, що розвиваються, можуть змінити напрямки інвестицій, зосереджуючи увагу на пенсійному забезпеченні, охороні здоров'я, освіті та ринках праці.

5) Політичні та економічні ризики. Глобальна політична невизначеність, торговельні війни та економічні санкції продовжують впливати на міжнародне інвестування, спонукаючи інвесторів до більш ретельного аналізу ризиків та пошуку стратегій для їх мінімізації.

6) Регіональний розвиток. Інвестиції в емерджентні ринки та розвиток регіональної інфраструктури, особливо в Азії, Африці та Латинській Америці, надають нові можливості для росту та диверсифікації інвестиційних портфелів.

У майбутньому, міжнародні інвестори продовжуватимуть адаптуватися до змінюваного глобального ландшафту, використовуючи інноваційні підходи та технології для виявлення нових інвестиційних можливостей та управління ризиками в умовах постійної невизначеності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У контексті міжнародного інвестування важливо підкреслити, що цей сектор продовжує залишатися динамічним та вимагає адаптації до постійно змінних глобальних умов. Аналіз сучасних тенденцій та стратегій у міжнародному інвестуванні вказує на значний потенціал для розвитку та інновацій у цій сфері. Диверсифікація, глобалізація економік та розвиток технологій відкривають нові можливості для інвесторів по всьому світу.

У контексті війни в Україні та майбутнього післявоєнного відновлення, міжнародне інвестування набуває особливої актуальності та значення. Війна не лише ставить перед Україною величезні виклики, але й відкриває нові перспективи для міжнародних інвесторів, які можуть внести значний вклад у відновлення та розвиток країни.

Після завершення війни відновлення України вимагатиме масштабних інвестицій у різні сектори економіки, включаючи інфраструктуру, житловий сектор, виробництво, аграрний сектор та сферу послуг. Міжнародні інвестори можуть зіграти ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи необхідне фінансування, технології та експертизу.

У майбутньому, важливою тенденцією буде подальше зростання міжнародної співпраці та інтеграції фінансових ринків, що може сприяти покращенню ліквідності, доступності та прозорості міжнародних інвестицій. Розвиток нових інвестиційних інструментів та платформ, а також збільшення доступності міжнародних інвестицій для широкого кола інвесторів, буде продовжувати відкривати нові перспективи для глобального інвестиційного співтовариства.

Подальші кроки у сфері міжнародного інвестування, ймовірно, зосереджуватимуться на розробці інноваційних підходів та інструментів для управління ризиками, використанні технологічних інновацій для підвищення ефективності інвестиційних процесів, а також на вдосконаленні механізмів сталого та відповідального інвестування.

Таким чином, міжнародне інвестування в контексті післявоєнного відновлення України представляє собою не лише виклики, але й унікальні можливості для сприяння стабілізації та розвитку країни, створенню основи для майбутнього процвітання та відкриття нових горизонтів для глобального інвестиційного співтовариства.

Література:

1. Яценко І. В. Тренди розвитку ринку інвестиційних фінансових послуг України в умовах системної дестабілізації. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2022. № 2. С. 138—154.
2. Федірко О. А. Development of digital trade in global markets: financial and innovative aspects. Journal of Strategic Economic Research. 2023. № 5. С. 45—52.
3. Письменна Т. Актуальні проблеми функціонування ринку фінансових послуг в Україні. Вісник Економіки. 2019. № 2. С. 57—70.

4. Венцковський Д., Малиновський Ю.В., Малиновська Ю.В., Руда М.В. Інституціональні механізми зміцнення економічної безпеки України в умовах розвитку інтеграційних процесів. *Modern Economics*. 2018. № 12. С. 34—40.

5. Sala D., Bashynska I., Pavlova O., Pavlov K., Chorna N., Chornyi R. Investment and Innovation Activity of Renewable Energy Sources in the Electric Power Industry in the South-Eastern Region of Ukraine. *Energies*. 2023. 16. 2363.

6. Зелений В., Сохацький О. Політичні інтереси великих держав та їх вплив на конфлікти у регіоні. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2023. № 6 (2). С. 123—133.

7. Bashynska I., Malanchuk M., Zhuravel O., Olinichenko K., Smart Solutions: Risk Management of Crypto-Assets and Blockchain Technology, *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2019. pp. 1121—1131.

8. Бугров О., Бугрова О., Лук'янчук І. Модель ухвалення рішення щодо страхування інвестиційного ризику проєкту в контексті поведінкових фінансів і теорії контрактів. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. 2 (49). С. 194—206.

9. Kuzmin O., Yurynets O., Yemelyanov O., Yasinska T., Prokopenko I. Optimization modeling of urgent investment tools of crisis management at enterprises. *Studies in Systems, Decision and Control*. 2023. 462 (7). pp. 99—115.

10. Білик В. Нові джерела загроз інвестиційній безпеці підприємницького сектора національної економіки України. *Development Service Industry Management*. 2023. № 3. С. 56—61.

References:

1. Yatsenko, I. V. (2022), "Development trends of the market of investment financial services of Ukraine in conditions of systemic destabilization", *Collection of scientific works of the State Fiscal Service University of Ukraine*, vol. 2, pp. 138—154.

2. Fedirko, O. A. (2023), "Development of digital trade in global markets: financial and innovative aspects", *Journal of Strategic Economic Research*, vol. 5, pp. 45—52.

3. Pysmenna, T. (2019), "Current problems of the functioning of the financial services market in Ukraine", *Bulletin of the Economy*, vol. 2, pp. 57—70.

4. Ventskovsky, D., Malinovsky, Y.V., Malinovsky, Y.B. and Ruda, M.V. (2018), "Institutional mechanisms for strengthening the economic security of Ukraine in the context of the development of integration processes", *Modern Economics*, vol. 12, pp. 34—40.

5. Sala, D., Bashynska, I., Pavlova, O., Pavlov, K., Chorna, N. and Chornyi, R. (2023), *Investment and Innovation Activity of Renewable Energy Sources in the Electric Power Industry in the South-Eastern Region of Ukraine*, *Energies*, vol. 16, 2363.

6. Zeleny, V. and Sokhatskyi, O. (2023), "Political interests of great powers and their influence on conflicts in the region", *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*, vol. 6 (2), pp. 123—133.

7. Bashynska, I., Malanchuk, M., Zhuravel, O. and Olinichenko, K. (2019), "Smart Solutions: Risk Management of Crypto-Assets and Blockchain Technology". *International Journal of Civil Engineering and Technology*, vol. 10 (2), pp. 1121—1131.

8. Bugrov, O., Bugrova, O. and Lukyanchuk, I. (2023), "A decision-making model for project investment risk insurance in the context of behavioral finance and contract theory", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 2 (49), pp. 194—206.

9. Kuzmin, O., Yurynets, O., Yemelyanov, O., Yasinska, T. and Prokopenko, I. (2023), "Optimization modeling of urgent investment tools of crisis management at enterprises", *Studies in Systems, Decision and Control*, vol. 462 (7), pp. 99—115.

10. Bilyk, V. (2023), "New sources of threats to investment security of the entrepreneurial sector of the national economy of Ukraine", *Development Service Industry Management*, vol. 3, pp. 56—61.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 631.152

М. В. Вихор,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту,

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9799-4678>

В. М. Вихор,

аспірант кафедри менеджменту,

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8668-9148>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.63

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

M. Vykhor,

PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian Universiti, Bila Tserkva

V. Vykhor,

Postgraduate student, of the Department of Management, Bila Tserkva National Agrarian Universiti, Bila Tserkva

TENDENCIES AND PREREQUISITES OF THE FORMATION OF THE MODERN PARADIGM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

У дослідженні здійснене наукове узагальнення і систематизація тенденцій та передумов формування сучасної парадигми стратегічного менеджменту аграрних підприємств України. Вказано, що із початком ринкових реформ, менеджмент сільськогосподарських підприємств зіштовхнувся із новими для нього проблемами, які з'явилися у зовнішньому середовищі і які вимагали нових підходів до їх вирішення, включно із застосуванням концептуальних положень та інструментарію стратегічного менеджменту. Зазначено, що середовище функціонування аграрних підприємств пройшло у своєму розвитку п'ять етапів, починаючи із становлення ринкових економічних відносин, масового роздержавлення та приватизації майна і землі; масового розпаювання земель сільськогосподарського призначення і перехід на орендні відносини; появою нових можливостей та взяття нових зобов'язань зі вступом України у СОТ та укладанням угоди про асоціацію із ЄС і завершуючи функціонуванням в умовах військового стану. Встановлено, що кожному із цих етапів відповідала нова якість стратегічних проблем, які повинні бути вирішені через застосування відповідного інструментарію стратегічного менеджменту.

The study carried out a scientific generalization and systematization of trends and prerequisites for the formation of a modern paradigm for strategic management of agricultural enterprises in Ukraine. In particular, the approaches of scientists to defining the essence of the category of strategy and strategic management were investigated. It is noted that the strategy involves the adaptation of organizations to the influence of external environmental factors through the definition of the mission, strategic goals, and the development of a plan to achieve them, as well as the determination of priorities in the use of limited resources. Moreover, with a change in the direction of the influence of external factors, strategic goals and plans can be clarified, and in some cases, the mission of the organization can also be clarified.

It was concluded that with the beginning of market reforms in the agrarian sphere, the management of agricultural enterprises faced new problems that appeared in the external environment and that required new approaches to their solution, including the use of conceptual provisions and tools of strategic management. It is substantiated that the environment of the functioning of agricultural enterprises of Ukraine has passed through five stages in its development, which are also stages of the formation of a new paradigm of strategic management.

The first (1991—1999 years) is the stage of the beginning of the formation and development of market management mechanisms in the state as a whole and, in particular, in the agrarian sphere. The second (2000—2007 years) is the stage of acceleration of agrarian reform, distribution and privatization of land and the transition to leasehold relations. The third (2008—2014) and fourth (2014—2022) stages are associated with Ukraine's accession to the WTO and the signing of the association agreement with the EU. The agrarian management faced the commitments undertaken by Ukraine regarding the transformation of the agrarian sphere, as new strategic problems that required new approaches to their solution. The fifth stage is related to the peculiarities of the functioning of agricultural enterprises in wartime conditions. It was established that each of these stages is characterized by the corresponding specific features that formed a new quality of strategic problems that had to be solved using the appropriate tools of strategic management.

Ключові слова: аграрні підприємства, зовнішнє середовище, стратегічний менеджмент, етапи розвитку.

Key words: agricultural enterprises, external environment, strategic management, stages of development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Від часу проголошення Україною незалежності і переведення її соціально-економічного устрою із адміністративно-командної на ринкову модель розвитку сільське господарство пройшло складний період реформування та становлення у нових соціально-економічних умовах. Роздержавлення та приватизація майна і землі, перехід на орендні відносини, вихід на світовий аграрний ринок, формування багатоукладної системи власності і форм господарювання, загострення конкурентної боротьби, потребували від менеджерів аграрних підприємств якісно нових підходів до аналізу середовища їх функціонування та прийняття адекватних стратегічних рішень. У той же час, попередній консервативний досвід, відсутність сучасних знань і навичок стратегічного мислення часто заважали керівникам підприємств приймати ефективні рішення які б відповідали тенденціям розвитку ринку.

У цих умовах, для забезпечення ефективного довготривалого функціонування підприємств виникає необхідність у дослідженні тенденцій та передумов формування сучасної парадигми стратегічного менеджменту, яка б відповідала новим викликам.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретико-методологічних засад стратегічного менеджменту приділяли увагу такі зарубіжні та вітчизняні науковці як І. Ансофф, М. Портер, А. Стрікланд, А. Томпсон, А. Чандлер, М. Бутко, В. Василенко, Л. Довгань, А. Міщенко, С. Ткачова, М. Туленков та інші. Особливості впровадження концепції стратегічного менеджменту в аграрних підприємствах досліджували О. Гудзинський, С. Дем'яненко, Л. Могильна, Т. Муляр, Г. Ортіна та інші автори.

У той же час, деякі аспекти формування сучасної парадигми стратегічного менеджменту аграрних підприємств, із врахуванням тенденцій розвитку зовнішнього середовища їх функціонування, ще не достатньо розкриті у науковій літературі і потребують подальших досліджень та узагальнень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження тенденцій та передумов формування сучасної парадигми стратегічного менеджменту аграрних підприємств із врахуванням особливостей та етапів розвитку макросередовища їх функціонування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Концепція стратегії бізнесу і стратегічного менеджменту з'явилася у науковій літературі і практиці управління як реакція на ускладнення зовнішнього середовища функціонування організацій і необхідність адаптації до його впливу. Вважається, що вперше категорію стратегії у контексті бізнесу було використано А. Чандлером у 1962 році як "визначення основних довгострокових цілей підприємства, адаптації комплексу дій та розміщення ресурсів, необхідних для досягнення цілей". Це класичне визначення, як відмічає Т. П. Гончаренко, формує три основні компоненти будь-якої стратегії: по-перше, довгострокові цілі як майбутній напрямок розвитку; по-друге, комплекс дій як поточний напрямок діяльності; по-третє, наявність ресурсів (фінансових, людських, матеріальних, інтелектуальних тощо), що є основою для будь-якої діяльності [1, с. 30].

Важливим продовженням розмови про стратегію та стратегічне управління, як зазначає Г. В. Ортіна, було проведення у травні 1971 року у Пітсбурзі (США) розширеної конференції з питань стратегічного управління, де були підбиті підсумки розвитку стратегічного підходу в управлінні компаніями, а також визначені основні напрямки розвитку стратегічного управління. З цього часу, як зазначають науковці, відбувся розподіл між поточним та стратегічним управлінням, почали закладатися основи розвитку останнього. 1973 рік вважається початком регулярного теоретичного дослідження та практичного впровадження стратегічного управління. Відтоді цей напрямок у теорії та практиці управління бурхливо розвивається, а дослідження в цій галузі проводяться в усьому світі [2].

На сьогоднішній день у світовій і вітчизняній економічній літературі нараховується значна кількість визначень різних авторів категорій стратегії та стратегічного управління. Деякі із них приведені нами у таблиці 1.

Не дивлячись певні розбіжності позицій авторів щодо сутності зазначених категорій, спільним для них є те, що стратегія передбачає адаптацію організацій до впливу факторів зовнішнього середовища через формулювання місії, стратегічних цілей та розроблення плану їх досягнення, а також визначення пріоритетів у використанні обмежених ресурсів. При чому, зі зміною спрямованості впливу зовнішніх факторів, стратегічні цілі та плани можуть уточнюватися чи переглядатися, а, у деяких випадках, може уточнюватися і місія організації.

Таблиця 1. Визначення різними авторами сутності дефініцій стратегії та стратегічного управління

Автор	Зміст визначення
І. Ансофф	Стратегія – це перелік правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності [3].
А. Томпсон, А. Стрікланд	Стратегія – це план управління фірмою, спрямований на зміцнення її позицій, задоволення потреб споживачів і досягнення поставлених цілей [4].
Д. Шендел, К. Хаттен	Стратегічне управління – це процес визначення і встановлення зв'язку між фірмою та її оточенням, що складається з реалізації обраних цілей і досягнення бажаного рівня стосунків з оточенням через розподіл ресурсів, що дозволяє ефективно і результативно функціонувати фірмі та її підрозділам [5].
Дж. Хіггенс	Стратегічне управління – це процес управління з метою здійснення місії організації з допомогою управління взаємодією фірми з її оточенням [6].
А. Чандлер	Стратегія – це визначення основних довготермінових цілей разом із відповідним планом дій та розподілом ресурсів для їх досягнення [7].
Т. Муляр	Стратегічне управління – це система принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, які забезпечують ефективне функціонування підприємства у довгостроковій перспективі за сучасних умов ринкової практики [8].
А. Міщенко	Стратегічне управління являє собою процес, за допомогою якого менеджери здійснюють довгострокове керівництво організацією, визначають специфічні цілі діяльності, розроблюють стратегії для досягнення цих цілей, враховуючи усі релевантні зовнішні та внутрішні умови, а також забезпечують виконання розроблених відповідних планів, які постійно розвиваються і змінюються [9, с. 43-45].

Джерело: складено авторами.

Сучасні сільськогосподарські підприємства України функціонують в умовах складного і динамічного зовнішнього середовища, що змушує їх забезпечувати постійний процес адаптації до зовнішніх впливів з метою підтримки власної довготривалої конкурентоспроможності. При чому, за період із часу проголошення Україною незалежності, зовнішнє середовище аграрних підприємств у своєму розвитку і ускладненні пройшло, на наш погляд, п'ять основних етапів, що суттєво вплинуло на формування їх стратегії та парадигми стратегічного менеджменту (табл. 2).

Необхідність такої адаптації виникла на початку 90-х років ХХ століття, коли аграрний сектор економіки разом із усією країною взяв курс на впровадження ринкових механізмів господарювання та реалізацію аграрної реформи. Це можна вважати першим важливим етапом формування сучасної парадигми стратегічного менеджменту аграрних підприємств. У тоді було прийнято ряд законодавчих актів, спрямованих на роздержавлення та приватизацію земель сільськогосподарського призначення, зокрема Постанови ВР України "Про земельну реформу", "Про прискорення земельної реформи". Основною ідеєю реформ була передача у власність землю тим, хто її оброб-

Таблиця 2. Етапи розвитку зовнішнього середовища та парадигми стратегічного менеджменту аграрних підприємств

№ п/п	Роки	Зміст етапу	Основні характеристики	Доречні інструменти стратегічного менеджменту
1.	1991 - 1999	Початок формування та розвитку ринкових механізмів господарювання.	1. Початок приватизаційних процесів. 2. Законодавче закріплення оренди землі. 3. Горизонталізація зв'язків із партнерами. 4. Сповільненість і не послідовність ринкових реформ.	1. Стратегічне планування. 2. Вибір стратегічних позицій
2.	2000 - 2007	Прискорення аграрної реформи через роздержавлення та приватизацію	1. Активне роздержавлення та приватизація аграрних підприємств. 2. Розпаювання земель сільськогосподарського призначення. 3. Перехід на орендні відносини. 4. Багатоукладність власності та форм господарювання.	1 Вибір стратегічних позицій. 2. Ранжирування стратегічних завдань
3.	2008 - 2014	Функціонування аграрних підприємств в умовах вступу до СОТ	1. Прийняття нових правил доступу до ринку. 2. Зміна пріоритетів державної підтримки аграрного виробництва. 3. Нові вимоги щодо експортних субсидій. 4. Нові вимоги до фіто санітарних заходів.	2. Ранжирування стратегічних завдань. 3. Управління за слабкими сигналами
4.	2014 - 2022	Функціонування аграрних підприємств в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС	1. Формування зони вільної торгівлі з ЄС. 2. Розширені можливості для експорту аграрної продукції до ЄС. 3. Жорсткі вимоги до гармонізації законодавства та стандартів. 4. Загострення конкуренції на внутрішньому аграрному ринку.	2. Ранжирування стратегічних завдань. 3. Управління за слабкими сигналами
5.	2022 - н. ч.	Функціонування аграрних підприємств в умовах війни.	1. Окупація частини сільськогосподарських угідь та знищення багатьох підприємств. 2. Засмічення чи пошкодження значної частини земель сільськогосподарського призначення. 3. Ускладнення експорту продукції на імпорту необхідних ресурсів. 4. Значні логістичні та фінансові проблеми у багатьох виробників.	1. Управління в умовах стратегічних несподіванок

Джерело: розроблено авторами.

ляє з метою підвищення зацікавленості майбутніх власників у підвищенні ефективності використання землі.

У цей період відбувалася реорганізація колишніх колгоспів і радгоспів у структури ринкового типу. Відповідно, розпочався процес формування багатоукладності власності та форм господарювання у сільському господарстві і поява нових організаційно-правових форм підприємств. Замість планово-централізованої системи постачання ресурсів і збуту продукції з'явилася необхідність у формуванні горизонтальних ринкових зв'язків із партнерами. Головною стратегічною проблемою для менеджерів аграрних підприємств стало оволодіння новими ринковими методами господарювання, які до цього часу їм були майже не відомі. Ця обставина, а також сповільненість і не послідовність інституційних змін привели до суттєвого падіння обсягів випуску сільськогосподарської продукції. Так якщо у 1990 році обсяг виробництва валової продукції сільськогосподарства України у постійних цінах 2010 року становив 282,8 млрд. грн, то у 1995 році — 183,9 млрд. грн, у 2000 році — 151,0 млрд. грн [10, с. 9].

Через відсутність належного досвіду ведення зовнішньоекономічної діяльності у цей період спостерігалися тенденції до зменшення експорту аграрної продукції. Ще у 1988 році Рада Міністрів тодішнього СРСР прийняла Постанову "Про дальший розвиток зовнішньоекономі-

чної діяльності державних, кооперативних та інших суспільних об'єднань і організацій", якою відмінила державну монополію на ведення зовнішньоекономічної діяльності і дозволила підприємствам самостійно виходити на зовнішній ринок. Це, також стало стратегічною проблемою для багатьох сільськогосподарських підприємств України, внаслідок чого відбулося падіння обсягів експорту аграрної продукції до 1,9 млрд. дол. США у 1995 році і до 1,8 млрд. дол. — у 2000 році.

Для цього етапу найбільш доречними інструментами стратегічного управління, за класифікацією І. Ансоффа були стратегічне планування та вибір стратегічних позицій [3]. Стратегічне планування передбачає визначення довготермінових перспектив підприємства на основі прогнозів і передбачень змін у зовнішньому середовищі. Вибір стратегічних позицій доповнює стратегічне планування процесом зміни внутрішньо фірмового потенціалу у відповідності до майбутніх вимог ринкового середовища та пошуком оптимального місця підприємства на ринку.

Сповільненість і не послідовність реформ в аграрній сфері змусила органи державної влади до більш активної їх реалізації. Ілюстрацією цього стало прийняття відомого Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" від 3 грудня 1999 року [11]. Указ суттєво прискорив процеси розпаювання зе-

мель сільськогосподарського призначення та передачу їх у приватну власність селянам. Результатом реалізації Указу стало, зокрема, те, що станом на 1 січня 2002 року 6630,2 тис. селян набули право власності на паї. Середній розмір паю становив 4,2 га і коливався від 1,1—1,5 га в Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях до 7,5—9,2 га у Запорізькій, Херсонській, Луганській областях [12]. Загальна площа розпайованих земель становила понад 27 млн га. Прийняття згаданого Указу можна вважати другим етапом суттєвих стратегічних змін у зовнішньому середовищі аграрних підприємств і розвитку стратегічного менеджменту.

Відповідно, перед менеджментом сільськогосподарських підприємств у той час постали ряд нових стратегічних проблем, зв'язаних із зміною способів організації використання землі через її оренду та появою конкуренції на ринку оренди землі. Так, відповідно до Закону України "Про оренду землі" від 6 жовтня 1998 року зі змінами і доповненнями, аграрні підприємства, для того щоб акумулювати землю у бажаних для ефективного господарювання обсягах, повинні були укласти угоди про оренду землі із її власниками, що, для того часу, було новою і малозрозумілою управлінською проблемою [13].

Прискорився процес формування багатокладності форм власності і господарювання. На зміну колгоспам і радгоспам з'явилися фермерські господарства, приватні сільськогосподарські підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, виробничі та обслуговуючі кооперативи. У не значній кількості збереглися, також, державні аграрні підприємства у вигляді сільськогосподарських підрозділів навчальних і наукових установ (табл. 3).

Для прикладу, якщо у 1991 році, на початку аграрних реформ серед загальної кількості аграрних підприємств домінували колективні і державні підприємства, а частка підприємств ринкового типу становила близько 18%, то уже у 2005 році із 58575 підприємств державних залишилось лише 395. Решта — були вже підприємствами ринкового типу.

Одночасно спостерігалось і збільшення обсягів виробництва валової продукції сільського господарства. Так у 2005 році її було вироблено майже на 180 млрд. грн, у 2010 році — на 195 млрд. грн, у 2015 — на 239 млрд. грн, у 2020 році — на 245 млрд. грн у постійних цінах 2010 року.

Таблиця 3. Динаміка формування організаційних форм сільськогосподарських підприємств

Показники	1991	2005	2015
Сільськогосподарських підприємств всього:	16697	58575	45379
у тому числі:			
КСП	9043	-	-
державні підприємства	4659	395	241
господарські товариства	-	8172	7721
приватні підприємства	-	4054	3627
виробничі кооперативи	308	1724	596
фермерські господарства	2687	43433	32203

Джерело: складено авторами на основі [14, с. 143; 15].

Іншої якості набули особисті селянські господарства, які, згідно із діючого законодавства, могли отримати до двох гектарів землі для ведення сільськогосподарського виробництва і забезпечувати продуктами харчування власні сім'ї та реалізовувати частину продукції на ринку. Станом на початок 2022 року таких господарств нараховувалося близько 4 млн, а у їх власності перебувало понад 6,1 млн га землі. Значна частина аграрної продукції України, особливо деяких видів тваринницької та овочівництва, виробляється саме в особистих селянських господарствах.

У хронологічних рамках досліджуваного другого етапу почали інтенсивно розвиватись процеси концентрації сільськогосподарського виробництва, наслідком яких стала поява великих сільськогосподарських підприємств, які у літературі називали агрохолдингами. Для прикладу, із трьох найбільших агрохолдингів України, МХП створений у 1998 році, Кернел — у 2002 році, UkrLandFarming — у 2007 році. Багато агрохолдингів змогли сконцентрувати у своїх руках великі масиви сільськогосподарських угідь і стати великими виробниками як сільськогосподарської продукції, так і продукції переробних підприємств (табл. 4).

Не заглиблюючись у наявну в науковій економічній літературі дискусію із приводу ролі і місця агрохолдингів у системі соціально-еко-

Таблиця 4. Основні показники діяльності десяти найбільших

№ п/п	Назва підприємства	Площа сільгоспугідь, т. га	Кількість працюючих, т. чол.	Валовий дохід, млн дол. США
1.	КЕРНЕЛ	524,0	12,8	3992,1
2.	UkrLandFarming	500,3	20,0	658,0
3.	МХП	380,5	28,5	2055,9
4.	Agroprosperis	300,0	3,3	322,0
5.	Астарт-Київ	240,0	10,0	499,7
6.	Контіненталь	195,5	2,4	...
	Фармз Груп	160,0	2,8	1640,0
7.	Епіцентр Агро	132,0	1,8	...
8.	Harveast	123,3	2,1	169,6
9.	ІМК	120,0	4,6	227,3
10.	Укрпромінвест			

Джерело: розроблено авторами на основі [16].

Таблиця 5. Динаміка обсягів експорту продукції АПК України, млн дол. США

Показники	Роки				
	2005	2010	2015	2020	2021
Продукція рослинництва	1631,3	3976,2	7971,2	11883,2	15538,0
Продукція тваринництва	878,4	771,4	823,4	1188,2	1345,2
Продукція олійно-жирової промисловості	609,2	2617,3	3299,8	5746,9	7037,2
Продукція харчової промисловості	1231,1	2571,1	2468,4	3361,0	3788,5
Всього експорт продукції АПК	4350,0	9936,0	14562,8	22179,3	27708,9

Джерело: складено авторами на основі [17, 18].

номічних відносин аграрної сфери економіки, зауважимо, що їх виникнення і розвиток сформували, крім всього іншого, нову якість конкурентного середовища. Це зв'язано із тим, що дані підприємства, за рахунок ефекту економії на масштабах, мають очевидні конкурентні переваги над середніми і дрібними сільськогосподарськими підприємствами, особливо у частині виробництва масових видів продукції таких як злакові зернові, кукурудза на зерно, насіння соняшнику, ріпаку. Крім того, багато з них є вертикально інтегрованими організаціями, що дає їм можливість реалізовувати на ринку продукцію із вищою доданою вартістю та отримувати додаткові конкурентні переваги.

Для цього етапу розвитку зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств крім згаданих інструментів стратегічного управління доречним є застосування методології ранжирування стратегічних завдань, що передбачає визначення пріоритетності у реагування на множину стратегічних проблем, що виникають одночасно. Зокрема рекомендується здійснювати їх поділ на чотири групи: важливі і не відкладні; важливі середньо термінові; важливі не термінові; фальшиві проблеми і, відповідно, у такій послідовності ці проблеми вирішувати.

Третім важливим етапом розвитку зовнішнього середовища та формування сучасної парадигми стратегічного менеджменту аграрних підприємств став, із нашої точки зору, вступ України у травні 2008 року до Світової Організації Торгівлі (СОТ). Очевидно, що підготовка робота проводилася певний період часу перед вступом, але саме із моменту вступу держава і сільськогосподарські підприємства були зобов'язані виконувати вимоги СОТ, зокрема ті, які визначені "Угодою про сільське господарство".

Відповідно до угоди, для країн членів СОТ відкривалися нові можливості у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Це, зокрема проявилось і в тому, що не лише виробництво, а й експорт продукції агропромислового вироб-

ництва України почав зростати достатньо високими темпами (табл. 5).

Так у порівнянні із 2000 роком експорт продукції АПК у передвоєнному 2021 році зріс у 15,4 разів, а у порівнянні із 2010 роком — у 2,8 разів.

З іншого боку, на що вказують науковці, Україна, як і інші країни, які приєдналися до СОТ, взяла на себе зобов'язання за чотирма основними напрямками, що стосуються: особливостей державної підтримки аграрного виробництва; доступу до ринку продовольчої та сільськогосподарської продукції; санітарних та фітосанітарних заходів; експортної конкуренції в сільськогосподарській і продовольчій торгівлі [19, с. 117]. Таким чином, перед аграрними підприємствами України постали нові стратегічні виклики, які вимагали нових стратегічних рішень.

Зокрема, стосовно державної підтримки аграрного виробництва, угода вимагала обмеження прямої державної підтримки (заходи "жовтого кошику") із можливістю застосовувати заходи не прямої державної підтримки (заходи "зеленого кошику").

Відповідно до вимог Угоди, Україна взяла на себе зобов'язання щодо зміни правил доступу до ринку. Згідно із них всі нетарифні обмеження у торгівлі, зокрема, аграрною продукцією, із країнами, членами СОТ повинні бути відмінені і переведені до фіксованих імпорتنих тарифів, які мають поступово зменшуватися. Це, з одного боку, створило для вітчизняних виробників більш сприятливі умови для експорту продукції, але з іншого — загостило конкуренцію на внутрішньому ринку аграрної продукції.

Для цього етапу важливим є доповнення згаданих інструментів стратегічного менеджменту методологією управління за слабкими сигналами. Вона передбачає, що підприємство починає підготовку до майбутніх подій у зовнішньому середовищі тоді, коли з'являється слабка і не визначена інформація про можливість їх появи. Це актуально із врахуванням того, що темпи переходу до вимог СОТ, а пізніше, і ЄС, прийняття відповідних нормативних актів та їх зміст були розтягнуті у часі, що давало можливість відслідковувати ці процеси і готуватися завчасно.

Наступним, четвертим етапом формування сучасної парадигми стратегічного менеджменту аграрних підприємств можна вважати, з нашої точки зору, підписання Україною Угоди про асоціацію із ЄС. Зауважимо, що переговори про підписання Угоди розпочалися ще у 2007 році і тривали до 2014 року коли спочатку у березні була підписана політична частина уго-

ди, а у червні — економічна частина. Але сама Угода набула чинності 1 вересня 2017 року після того, як вона була ратифікована всіма країнами, членами ЄС. Важливою її частиною є угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Очевидно, що це відкрило нові стратегічні можливості для аграрного сектору України. Як зазначають науковці, з початком дії зони вільної торгівлі Україна отримала торговельні преференції, безмитні тарифні квоти для 36 видів товарів (яловичина, свинина, м'ясо баранини, м'ясо птиці, молоко, вершки, йогурти, зернові, висівки, мед, цукор, крохмаль, гриби, часник, солод, виноградний і яблучний соки, вершкове масло, цигарки, етанол, яйця та альбуміни тощо). За чотирма видами встановлено додаткові обсяги [20, с. 164].

Але з іншого боку в Угоді містяться важливі вимоги, зв'язані з інтеграцією у європейський аграрний ринок, яким повинні відповідати вітчизняні аграрні підприємства. Як зазначають Я. М. Гадзало та Ю. Я. Лузан, в Угоді про асоціацію із ЄС конкретизовано напрями поступового наближення Україною аграрного законодавства, приведення інституційної інфраструктури і системи державного контролю забезпечення якості харчових продуктів відповідно до регуляторної та адміністративної політики і практики Європейського Союзу.

Зокрема, підкреслюють автори, це стосується правового забезпечення гармонізації регуляторних механізмів з урахуванням дії майже 60 відповідних регламентів, директив, рішень, рекомендацій та повідомлень Європейського Союзу. Серед них є особливо важливі питання завершення гармонізації стандартів якості аграрної продукції, регулювання ведення органічного виробництва та вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських культур, дотримання правил торгівлі насінням і племінними ресурсами, захисту географічних значень, походження й способів виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, розвитку біорозмаїття тощо [21, с. 7].

Безсумнівно є те, що на цьому етапі перед менеджментом аграрних підприємств виникли нові стратегічні проблеми, які вимагали вищого рівня знань і компетентностей для прийняття обґрунтованих стратегічних рішень. З нашої точки зору для цього етапу доречним було застосування тих же інструментів стратегічного менеджменту, які характерні для попереднього етапу.

П'ятим етапом формування зовнішнього середовища та парадигми стратегічного менеджменту

аграрних підприємств став початок відкритої агресивної війни Росії проти України. На жаль, ця подія дуже негативно вплинула на аграрний сектор економіки і, відповідно, стала приводом для суттєвого коригування стратегії багатьох виробників аграрної продукції.

Значна частина земель сільськогосподарського призначення перебуває нині під окупацією і не може бути залучена у виробничий процес. Із тієї площі сільськогосподарських угідь, що перебувають на не окупованій території, велика частина замінована або не придатна для використання через масові бомбардування. Порухені логістичні зв'язки із партнерами, що ускладнює як постачання підприємств необхідними ресурсами, так і реалізацію готової продукції, особливо на експорт. Це привело до значних фінансових втрат для багатьох виробників.

Така ситуація спонукала менеджмент підприємств до пошуку нових рішень. Як зазначають фахівці, виклики сьогодення викрили проблему сировинного вектора експорту України та дозволили без спротиву збільшити темпи переорієнтації аграрного сектору на продукти із вищою доданою вартістю [22]. Активізувалася дискусія з приводу необхідності державної підтримки у створенні підприємств по переробці аграрної сировини на готові види продукції, такі як макаронні вироби, борошно, спирт, комбікорми та ін. Перспективним напрямком є створення потужностей для перероблення на біодизель більшої частини вітчизняного ріпаку, який нині іде на експорт.

Це є свідченням того, що враховуючи тяжку ситуацію, у якій нині перебуває Україна, виробники сільськогосподарської продукції намагаються віднайти такі рішення, які б могли мінімізувати понесені втрати і відновити аграрний сектор вже у новій якості.

Для цього етапу доречним є застосування, крім раніше згаданих, інструментарію управління в умовах стратегічних несподіванок, який передбачає підготовку персоналу та потужностей підприємства до тих проблем чи подій, які можуть з'явитися несподівано і наперекір очікуванням. Одним із напрямків такої підготовки є підвищення рівня зовнішньої та внутрішньої стратегічної стійкості підприємств. Зовнішня стратегічна стійкість може бути забезпечена шляхом продуктової і галузевої диверсифікації та вертикальної інтеграції. Внутрішня стратегічна гнучкість забезпечується шляхом надання технологіям, обладнанню, підготовці персоналу, складським запасам таких властивостей, які дають можливість із мінімальними

витратами переорієнтувати їх на інші напрямки діяльності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати проведеного дослідження доводять, що формування сучасної парадигми стратегічного менеджменту аграрних підприємств України тісно зв'язане із процесом постійного ускладнення зовнішнього середовища їх функціонування, що супроводжувалося появою нових стратегічних проблем, які, для їх вирішення, потребували застосування відповідного інструментарію стратегічного управління. У своєму розвитку зовнішнє середовище пройшло п'ять основних етапів: початок формування та розвитку ринкових механізмів господарювання; прискорення аграрної реформи через роздержавлення, приватизацію та розпаювання землі; функціонування аграрних підприємств в умовах вступу до СОТ; функціонування аграрних підприємств в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС; функціонування аграрних підприємств в умовах війни. Для кожного із цих етапів характерні специфічні особливості, які породжували нові, для менеджменту аграрних підприємств, стратегічні проблеми, що потребували свого вирішення. Це, у свою чергу, вимагало застосування відповідних інструментів стратегічного управління.

У той же час рекомендації для кожного конкретного сільськогосподарського підприємства щодо застосування тих чи інших підходів і методів стратегічного управління та прийняття стратегічних рішень залежить від багатьох факторів, які на це впливають. До них можуть бути віднесені масштаби діяльності підприємства, рівень вертикальної інтеграції, географічне розміщення, родючість землі, рівень техніко-технологічного, кадрового забезпечення та інші.

Таким чином, подальші дослідження можуть бути спрямовані на виявлення характеру та особливостей цих впливів стосовно конкретних аграрних підприємств, із застосуванням методології ситуаційного підходу, та обґрунтування оптимальних, для даних умов, стратегічних рішень.

Література:

1. Гончаренко Т. П. Теоретичні основи концепції стратегічного управління закладами фінансово-кредитної сфери. Вісник СумДУ. Серія "Економіка", 2017. № 3. С. 29—35.
2. Ортіна Г. В. Методологічні концепції визначення стратегічного управління підприєм-

ством. Ефективна економіка, 2010. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=197>

3. Igor H. Ansoff. Strategic Management. Wiley. New York. 1979.

4. Thompson A. A., Strickland A. J. III. Strategic Management: Concept and Cases. 1987 4th ed. University of Alabama, Business Publication Inc., Plano, Texas. [in English].

5. Schendel D.E. Business Policy or Strategic Management: A Broader View for an Emerging Discipline / D.E. Schendel, K.J. Hatter // Academy of Management Proceeding. 1972. August. P. 4.

6. Higgins J.M. Organizational Policy and Strategic Management: Text and Cases / J.M. Higgins. 2nd ed. Chicago: The Dryden. Press, 1983. P. 3.

7. Chandler A. Strategy and Structure. 1962. Massachusetts Institute of Technology.

8. Т. С. Муляр. Впровадження стратегічного підходу в управлінні аграрними підприємствами. Агросвіт, 2015. № 24. С. 7—10.

9. Міщенко А.П. Стратегічне управління. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 366 с.

10. Назарук О. М. Аналіз стану сільського господарства України (1990-2015). Наук. вісник Херсонського державного університету, 2017. Вип. 24. Ч. 1. С. 8—12.

11. Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" від 3.12.1999 р. № 1529/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99#Text>

12. Українська аграрна реформа та аграрний сектор. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/17904/

13. Закон України "Про оренду землі" від 6.10.1998 р. № 16+1-XIV зі змінами і доповненнями. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T980161?an=1&ed=2023_07_01

14. Аграрна реформа в Україні / П. І. Гайдучий, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко та ін.; За ред. П. І. Гайдучького. К.: ННЦ ІАЕ, 2005. 424 с.

15. Види сільськогосподарських підприємств в Україні. URL: https://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/vidi_silskogospodarskikh_pidpriemstv_v_ukraini

16. Топ-10 найбільших агрохолдингів України в одній інфографіці. URL: <https://bakertilly.ua/top-10-найбільших-агрохолдингів-україни/>

17. Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК у 2021 році. URL: <https://uapp.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/zovnishnotorgovelnij-obig-produkcii-apk-u-2021-roci.pdf>

18. Азія — лідер імпорту українського АПК. URL: http://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/aziya_lider_import

19. Супіханов Б. К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2009. 538 с.

20. Залюбінська Л. В., Скорик М. А. Перспективи розвитку аграрного ринку України за умов євроінтеграції. *Наук. вісник Ужгородського національного університету*. Вип 20, ч. 1, 2018. С. 163—166.

21. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції. *Економіка АПК*, 2021. № 8. С. 6—17.

22. Реалії сільського господарства під час війни. Виклики і можливості. URL: <https://consumerhm.gov.ua/3536-realiji-silskogo-gospodarstva-pid-chas-vijni-vikliki-ta-mozhливosti>

References:

1. Honcharenko, T.P. (2017), "Theoretical foundations of the concept of strategic management of financial and credit institutions", *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, vol. 3, pp. 29—35.

2. Ortina, H.V. (2010), "Methodological concepts of defining strategic enterprise management", *Efektivna ekonomika*, vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=197> (Accessed 05 March 2024).

3. Ansoff, I.H. (1979), *Strategic Management*, Wiley, New York, USA.

4. Thompson, A.A. and Strickland, A.J. III. (1987), *Strategic Management: Concept and Cases*, 4th ed., University of Alabama, Business Publication Inc., Plano, Texas, USA.

5. Schendel, D.E. and Hatter, K.J. (1972), "Business Policy or Strategic Management: A Whoder View for an Emerging Discipline", *Academy of Management Proceeding*, August.

6. Higgins, J.M. (1983), *Organizational Policy and Strategic Management: Text and Cases*, 2nd ed., The Dryden. Press, Chicago, USA.

7. Chandler, A. (1962), *Strategy and Structure*, Massachusetts Institute of Technology, USA.

Mulyar, T. (2015), "Implementation of strategic approach to management of agrarian companies", *Agrosvit*, vol. 24, pp. 7—10.

9. Mischenko, A.P. (2004), *Stratehichne upravlinnia [Strategic management]*, Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

10. Nazaruk, O.M. (2017), "Analysis of the state of agriculture in Ukraine (1990—2015)", *Nauk. visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 24, no. 1, pp. 8-12.

11. President of Ukraine (1999), Decree "On urgent measures to accelerate the reform of the agrarian sector of the economy", available at:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99#Text> (Accessed 05 March 2024).

12. osvita.ua (2003), "Ukrainian agrarian reform and the agrarian sector", available at: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/17904/ (Accessed 05 March 2024).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (1998), The Law of Ukraine "On Land Lease", available at: https://ips.ligazakon.net/document/T980161?an=1&ed=2023_07_01 (Accessed 05 March 2024).

14. Hajduts'kyj, P.I. Sabluk, P.T. and Lupenko, Yu.O. (2005), *Ahrarna reforma v Ukraini [Agrarian reform in Ukraine]*, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

15. UCAB (2017), "Types of agricultural enterprises in Ukraine", available at: https://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_veden-nya_agrobiznesu/vidi_silskogospodarskikh_pidpriemstv_v_ukraini (Accessed 05 March 2024).

16. bakertilly (2021), "Top-10 largest agricultural holdings of Ukraine in one infographic", available at: <https://bakertilly.ua/top-10-najbil'shykh-ahrokhodyniv-ukrainy/> (Accessed 05 March 2024).

17. Ukrainian Research Institute of Agricultural Productivity (2021), "Foreign trade turnover of agricultural products in 2021", available at: <https://uapp.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/zovnishnotorgovelnij-obig-produkcii-apk-u-2021-roci.pdf> (Accessed 05 March 2024).

18. UCAB (2017), "Asia is the leader in the import of Ukrainian agriculture", available at: http://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/aziya_lider_import (Accessed 05 March 2024).

19. Supikhanov, B.K. (2009), *Rozvytok rynkiv ahrarnoi produktsii [Development of agricultural products markets]*, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

20. Zaliubins'ka, L.V. and Skoryk, M.L. (2018), "Prospects for the development of the agricultural market of Ukraine under the conditions of European integration", *Nauk. visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu*, vol. 20, no. 1, pp. 163—166.

21. Hadzalo, Ya.M. and Luzan, Yu.Ya. (2021), "Development of the agricultural sector of the economy of Ukraine in the conditions of European integration", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 6—17.

22. The head office of the State Production and Consumer Service in Khmelnytskyi region (2023), "Realities of agriculture during the war. Challenges and opportunities", available at: <https://consumerhm.gov.ua/3536-realiji-silskogo-gospodarstva-pid-chas-vijni-vikliki-ta-mozhливosti> (Accessed 05 March 2024).

Стаття надійшла до редакції 17.03.2024 р.

УДК 339.138:378.4

Ю. Б. Малиновська,

к. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>

О. І. Стеблій,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-0938-8934>

В. І. Климко,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1302-3427>

О. С. Ремез,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5666-4386>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.72

РОЛЬ ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГУ У СФЕРІ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ: СТРАТЕГІЇ, ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ БІЗНЕСУ В ЕРУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Y. Malynovska,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University

O. Steblii,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

V. Klymko,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

O. Remez,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

THE ROLE OF INTERNET MARKETING IN THE FIELD OF MODERN MANAGEMENT: STRATEGIES, CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR BUSINESS IN THE DIGITAL ERA

Стрімкий розвиток цифрових технологій та зміна поведінки споживачів вимагають від компаній постійного адаптування своїх маркетингових стратегій, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку. Стаття розкриває важливість інтернет-маркетингу в сучасному менеджменті, зосереджуючись на стратегіях, викликах та можливостях, які він пропонує бізнесу в цифрову еру. Автори аналізують, як цифровізація та розвиток технологій трансформують традиційні підходи до маркетингу, дозволяючи компаніям більш ефективно досягати своєї цільової аудиторії та адаптуватися до змінних потреб споживачів. Особлива увага приділяється новим можливостям, які відкриваються завдяки використанню великих даних, штучного інтелекту, машинного навчання та інших передових технологій, що дозволяють не тільки оптимізувати маркетингові кампанії, але й персоналізувати пропозиції для клієнтів. Автори надають рекомендації щодо розробки ефективних стратегій захисту даних, що включають принципи мінімізації даних, шифрування, регулярне оновлення безпеки систем, а також розвиток освітніх програм для співробітників. Висвітлюються кращі практики та стратегії SEO, які допоможуть підтримувати високі позиції веб-сайтів у пошуковій видачі, включаючи фокус на якості контенту, мобільній оптимізації, використанні ключових слів, технічний SEO, будівництві посилань, а також адаптації під користувацький досвід. У висновках підкреслюється, що інтернет-маркетинг стає все більш інтегрованим у загальну стратегію бізнесу, з акцентом на аналітику даних, персоналізацію та використання новітніх технологій для створення унікального досвіду для кожного клієнта.

The article delves into the pivotal role of internet marketing within the sphere of contemporary management, spotlighting the strategies, challenges, and opportunities it heralds for businesses navigating the digital era. It underscores the transformative impact of digitalization and technological advancements on marketing methodologies, facilitating more effective engagement with target audiences and necessitating adaptive business strategies to meet evolving consumer demands. At the heart of the discussion is the exploration of innovative possibilities unlocked by big data, artificial intelligence, machine learning, and other forefront technologies. The article further addresses the competitive landscape intensified by globalization and information accessibility, prompting an imperative for businesses to deploy internet marketing tools not only for product promotion but also for market research, consumer behavior analysis, and strategy refinement in response to dynamic market conditions.

A notable emphasis is placed on the technological progression's dual-edged sword — ushering in opportunities for innovation while presenting challenges related to data privacy, cybersecurity, and the need for continual adaptation to fluctuating search engine algorithms and social media platforms. The narrative highlights internet marketing as a critical element of strategic planning in the digital age, demanding a profound understanding of market trends, technological innovations, and consumer psychology. Moreover, the article presents an analysis of recent research and publications, identifying significant trends that influence business strategies and capabilities in the digital age. Among these trends are the rising expectations for brands to reflect personal values, particularly in sustainability and social responsibility, and the increasing importance of native advertising and influencer marketing for engaging audiences in a more organic and less intrusive manner. Conclusively, the article projects the future trajectory of internet marketing, emphasizing its integration into overall business strategy with a focus on data analytics, personalization, and the employment of cutting-edge technologies to create bespoke customer experiences. It calls for continuous learning, experimentation, and innovation from companies to stay ahead in the rapidly evolving internet marketing landscape.

Ключові слова: діджиталізація, Інтернет-маркетинг, конфіденційність даних, нативна реклама, пошукова оптимізація, стратегія, управління, цифрова ера.

Key words: data privacy, digital era, digitalization, Internet marketing, management, native advertising, search optimization, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Роль інтернет-маркетингу у сфері сучасного менеджменту важко переоцінити, особливо в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій. Ця тема актуальна з декількох причин, які визначають контури сучасного бізнес-ландшафту.

По-перше, цифрова ера відкрила нові можливості для взаємодії з клієнтами. Інтернет-маркетинг дозволяє компаніям досягати своєї цільової аудиторії більш ефективно і з меншими витратами порівняно з традиційним маркетингом. Завдяки соціальним мережам, пошуковій оптимізації (SEO), контекстній рекламі та іншим інструментам, бренди мають змогу вести діалог з потенційними та існуючими клієнтами, враховуючи їхні переваги та інтереси.

Другий аспект актуальності полягає в зростаючій конкуренції на ринку. В умовах глобалізації та доступності інформації споживачі стали більш вимогливими, а вибір — більш широким. Інтернет-маркетинг надає інструменти не тільки для просування товарів та послуг, але й для вивчення потреб ринку, аналізу поведінки клієнтів та адаптації бізнес-стратегій відповідно до змінних умов.

Третім фактором є технологічний прогрес. Швидкий розвиток цифрових технологій та

збільшення обсягів даних відкривають перед компаніями нові можливості для інновацій. Використання великих даних, штучного інтелекту, машинного навчання для оптимізації маркетингових кампаній та персоналізації пропозицій може значно підвищити ефективність взаємодії з клієнтами та збільшити продажі [1; 2].

Нарешті, не можна ігнорувати і виклики, які інтернет-маркетинг ставить перед бізнесом. Це стосується не тільки зростання конкуренції, але й питань конфіденційності, захисту даних, а також необхідності постійного навчання та адаптації до змінних алгоритмів пошукових систем та соціальних платформ. Отже, інтернет-маркетинг стає ключовим елементом стратегічного планування для бізнесу в цифрову еру, вимагаючи глибокого розуміння тенденцій ринку, технологічних нововведень та психології споживачів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останніх дослідженнях інтернет-маркетингу простежується кілька значущих трендів, що впливають на стратегії та можливості для бізнесу у цифрову еру. Споживачі сьогодні очікують, що бренди будуть не просто постачальниками товарів та послуг, але й відображатимуть їхні особистісні цінності та позиції, особливо у питаннях

сталого розвитку та соціальної відповідальності. Зв'язок між цінностями бренду та споживачів стає критичним фактором в ухваленні рішень про покупку, що вимагає від компаній більш прозорого комунікаційного підходу.

Нативна реклама та інфлюенсер маркетинг продовжують демонструвати свою ефективність, оскільки вони дозволяють залучати аудиторію більш органічним і менш нав'язливим способом. Значна частина маркетологів планує збільшити інвестиції в ці канали, що вказує на їхнє зростаюче значення у створенні довготривалих зв'язків з клієнтами [3; 4].

Технології, такі як чат-боти та живі трансляції, стають все більш важливими для підтримки безперервного діалогу з клієнтами. Чат-боти забезпечують ефективне обслуговування клієнтів, автоматизуючи відповіді на поширені запитання, тоді як живі трансляції пропонують унікальні можливості для взаємодії, залучення аудиторії та демонстрації продуктів чи послуг в реальному часі [5].

Еволюція пошукової оптимізації та зміна поведінки аудиторії також впливають на інтернет-маркетинг. Сучасний SEO зосереджується на намірах користувачів і мобільній оптимізації, щоб забезпечити кращі позиції в пошукових системах. Водночас, зміщення аудиторій, особливо зі зростанням впливу Генерації Z, вимагає від маркетологів адаптації стратегій для відповідності їхнім унікальним потребам та уподобанням.

Адаптація до цих трендів вимагає від компаній гнучкості та стратегічності, щоб використати можливості, які вони пропонують. Врахування змін у споживчих цінностях та поведінці, впровадження новітніх технологій для покращення взаємодії з клієнтами, а також зосередження на органічному залученні через вміст, який відображає цінності бренду та використання інфлюенсерів, стають ключовими елементами успішної інтернет-маркетингової стратегії [6; 7]. Разом з тим, необхідно звертати увагу на оновлення SEO-практик, щоб відповідати останнім алгоритмам пошукових систем, і адаптувати підходи до змінних вимог та уподобань нових генерацій споживачів, зокрема Генерації Z, що характеризуються високою вимогливістю до автентичності, візуальності та індивідуалізованого підходу. Такий комплексний підхід дозволить компаніям не лише виживати, але й процвітати у швидко змінному цифровому світі.

Ці тренди відображають загальний напрям розвитку інтернет-маркетингу, який стає все більш орієнтованим на споживачів, з акцентом на автентичність, приватність та індивідуальний підхід. Розвиток технологій, зокрема AI та AR,

відкриває нові можливості для брендів створювати унікальні та захоплюючі досвіди для своїх клієнтів [8]. В той же час, питання збереження приватності та захисту даних залишаються важливими для забезпечення довіри споживачів.

З огляду на ці тенденції, компанії, які прагнуть бути конкурентоспроможними в цифрову еру, мають інвестувати у розвиток своїх інтернет-маркетингових стратегій, щоб ефективно залучати та утримувати клієнтів, а також адаптуватися до швидко змінюваних технологій та поведінкових моделей споживачів [9].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Стаття має на меті оцінити, як швидкий розвиток цифрових технологій впливає на методи та підходи в інтернет-маркетингу, а також як компанії можуть ефективно використовувати ці інструменти для підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вплив технологій на інтернет-маркетинг є визначним і багатограним, з новітніми технологіями, такими як штучний інтелект, чат-боти, великі дані та машинне навчання, що грають ключову роль у трансформації підходів до маркетингу і керування клієнтськими даними.

Штучний інтелект та машинне навчання змінюють способи, якими компанії аналізують поведінку споживачів і оптимізують маркетингові кампанії. ШІ може обробляти величезні обсяги даних швидше та ефективніше, ніж людина, виявляючи закономірності та тренди, які можуть бути неочевидні. Це дозволяє брендам налаштовувати свої стратегії для більш персоналізованого звернення до клієнтів, підвищуючи ROI своїх маркетингових зусиль.

Чат-боти стають все більш розумними завдяки застосуванню технологій ШІ, надаючи компаніям можливість вести діалог з клієнтами 24/7. Вони забезпечують швидкі відповіді на запитання клієнтів, допомагають з навігацією по сайту та можуть залучати клієнтів в інтерактивний діалог, підвищуючи задоволеність клієнтів і ефективність обслуговування.

Великі дані надають компаніям глибокі інсайти про поведінку споживачів, дозволяючи їм приймати більш обґрунтовані рішення. Зібрані дані можуть бути використані для вдосконалення продуктів, оптимізації маркетингових стратегій та навіть для передбачення майбутніх трендів ринку. Це сприяє створенню більш цільових і ефективних маркетингових

кампаній, зменшуючи витрати та підвищуючи прибутковість.

Застосування цих технологій дозволяє компаніям не просто реагувати на зміни на ринку, але й користуватися цими змінами, створюючи більш глибокі та значущі зв'язки з клієнтами. Використання передових технологій у інтернет-маркетингу відкриває нові можливості для розвитку бізнесу, дозволяючи їм значну конкурентну перевагу. Наприклад, компанії, що використовують аналітику великих даних, можуть краще розуміти потреби своїх клієнтів та адаптувати продукти чи послуги відповідно до цих потреб, забезпечуючи вищий рівень задоволеності та лояльності клієнтів. Штучний інтелект і машинне навчання сприяють розвитку персоналізованого маркетингу, дозволяючи брендам створювати індивідуалізовані пропозиції та комунікації, що значно підвищує ефективність маркетингових кампаній та сприяє збільшенню конверсії.

Застосування цих передових технологій в інтернет-маркетингу відкриває широкі можливості для інновацій та креативності, дозволяючи маркетологам не тільки вдосконалювати існуючі стратегії, але й розробляти нові підходи до залучення та взаємодії з клієнтами. В той же час, необхідно звернути увагу на етичні аспекти використання цих технологій, особливо у сфері збору та обробки персональних даних, щоб забезпечити прозорість та довіру з боку клієнтів. У цьому контексті, важливою є відповідність всім нормативним вимогам та кращим практикам у сфері захисту даних.

Таким чином, інтеграція новітніх технологій в інтернет-маркетинг не тільки підвищує його ефективність, але й відкриває нові горизонти для розвитку бізнесу, створення інноваційних продуктів та послуг, а також формування міцних та довготривалих відносин з клієнтами.

Виклики збереження приватності даних. Збереження приватності даних стає дедалі більш важливим викликом для компаній, які діють в цифровому просторі, особливо в контексті глобального поширення інтернет-маркетингу. Цей виклик є багатограним, оскільки включає в себе не лише технічні аспекти безпеки даних, але й юридичні, етичні та репутаційні фактори.

Нормативні вимоги, такі як Загальний регламент захисту даних (GDPR) в Європейському Союзі та Закон Каліфорнії про захист приватності споживачів (CCPA), встановлюють строгі правила щодо збору, зберігання та обробки персональних даних. Ці регулятиви вимагають від компаній забезпечення високого рівня прозорості щодо використання даних

Таблиця 1. Стратегії захисту даними споживачів

Стратегія	Зміст
Застосування принципу мінімізації даних	Збирати лише ті дані, які необхідні для визначеної мети, та зберігати їх не довше, ніж це потрібно.
Шифрування даних	Використовувати сучасні методи шифрування для захисту даних під час зберігання та передачі.
Регулярне оновлення та тестування безпеки систем	Постійно оновлювати програмне забезпечення та проводити тестування на проникнення для виявлення потенційних вразливостей.
Освіта та тренінги для співробітників	Забезпечити, щоб всі співробітники були обізнані з політиками приватності та кращими практиками безпеки даних.
Розробка плану реагування на інциденти з безпекою	Мати готовий план дій на випадок витоку даних або інших інцидентів з безпекою, що включає процедури сповіщення клієнтів та відповідних регулюючих органів.
Дотримання нормативних вимог	Переконатись, що компанія відповідає всім вимогам GDPR, CCPA та інших регулятивів, включаючи права споживачів на доступ до даних, їх виправлення, видалення та можливість заперечувати проти обробки даних.
Співпраця з довіреними партнерами	Обирати треті сторони та постачальників послуг, які також дотримуються високих стандартів захисту даних.

клієнтів та надання споживачам контролю над їхніми персональними даними.

Очікування споживачів щодо приватності також значно зросли. Споживачі очікують, що компанії будуть не тільки дотримуватися відповідних законів і регуляцій, але й активно захищати їхні дані від несанкціонованого доступу та використання. Відповідно, репутація компанії в області захисту даних може мати значний вплив на лояльність клієнтів.

Стратегії захисту даними мають бути комплексними та охоплювати різні аспекти діяльності компанії. Представимо кілька ключових підходів (табл. 1).

Захист приватності даних в інтернет-маркетингу не є одноразовим завданням, а постійним процесом, що вимагає уваги, ресурсів та відповідальності. Враховуючи зростання кількості кібератак та витоків даних, компанії, які ефективно захищають дані своїх клієнтів, не лише уникають фінансових збитків та штрафів за недотримання регулятивів, але й зміцнюють довіру клієнтів та свою репутацію на ринку.

Адаптація до змінних алгоритмів пошукових систем. Адаптація до змінних алгоритмів пошукових систем є ключовим аспектом успішної стратегії SEO. Пошукові системи, такі як Google, регулярно оновлюють свої алгоритми з метою поліпшення якості та релевантності результатів пошуку для користувачів. Ці оновлення можуть мати значний вплив на ранжування сайтів, змушуючи маркетологів шукати нові підходи до оптимізації.

Оновлення алгоритмів можуть призводити до зміни ранжування сайтів у пошуковій видачі, іноді

Таблиця 2. Стратегії захисту даними споживачів

Стратегія	Зміст
Фокус на якості контенту	Створення високоякісного, релевантного та корисного контенту залишається одним з найважливіших факторів успіху в SEO. Контент повинен задовольняти потреби та інтереси цільової аудиторії, бути добре структурованим та легко читабельним.
Оптимізація для мобільних пристроїв	Оскільки все більше користувачів використовують мобільні пристрої для пошуку інформації, важливо забезпечити, щоб сайт був повністю оптимізований для мобільних пристроїв, забезпечуючи швидке завантаження та зручне користування.
Використання ключових слів	Попри зміни в алгоритмах, правильне використання ключових слів залишається важливим для SEO. Важливо знайти баланс, використовуючи ключові слова таким чином, щоб контент залишався природним і не перевантаженим.
Технічна SEO	Це включає покращення швидкості завантаження сторінок, виправлення помилок 404, оптимізацію тегів заголовків та мета-описів, а також забезпечення наявності файлу sitemap.xml.
Будівництво посилань	Високоякісні зовнішні посилання на сайт можуть значно покращити його ранжування. Увага має бути зосереджена на створенні корисного контенту, який інші сайти хотіли б посилатися органічно.
Слідкувати за оновленнями алгоритмів	Регулярне відстеження оголошення пошукових систем про зміни в алгоритмах та аналіз вплив цих змін на сайт. Використання аналітичних інструментів для моніторингу змін у ранжуванні та трафіку.
Адаптація стратегії під користувацький досвід	Користувацький досвід стає все важливішим фактором для ранжування. Оптимізація структури сайту, навігації та дизайну, щоб забезпечити зручність і швидкість користування сайтом.

навіть до їх зникнення з перших сторінок результатів пошуку. Компанії, що залежать від органічного трафіку, повинні постійно слідкувати за цими змінами та адаптувати свої SEO-стратегії, щоб зберегти або покращити своє положення.

Представимо кращі практики для адаптації змінних алгоритмів пошукових систем задля забезпечення високої видимості веб-сайтів у пошуковій видачі (табл. 2). Ефективна адаптація до постійно змінних алгоритмів пошукових систем вимагає від компаній не тільки знань та розуміння останніх тенденцій у SEO, але й розробки гнучкої стратегії, яка дозволяє швидко реагувати на ці зміни.

Виконуючи ці кращі практики, компанії можуть не тільки адаптуватися до останніх змін у пошукових алгоритмах, але й підвищити ефективність своїх SEO-стратегій загалом. Головне тут — постійно бути в курсі останніх тенденцій та змін у пошукових алгоритмах, адже це дозволить оперативно реагувати на нові виклики та максимізувати видимість сайту в пошуковій видачі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У контексті сучасного менеджменту, інтернет-маркетинг відіграє ключову роль, надаючи

компаніям не тільки інструменти для ефективного залучення клієнтів але й можливості для підвищення конкурентоспроможності на ринку. Цифрова ера пропонує безліч каналів комунікації з аудиторією, від соціальних медіа до пошукової оптимізації, кожен з яких має свої особливості та вимоги до контенту та підходу. Стратегії інтернет-маркетингу мають бути гнучкими та адаптивними, здатними швидко реагувати на зміни в технологіях, алгоритмах пошукових систем та поведінці споживачів.

Одним із головних викликів для бізнесу в цифрову еру є захист даних та приватності клієнтів. Зі збільшенням кількості онлайн транзакцій та обміну даними, компанії повинні докласти значних зусиль для забезпечення безпеки інформації та дотримання нормативних вимог, таких як GDPR або CCPA. Побудова довіри з клієнтами через прозорість у використанні та захисті їх даних може стати суттєвою конкурентною перевагою.

Адаптація до змінних алгоритмів пошукових систем та інших технологічних нововведень є ще однією критичною областю для розробки ефективних стратегій інтернет-маркетингу. Постійне оновлення контенту, оптимізація для мобільних пристроїв, інвестиції в якість користувацького досвіду на сайті — усе це сприяє підвищенню видимості в пошукових системах та збільшенню органічного трафіку.

Перспективи подальших розвідок у сфері інтернет-маркетингу обіцяють ще більше інтеграції технологій штучного інтелекту та машинного навчання для персоналізації пропозицій та підвищення ефективності рекламних кампаній. Зростання значення відео контенту, розвиток голосового пошуку та поширення AR (доповненої реальності) та VR (віртуальної реальності) технологій надають нові можливості для взаємодії з аудиторією. Ці інновації відкривають нові шляхи для залучення клієнтів, надаючи їм незабутні враження та глибше занурення в бренд. Використання даних для розуміння та прогнозування потреб клієнтів, а також для створення більш персоналізованих та ефективних маркетингових кампаній, стане ще більш важливим.

Інтернет-маркетинг продовжує розвиватися, пропонуючи бізнесу великі можливості для росту та розвитку. Однак, разом з цими можливостями приходять і нові виклики, такі як необхідність захисту даних та адаптація до швидкозмінного цифрового ландшафту. Компанії, які вміють ефективно управляти цим складним середовищем, використовуючи інноваційні технології та підходи, зможуть не

тільки вижити, але й процвітати, створюючи міцні зв'язки зі своїми клієнтами та підвищуючи свою конкурентоспроможність на ринку.

У майбутньому інтернет-маркетинг стане ще більш інтегрованим у загальну стратегію бізнесу, з великим акцентом на аналітику даних, персоналізацію та використання новітніх технологій для створення індивідуального досвіду для кожного клієнта. Це вимагатиме від компаній постійного навчання, експериментування та інновацій, щоб залишатися на крок попереду в цій швидко змінній галузі.

Література:

1. Fedushko S., Kolos S., Malynovska Y. MBTI principles in detecting emotional manipulators among digital platforms users. CEUR Workshop Proceedings. — Proceedings of the international workshop on conflict management in global information networks (CMiGIN 2019) co-located with 1st International conference on cyber hygiene and conflict management in global information networks (CyberConf 2019), Lviv, Ukraine, November 29, Vol. 2588. 2019. P. 346—359.

2. Bashynska I., Malanchuk M., Zhuravel O., Olinichenko K. Smart Solutions: Risk Management of Crypto-Assets and Blockchain Technology. International Journal of Civil Engineering and Technology. 2019. Vol. 10 (2). P. 1121—1131.

3. The Top Marketing Trends of 2024 & How They've Changed Since 2023. 2024. URL: <https://blog.hubspot.com/marketing/marketing-trends> (дата доступу: 01.02.2024).

4. Top digital marketing trends for 2023 — social commerce, conversational marketing, livestreaming, and more. 2023. URL: <https://business.adobe.com/blog/basics/2023-digital-marketing-trends> (дата доступу: 01.02.2024).

5. Econsultancy's digital and marketing trends for 2023. URL: <https://econsultancy.com/marketing-digital-trends-2023/> (дата доступу: 01.02.2024).

6. Al-Emadi F., Ben Yahia I. Ordinary celebrities related criteria to harvest fame and influence on social media. Journal of Research in Interactive Marketing. 2020. 14 (2). P. 195—213.

7. Booth N., Matic J.A. Mapping and leveraging influencers in social media to shape corporate brand perceptions. Corporate Communications: An International Journal. 2011. № 16 (3). P. 184—191.

8. Bashynska I. Revolutionizing Advertising: How AI Will Reshape the Industry. Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law. Vol. 27 (4). P. 105—111.

9. Малиновська Ю. Б., Петришин Н. Я., Жезуха В. Й. Індикатори активізування діяльності

працівників комунікаційної системи у контексті реінжинірингу інформаційних потоків підприємств. Інтелект XXI. 2018. № 1. С. 89—92.

References:

1. Fedushko, S., Kolos, S. and Malynovska, Y. (2020), "MBTI principles in detecting emotional manipulators among digital platforms users," CEUR Workshop Proceedings, Proceedings of the international workshop on conflict management in global information networks (CMiGIN 2019) co-located with 1st International conference on cyber hygiene and conflict management in global information networks (CyberConf 2019), Lviv, Ukraine, November 29, vol. 2588, pp. 346—359.

2. Bashynska, I., Malanchuk, M., Zhuravel, O. and Olinichenko, K. (2019), "Smart Solutions: Risk Management of Crypto-Assets and Blockchain Technology," International Journal of Civil Engineering and Technology, vol. 10 (2), pp. 1121—1131.

3. Santiago, E. (2024), "The Top Marketing Trends of 2024 & How They've Changed Since 2023", available at: <https://blog.hubspot.com/marketing/marketing-trends> (Accessed: 01.02.2024).

4. Adobe Experience Cloud Team (2023), "Top digital marketing trends for 2023 — social commerce, conversational marketing, livestreaming, and more", available at: <https://business.adobe.com/blog/basics/2023-digital-marketing-trends> (Accessed: 01.02.2024).

5. Keen, R. Saunders, L. and Davis, B. (2023), "Econsultancy's digital and marketing trends for 2023", available at: <https://econsultancy.com/marketing-digital-trends-2023/> (Accessed: 01.02.2024).

6. Al-Emadi, F. and Ben Yahia, I. (2020), "Ordinary celebrities related criteria to harvest fame and influence on social media", Journal of Research in Interactive Marketing, vol. 14 (2), pp. 195—213.

7. Booth, N., Matic, J.A. (2011), "Mapping and leveraging influencers in social media to shape corporate brand perceptions", Corporate Communications: An International Journal, vol. 16 (3), pp. 184—191.

8. Bashynska, I. (2021), "Revolutionizing Advertising: How AI Will Reshape the Industry", Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law, vol. 27 (4), pp. 105—111.

9. Malynovska, Y. B., Petryshyn, N. Y. and Zhezhukha, V. Y. (2018), "Indicators of activation of employees' activity of the communication system in the context of reengineering of enterprises' information flows", Intellect XXI, vol. 1, pp. 89—92.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2024 р.

УДК 331.45

К. М. Дідур,

к. е. н., докторант кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-0308>

С. П. Дмитрюк,

старший викладач кафедри експлуатації машинно-тракторного парку,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2097-0797>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.78

МАТЕРІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВІД ТРАВМАТИЗМУ ТА ЗАХВОРЮВАНЬ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВИРОБНИЦТВІ

K. Didur,

PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Economics,

Dnipro State Agrarian and Economic University

S. Dmytriuk,

Senior lecturer of the Department of Operation of Machinery and Tractor Fleet,

Dnipro State Agrarian and Economic University

MATERIAL CONSEQUENCES OF INJURIES AND ILLNESSES DURING PROFESSIONAL ACTIVITIES IN PRODUCTION

Охорона життя й здоров'я працюючих має важливе соціальне та економічне значення. Здоров'я працюючих є національним багатством держави оскільки має вплив на працездатність людини, її добробут і подальший розвиток технічного процесу. На вітчизняних підприємствах існує велика кількість загроз для здоров'я та життя працівників. Відповідальність за можливі негативні наслідки несуть як працівники, так і роботодавці, так і держава, яка регулює відносини між робітниками та роботодавцями з приводу охорони праці, а також визначає міру відповідальності та покарання за спричинені виробничою діяльністю травми та захворювання. Обов'язком кожного робітника є детальне вивчення та дотримання правил безпеки на виробництві. А завданням роботодавців є надання безпечних умов праці, а також компенсація працівникові наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення медичними та лікувально-профілактичними послугами.

Травматизм на виробництві не випадково почали прирівнювати до національного лиха. Він завдає не лише багато горя і страждань конкретним людям, їхнім рідним та близьким, а й безпосередньо впливає на економіку країни, бо ці особисті трагедії зливаються в чималі суспільні втрати, негативно позначаються на рівні життя народу. Поліпшення умов праці, зниження випадків виробничого травматизму, а також випадків професійної захворюваності має не лише соціальний, а й економічний ефект, так як результати роботи з охорони праці призводять до збільшення фонду робочого часу, підвищення ефективності використання обладнання, зменшення плинності кадрів, зменшення витрат на пільги і компенсації за несприятливі умови праці, скорочення видатків, пов'язаних з виробничим травматизмом і захворюваністю працівників тощо.

Реалізація заходів, спрямованих на поліпшення умов праці, зниження виробничого травматизму та професійної захворюваності потребує затрат і часто досить суттєвих, які зумовлюють збільшення собівартості продукції, зменшення доходів, що негативно сприймається багатьма роботодавцями. Можливі витрати підприємства на охорону праці складаються з: додаткові до страхових відшкодування потерпілим унаслідок травм і професійних захворювань; пільги і компенсації працюючим у важких і шкідливих умовах праці; витрати на профілактику травматизму і професійних захворювань; витрати на ліквідацію наслідків аварій і нещасних випадків на виробництві, а також штрафи та інші відшкодування.

Protecting the life and health of workers has an important social and economic significance, the health of workers is the national wealth of the state because it has an impact on a person's ability to work, his well-being and the further development of the technical process. There are a large number of threats to the health and life of employees at domestic enterprises. The responsibility for possible negative consequences is borne by both employees and employers, as well as the state, which regulates relations between workers and employers regarding occupational health and safety, and also determines the extent of responsibility and punishment for injuries and diseases caused by industrial activities. It is the duty of every worker to study and observe the safety rules at work. And the task of employers is to provide safe working conditions, as well as to compensate the employee for the consequences of emergency situations, to provide medical and medical and preventive services.

It was not by chance that occupational injuries were equated with a national disaster. It causes not only a lot of grief and suffering to specific people, their relatives and friends, but also directly affects the economy of the country, because these personal tragedies merge into considerable social losses, negatively affect the standard of living of the people. Improvement of working conditions, reduction of cases of industrial injuries, as well as cases of occupational disease has not only a social, but also an economic effect, as the results of labor protection work lead to an increase in the working time fund, an increase in the efficiency of the use of equipment, a decrease in staff turnover, a decrease in costs for benefits and compensations for unfavorable working conditions, reduction of expenses related to industrial injuries and illness of employees, etc.

The implementation of measures aimed at improving working conditions, reducing industrial injuries and occupational diseases requires costs, and often quite significant ones, which lead to an increase in the cost of production, a decrease in income, which is negatively perceived by many employers who consider such costs useless. Possible costs of the enterprise for labor protection consist of: additional to insurance compensations for victims of injuries and occupational diseases; benefits and compensations for workers in difficult and harmful working conditions; expenses for the prevention of injuries and occupational diseases; expenses for eliminating the consequences of accidents and accidents at work, as well as fines and other compensations.

Ключові слова: охорона праці; витрати на охорону праці; складові матеріальних затрат; чинне законодавство; соціальна ефективність; економічне значення.

Key words: labor protection; expenses for labor protection; components of material costs; current legislation; social efficiency; economic value.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особливість чинного законодавства потребує осмислення змісту законодавства і адаптації формул у відповідності до положення постанов та законів. До основного складу вихідних даних відносяться показники, які відображають кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, кількість днів непрацездатності, середньоденна заробітна плата; вартість валової продукції, вартість товарної продукції. Крім того, для проведення узагальнюючих розрахунків на підприємстві необхідно мати дані про втрату робочого часу як внаслідок нещасного випадку, так і при не виході на роботу внаслідок профзахворювання.

Основними завданнями при розрахунках ефективності витрат є вирішення наступних завдань:

— визначити перелік статей непрямих витрат і збитків, які є наслідком нещасних випадків на виробництві;

— провести формалізацію розрахунків цих статей відповідно чинного законодавства України;

— визначити вихідні дані, що необхідні для виконання оцінки збитків від виробничого травматизму;

— провести аналіз інформаційного забезпечення вихідних даних для проведення оцінки збитків;

— встановити дійсне співвідношення збитків від виробничого травматизму до прямих витрат.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми охорони праці є актуальними як у світі, так і в Україні. Питаннями відшкодування матеріальних та моральних збитків, пов'язаних з наслідками нещасних випадків та захворювань на виробництві займається багато вчених. Вагомий внесок у висвітленні цих питань зробили: О. Васильчишин, Г.Г. Гогіташвілі, В.М. Лапін, О. Ніпіаліді, К.Н. Ткачук, М.О. Халімовський, Й. Чабан, В.М. Ярошевська [1—8]. Результати досліджень дали змогу зробити оцінку збитків, вивчити методи розрахунку матеріальної шкоди, розробити нові методи, які дозволять враховувати особливості сьогодення. Опрацювання публікацій цих авторів та використання інформаційних технологій дозволило сформувати складові матеріальних збитків та використати їх для оцінки результативності діяльності та прийняття управлінських рішень. Віддаючи належне їх науковим напрацюванням з цієї проблематики, слід зауважити, що дослідження теоретичних аспектів розрахунків потребує координованого і системного характеру.

Враховуючі останні зміни в економіці ці питання стають дуже актуальними і потребують невідкладних рішень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Провести аналіз чинних постанов і законів України, який дозволить визначити подальші етапи розробки алгоритму оцінювання збитків та витрат.

Нам необхідно:

- визначити вихідні дані для оцінки витрат на охорону праці і збитків виробництва;
- проаналізувати вихідні дані на предмет інформаційного забезпечення за даними офіційної статистики;
- адаптувати розрахунки, що передбачені чинним законодавством, до звітної інформації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Охорона життя й здоров'я працюючих має важливе соціальне та економічне значення. На вітчизняних підприємствах існує велика кількість загроз для здоров'я та життя працівників. Відповідальність за можливі негативні наслідки діяльності несуть як самі працівники, так і ро-

ботодавці, а також держава, яка слідує за безпекою робочих місць.

Обов'язком кожного робітника є знання та дотримання правил безпеки на виробництві, а завданням роботодавців є надання безпечних умов праці, а також компенсація працівникові наслідків нещасного випадку чи професійного захворювання, забезпечення медичними та лікувально-профілактичними послугами. Травматизм на виробництві завдає не лише багато горя і страждань конкретним людям, їхнім рідним та близьким, а й безпосередньо впливає на економіку країни, бо ці особисті трагедії зливаються в чималі суспільні втрати та негативно позначаються на рівні життя людей.

Поліпшення умов праці, зниження випадків виробничого травматизму, випадків професійної захворюваності має не лише соціальний, а й економічний ефект, так як результати роботи з охорони праці призводять до збільшення фонду робочого часу, підвищення ефективності використання обладнання, зменшення плінності кадрів, зменшення витрат на пільги і компенсації за несприятливі умови праці, скорочення видатків, пов'язаних з виробничим травматизмом і захворюваністю працівників тощо [6].

Основними завданнями стосовно ефективності витрат на охорону праці є вирішення наступних завдань: визначити перелік статей непрямих витрат і збитків від нещасного випадку на виробництві; провести формалізацію розрахунків статей за чинним законодавством України; визначити перелік вихідних даних, що необхідні для виконання оцінки збитків від виробничого травматизму; ознайомитись з інформаційним забезпеченням вихідних даних для проведення оцінки збитків; виявити невирішені проблеми в інформаційному забезпеченні щодо методики визначення збитків від виробничого травматизму; встановити дійсне співвідношення збитків від виробничого травматизму до прямих витрат [3].

Особлива увага приділялася змінам у чинному законодавстві у сфері охорони праці, які набули чинності у 2015 р. Ці зміни стосуються визначення: суми одноразової допомоги і моральної шкоди; збитків від пошкодження і знищення майна за методикою 2002 р., яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р.; сум ремонту, як для підприємств, так і для підрядних організацій за правилами визначення вартості ремонту основних фондів, які вступили

в дію у 2006 р. у Міністерстві промислової політики України; додаткових штрафних санкцій за невиконання витрат на охорону праці за нормативами; нормативних відрахувань на охорону праці на підприємстві, які мають становити не менше 0,5 відсотка від фонду оплати праці за попередній рік, оскільки ці відрахування збільшують величину прямих витрат [7].

Можливі витрати підприємства на охорону праці складаються з: додаткові до страхових відшкодування потерпілим унаслідок травм і професійних захворювань (тимчасова непрацездатність; одноразова допомога включаючи членів родин і утриманців загиблих); відшкодування витрат лікувальним установам; санаторно-курортне обслуговування; витрати на соціальну допомогу інвалідам; інші доплати), також пільг і компенсацій працюючим у важких і шкідливих умовах праці (додаткові відпустки; скорочений робочий день; лікувально-профілактичне харчування; надання молока чи інших рівноцінних продуктів; підвищені тарифні ставки; доплати за умови й інтенсивність праці; пенсії на пільгових умовах) і додатково витрати на профілактику травматизму і професійних захворювань (витрати на заходи з охорони праці за колективним договором; витрати підприємства на додаткові до колективного договору заходи з охорони праці; витрати на заходи з охорони праці з інших джерел фінансування) і витрати на ліквідацію наслідків аварій і нещасних випадків на виробництві (вартість зіпсованого устаткування, інструментів, зруйнованих будівель, споруд; витрати на порятунок потерпілих, розслідування нещасних випадків, транспорт, зв'язок тощо; виплати заробітної плати і доплати за час вимушених простоїв; вартість ремонту частково зіпсованого устаткування, машин і механізмів, будівель і споруд; вартість підготовки та перепідготовки працівників замість вибулих унаслідок загибелі чи інвалідності) і штрафи та інші відшкодування (штрафи підприємства, установи або організації за недотримання нормативних вимог охорони праці; штрафи працівників за порушення законодавчих актів та інших нормативних актів з охорони праці; компенсації за час змушеного простою через небезпеку виконання робіт, а також зупинку робіт органами державного нагляду за охороною праці; штрафи, пеня, виплати за недотримання договірних зобов'язань з іншими підприємствами; компенсаційні виплати за уражен-

ня населення, житлового фонду, частки майна і забруднення навколишнього середовища; інші санкції [4].

Тому мета статті зводиться до розкриття складових матеріальних затрат, пов'язаних з відшкодуванням матеріальної шкоди, заподіяної здоров'ю працюючих унаслідок нещасного випадку чи професійного захворювання на виробництві. З наведених витрат доцільними є витрати на профілактику травматизму і професійних захворювань, які можна вважати вкладанням в охорону праці. Решта витрат, а саме, додаткові до страхових відшкодування потерпілим у наслідок травм і профзахворювань; пільги і компенсації працюючим у важких і шкідливих умовах праці, а також витрати на ліквідацію наслідків аварій і нещасних випадків на виробництві; штрафи та інші відшкодування є недоцільними або ж частково доцільними.

Додаткові до страхових відшкодування потерпілим унаслідок травм і професійних захворювань — стосуються визначення суми одноразової допомоги і моральної шкоди. Якщо при укладанні договору на підприємстві орієнтуватися на положення законодавства про страхування нещасних випадків на виробництві, то треба враховувати наступне. З 2015 р. одноразова допомога розраховується як відсоток втрати працездатності від 17 розмірів прожиткового мінімуму, а при смертельному нещасному випадку — 100 розмірів прожиткового мінімуму [2].

Що стосується величини моральної шкоди то її має визначати суд. Для довідки: до 2008 р. відшкодування за моральну шкоду мав здійснювати Фонд. Тому ці витрати у моделі визначення витрат на безпеку виробництва були віднесені до прямих витрат. Зараз платника моральної шкоди визначає суд. Тому відшкодування за моральну шкоду відноситься не до прямих витрат, а до витрат підприємства.

Збитки від пошкодження і знищення майна пропонується проводити за методикою 2002 р., яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 р. № 175 п. Крім того наведені норми амортизації за Законом України "Про оподаткування прибутку" від 18.11.97 р., бо визначення збитків від травматизму на підприємствах має характеризуватися більш детальним розрахунком [7]. Витрати підприємства на ліквідацію наслідків аварії або нещасного випадку детально розглядаються у правилах визначення вартості ремонту основних фондів підприємств, які вступили в дію у

2006 р. Ці правила, де визначаються усі складові суми ремонту, як для підприємства, що своїми силами проводитиме ремонт основних фондів, так і для підрядних організацій, стосуються підприємств, які підпорядковані Міністерству промислової політики України, але можуть бути розповсюджені на інші організації. Що стосується збитків від штрафних санкцій, то у ході процесу вивчення змін у законодавстві виявилось, що до вже діючих положень про величину штрафів з фізичних осіб додалися штрафи з юридичних осіб. З 2010 р. величина штрафу з юридичних осіб дорівнює 25% від різниці між фактичними і розрахунковими витратами підприємства на охорону праці. Метою даного штрафу є стимулювання збільшення відрахувань на охорону праці хоча б у межах, що визначені законодавством.

Оскільки показником оцінки збитків підприємства від виробничого травматизму є відношення прямих витрат до непрямих, внесені зміни у формулу законодавчого визначення відрахувань на охорону праці на підприємстві. Зміни у законодавстві в частині обов'язкових відрахувань на охорону праці, які описані у ст. 19 Закону України "Про охорону праці" в редакції від 02.06.2011 р., полягають у тому, що: для підприємств, незалежно від форм власності, або фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, витрати на охорону праці становлять не менше 0,5 % від фонду оплати праці за попередній рік. Враховуючи витрати на здійснення заходів на охорону праці, мають бути враховані діючі потреби на забезпечення безпеки виробництва, без яких не-

можливо розробити оптимальну стратегію інвестиційної державної політики охорони праці, яка будеється, перш за все, на альтернативі модернізації основних фондів на підприємствах витратам відшкодування шкоди та збитків потерпілим — є основним напрямком роботи [1].

В результаті напрямків витрат на безпеку виробництва до існуючих в Україні реалій і діючого законодавства були сформовані наступні статті витрат: виплати Фонду, що пов'язані з вимушеним невиходом на роботу за причиною профзахворювання; прямі страхові виплати потерпілому на виробництві; цільові вкладення інвестицій в поліпшення умов охорони праці.

Чинне законодавство потребує осмислення змісту законодавства і адаптації формул у відповідності до положень постанови та законів. Тому до основного складу вихідних даних додаються показники, які відображають кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, чисельність служби охорони праці на підприємстві тощо. Крім того, для проведення узагальнюючих розрахунків на підприємстві необхідне мати дані про втрату робочого часу як внаслідок нещасного випадку, так і при не виході на роботу внаслідок профзахворювання.

Усі вихідні показники мають бути забезпечені інформаційно. Отже, ми надаємо перелік основних показників, необхідних для проведення розрахунків непрямих витрат і збитків виробництва з зазначенням забезпечення вихідних даних офіційною звітною чи нормативною інформацією (табл. 1).

Таблиця 1. Джерела інформаційного забезпечення

№ з/п	Найменування показників	Інформаційні джерела
1	2	3
1	Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, зайнятих в економіці України, за календарний рік	Статистичний щорічник України
2	Середньомісячний заробіток у промисловій сфері	Статистичний щорічник України
3	Середньомісячна заробітна плата державного службовця	Статистичний щорічник України
4	Середньомісячна заробітна плата медичного працівника	За даними Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві
5	Середня величина страхового стажу, %	Статистичний щорічник України
6	Витрати на ліки та лікування	Звіт Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві Експертна оцінка
7	Ск – сума коефіцієнтів індексації заробітної плати застрахованої особи за кожний місяць розрахункового періоду	Нормативні документи з системи Ліга закон
8	Кількість календарних місяців у розрахунковому періоді, за які розраховано коефіцієнти заробітної плати застрахованої особи	Нормативні документи з системи Ліга закон
9	Мінімальна заробітна плата у t -періоді	Нормативні документи з системи Ліга закон

№ з/п 1	Найменування показників 2	Інформаційні джерела 3
10	Число мінімальних заробітних плат, що виплачується потерпілому згідно з колективним договором	Дані з колективного договору підприємства
11	Кількість утриманців померлого від нещасного випадку на підприємстві	З акту розслідування нещасних випадків (ф.Н-1)
12	Величина втрати потерпілим професійної працездатності, %	З акту медичного обстеження потерпілого
13	Кількість травмованих відповідно зі смертельним наслідком, з інвалідним наслідком і тимчасовою втратою працездатності у t -періоді	Статистика підприємства нещасних випадків
14	Коефіцієнт частоти травматизму	Частота нещасного випадку за класом професійного ризику
15	N_1 – кількість працюючих на підприємстві	Дані підприємства
16	Зменшення балансової вартості і -го виду основних фондів виробничого призначення внаслідок повного або часткового руйнування з урахуванням відповідних коефіцієнтів індексації;	З акту розслідування нещасних випадків
17	Коефіцієнт амортизації і-го виду основних фондів виробничого призначення	Чинне законодавство
18	Індекс інфляції року, за результатами якого провадиться індексація	Нормативні документи з системи Ліга закон
19	Ліквідаційна вартість одержаних матеріалів і устаткування	З акту розслідування нещасних випадків
20	Собівартість одиниці і -го виду промислової продукції	З бухгалтерських даних підприємства
21	Кількість втраченої продукції і -го виду	З бухгалтерських даних підприємства
22	Середня оптова ціна і -того виду сільськогосподарської продукції	З бухгалтерських даних підприємства
23	Кількість втраченої продукції і -го виду	З бухгалтерських даних підприємства
24	Середня тарифна ставка оплати праці в промисловості	З бухгалтерських даних підприємства Статистичний щорічник
25	Робочий час ліквідації аварії	Чинне законодавство
26	Коефіцієнт оплати праці за понаднормову роботу	Чинне законодавство
27	Час понаднормової роботи	Чинне законодавство
28	Коефіцієнт оплати праці у святкові дні	Чинне законодавство
29	Час роботи у святкові дні	З бухгалтерських даних підприємства
30	Час, затрачений на ремонт	З бухгалтерських даних підприємства
31	Потужність обладнання	З бухгалтерських даних підприємства
32	Вартість 1 кВт/год електроенергії у t -періоді	З бухгалтерських даних підприємства
33	Ремонтно-будівельні роботи	З кошторису ліквідаційних робіт
34	Ремонтно-монтажні роботи	З кошторису ліквідаційних робіт
35	Ремонт обладнання,	З кошторису ліквідаційних робіт
36	Інші витрати	З кошторису ліквідаційних робіт
37	Адміністративні витрати ремонтно-будівельних та ремонтно-монтажних організацій	З кошторису ліквідаційних робіт
38	Прибуток за кошторисом	З кошторису ліквідаційних робіт
39	Трудомісткість робіт,	З кошторису ліквідаційних робіт
40	Податки, збори, обов'язкові платежі, встановлені діючим законодавством і не враховані ціну ремонту	З кошторису ліквідаційних робіт
41	Податок на додану вартість	Чинне законодавство
42	Повернуті суми	З кошторису ліквідаційних робіт
43	Вартість експлуатації машин, матеріалів і механізмів замовника;	З кошторису ліквідаційних робіт
44	Вартість електроенергії	З кошторису ліквідаційних робіт
45	Повернуті суми від демонтажу тимчасових споруд	З кошторису ліквідаційних робіт
46	Вартість стиснутого повітря, використаного машинами та інструментом підрядчика	З бухгалтерських даних підприємства
47	Фонд оплати праці	З бухгалтерських даних підприємства
48	Фактичні витрати на заходи з охорони праці за джерелами фінансування	З бухгалтерських даних підприємства
49	Об'єм забруднених підземних вод, куб. м	З кошторису ліквідаційних робіт
50	Площа забруднення, кв. м	З кошторису ліквідаційних робіт
51	Середня потужність забрудненої частини водоносного горизонту, м	З кошторису ліквідаційних робіт

Джерело: [5].

Знаючи всі показники, можна сформулювати наступні виплати внаслідок нещасного випадку чи професійного захворювання. Виплати потерп-

ілому (додаткові до страхових виплат) включають: додаткові виплати відповідно до колективного чи трудового договору: витрати, пов'язані

з похованням, виплатою допомоги сім'ї, оплатою приїзду рідних на похорон тощо: інші витрати. Вимушені виплати зарплат працівникам, залученим для ліквідації наслідків аварії чи нещасного випадку, це: втрата робочого часу інших осіб на допомогу потерпілому, супровід його до лікувального закладу чи додому; витрати на розслідування нещасного випадку та планування заходів по недопущенню повторення таких випадків у майбутньому; зарплата працівникам на ліквідацію наслідків аварії чи нещасного випадку та премії за прискорення цих робіт; додаткова оплата надурочних, пов'язаних з ліквідацією аварії чи нещасного випадку; виплати заробітної плати та доплат іншим працівникам за час вимушеного простою, пов'язаного з аварією чи нещасним випадком.

Затрати на ліквідацію наслідків аварії чи нещасного випадку включають: вартість електричної та інших видів енергії, витрачених на ліквідацію наслідків аварії чи нещасного випадку; оплата послуг спеціалізованих організацій за роботу в період ліквідації аварії; оплата робіт з демонтажу та транспортування обладнання, машин і механізмів з аварійного об'єкта; витрати на виконання експертних, науково-дослідних, конструкторських та пошукових робіт для ліквідації наслідків аварії; вартість капітального чи середнього ремонту машин, механізмів, транспортних засобів для відновлення виробництва; вартість ремонту виробничих будівель та споруд; вартість придбання нових обладнання, машин, механізмів, транспортних засобів, пов'язаних з відновленням виробництва; вартість будівництва нових будинків і споруд виробничого призначення; інші затрати (на розслідування аварії, на розгляд справи у суді, канцелярські, поштово-телеграфні, телефонні, транспортні та інші витрати).

Матеріальні втрати — це: втрати сировини, матеріалів, напівфабрикатів; втрати основних фондів — машин, станків, обладнання, транспортних засобів; втрати готової продукції; втрати виробничих будівель та споруд

Фінансові втрати — це: зрив поставок продукції клієнтам, штрафні санкції за це та втрата угод і клієнтів; зупинка виробництва, зниження продуктивності та якості продукції; втрати від недоданої підприємством продукції [3]. У зв'язку з вищевикладеним, слід зробити висновок, що необхідна методика оцінки економічного збитку від нещасних випадків на виробництві, яка: по-перше, повинна бути доступна в користуванні, мати дані необхідні для розрахунку збитку від конкретного нещасного випадку зі стандартної статистичної та бухгал-

терської звітності; по-друге, необхідно рознести збитки, що виникають на різних часових рівнях і різних рівнях суб'єктів що несуть відповідні втрати.

Визначення економічного збитку від виробничого травматизму повинно базуватися на комплексній оцінці економічних наслідків з диференціацією цієї шкоди за трьома рівнями відшкодувань:

— безпосередній збиток від настання нещасного випадку (аварії);

— збиток, опосередковано пов'язаний з ліквідацією нещасного випадку (аварії);

— збиток, у вигляді віддалених наслідків нещасного випадку (аварії), а також трьома рівнями суб'єктів, що несуть втрати: збитки підприємства; збитки фондів соціального страхування; збитки держави [8].

Збитки від травматизму враховують наступне:

1. До додаткових страхових виплат відносяться: виплати потерпілому (додаткові до страхових виплат) відповідно до колективного чи трудового договору; додаткові страхові виплати потерпілим від виробничого травматизму на підприємстві; визначення суми додаткових страхових виплат одному потерпілому зі смертельним наслідком; визначення суми одноразової допомоги; визначення суми на поховання; визначення суми для оплати проїзду родичів; визначення суми інші форми допомоги; визначення суми додаткових страхових виплат одному потерпілому з інвалідним наслідком; визначення суми одноразової допомоги для інваліда на підприємстві; визначення суми систематичної допомоги для інваліда на підприємстві; визначення суми на лікування інваліда на підприємстві; визначення суми на реабілітацію інвалідів на підприємстві; визначення суми додаткових страхових виплат одному потерпілому з тимчасовою втратою працездатності; визначення суми одноразової допомоги при профзахворюванні на підприємстві; визначення суми систематичної допомоги при профзахворюванні на підприємстві; визначення суми на лікування при профзахворюванні на підприємстві; визначення суми на реабілітацію при профзахворюванні на підприємстві; визначення очікуваної загальної кількості травм на підприємстві; виплата за моральну шкоду.

2. Збитки від пошкодження і знищення майна включають: збитки від руйнування та пошкодження основних фондів, знищення майна та продукції; збитки від руйнування та пошкодження основних фондів виробничого призначення; визначення коефіцієнту індексації ба-

лансової вартості груп основних фондів; коефіцієнт амортизації і-го виду основних фондів виробничого призначення; збитки від руйнування та пошкодження основних фондів невиробничого призначення; збитки від втрат готової промислової та сільськогосподарської продукції

3. Витрати підприємства на ліквідацію аварій або нещасного випадку містять: втрати сировини, матеріалів, напівфабрикатів; зупинка виробництва, зниження продуктивності та якості; оплата праці залучених до роботи інших позаштатних робітників тимчасово зайнятих; виконання роботи у понад нормований час; виконання роботи у святкові дні; вартість електроенергії та інших видів енергії, витрачених на ліквідацію наслідків аварії чи нещасного випадку; оплата послуг спеціалізованих організацій на роботу в період ліквідації аварії; вартість ремонту виробничих будівель та споруд; штрафи за порушення нормативно-правових актів з охорони праці, виявлені під час розслідування аварії або нещасного випадку

4. Втрати, які несе суспільство, включають: втрати профспілкових організацій на надання допомоги та оплату путівок у розмірі затрат по соціальному страхуванню; суму виплат державного страхового товариства особам у порядку індивідуального страхування; суму додаткових асигнувань вищих організацій на вжиття заходів щодо усунення наслідків масових нещасних випадків; суму збитків суспільства у вигляді податків з неоподаткованої частини доходів потерпілих, з виплат за лікарняними листами (лише в державних підприємствах); суму потенційних збитків, заподіяних суспільству у зв'язку з виходом робітника на пенсію по інвалідності за розрахунковий період [4],

Річна економія підприємства від поліпшення умов і безпеки праці складається з наступних показників:

— економія від зменшення професійної захворюваності (заробітна плата; зниження собівартості продукції; зменшення виплат по тимчасовій непрацездатності);

— економія від зменшення випадків травматизму (заробітна плата; зниження собівартості продукції; зменшення виплат по тимчасовій непрацездатності);

— економія від зниження плинності кадрів (зниження собівартості продукції; збільшення прибутку; витрати на підготовку кадрів);

— економія від скорочення пільг і компенсацій за роботу в небезпечних і шкідливих умовах (заробітна плата; витрати на лікувально-

профілактичне харчування; витрати на безкоштовне надання молока чи інших рівноцінних харчових продуктів) [5].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Виробничий травматизм та профзахворювання спричиняють не тільки моральні, соціальні, а й значні економічні збитки. Тому визначення економічних наслідків від виробничого травматизму є важливим і актуальним. Тому пропонується: удосконалення методичної бази для визначення величини відрахувань і компенсацій на заходи з охорони праці; внесення до форми 7-тнв показника фактичних витрат на охорону праці на підприємстві.

При вирішенні задачі — визначення вихідних даних, необхідних для оцінки збитків від виробничого травматизму, враховується як діючий порядок, так і зміни у чинному законодавстві. Вказані зміни були формалізовані, внесені до розрахунків непрямих, додаткових витрат і збитків, на основі чого, визначені вихідні дані з вказівкою інформаційних джерел вихідної інформації.

Стосовно проблем, які потребують вирішення для визначення збитків від виробничого травматизму, перш за все, є відсутність конкретних результатів за усіма відомими методиками, що може бути обґрунтовано рядом невирішених проблем і особливостями процесу визначення збитків. Перш за все для визначення величини можливих збитків на підприємстві, необхідно мати статистику нещасних випадків на виробництві за фактом, та їх ймовірність за класами професійного ризику виду економічної діяльності до якого належить підприємство.

Встановлення дійсної оцінки збитків від виробничого травматизму проведено на основі показника відношення збитків від виробничого травматизму до величини прямих витрат. Для встановлення цього співвідношення приведені складові для розрахунків витрат на безпеку виробництва, які була доповнені статтями непрямих витрат і збитків виробництва від виробничого травматизму. Оцінка збитків від виробничого травматизму необхідна для встановлення можливості або факту альтернативи інвестиційної політики в Україні. За наведеним вище висновком можна стверджувати, що сума прямих і непрямих витрат і збитків від виробничого травматизму не становитиме альтернативу інвестиціям у модернізацію або оновлення обладнання. Цей висновок має практичне значення при розробці інвестиційної політики, як в сфері охорони праці, так і у державі в цілому.

Література:

1. Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві. Постанова Кабінету Міністрів України № 337 від 17.04.2019 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 1 від 05.01.2021, № 1350 від 02.12.2022).

2. Стан виробничого травматизму в ресурс]. Державна служба України з питань праці. Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dsp.gov.ua/stanvyrobnychoho-travmatyzmu/>

3. Стан охорони праці в Україні: економія на безпеці й зростання професійних захворювань [Електронний ресурс]. Профспілка освіти і науки України. Режим доступу: <https://pon.org.ua/novyny/4608-stan-okhoroni-praciv-ukrayini-ekonomiya-na.html>

4. Травматизм. Статистика. Причини [Електронний ресурс]. Державна служба України з питань праці. Режим доступу: <https://dsp.gov.ua/operativna-informatsiia>

5. Гогіташвілі Г.Г., Лапін В.М. Основи охорони праці: навч. посіб. 4-те вид., випр. і доп. К.: Знання, 2008. 302 с.

6. Ніпіаліді О., Васильчишин О. Сучасний стан охорони праці в Україні у контексті забезпечення її інноваційного розвитку. Актуальні проблеми правознавства. 2020. №1 (21). С. 164—169.

7. Ткачук К.Н., Халімовський М. О. Основи охорони праці: підручник. 2-ге вид., доп. та перероб. К.: Основа, 2006. 448 с.

8. Ярошевська В.М., Чабан Й. Охорона праці в галузі: Навчальний посібник. Київ: ВД "Професіонал", 2004. 286 с.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "The procedure for investigating and recording accidents, occupational diseases and accidents at work", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2022-p#n2> (Accessed 20 March 2024).

2. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan' pratsi (2023), "The state of industrial injuries in the resource", available at: <https://dsp.gov.ua/stanvyrobnychoho-travmatyzmu/> (Accessed 20 March 2024).

3. Trade Union of Education and Science Workers of Ukraine (2023), "The state of labor protection in Ukraine: savings on safety and the growth of occupational diseases", available at: <https://pon.org.ua/novyny/4608-stan-okhoroni-praciv-ukrayini-ekonomiya-na.html> (Accessed 20 March 2024).

4. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan' pratsi (2023), "Traumatism. Statistics. Reasons" available at: <https://dsp.gov.ua/operativna-informatsiia> (Accessed 20 March 2024).

5. Hohitashvili, H.H. and Lapin, V.M. (2008), Osnovy okhorony pratsi [Basics of labor protection], Znannia, Kyiv, Ukraine.

6. Nipialidi, O. and Vasyl'chyshyn, O. (2020), "The current state of labor protection in Ukraine in the context of ensuring its innovative development", Aktual'ni problemy pravoznavstva, vol. 1 (21), pp. 164—169.

7. Tkachuk, K.N. and Khalimovs'kyj, M.O. (2006), Osnovy okhorony pratsi [Basics of labor protection], Osнова, Kyiv, Ukraine.

8. Yaroshevs'ka, V.M. and Chaban, J. (2004), Okhorona pratsi v haluzi [Labor protection in the industry], VD "Profesional", Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 23.03.2024 р.*

ІНВЕСТИЦІЇ

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

<https://nayka.com.ua>

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.43:330.341:504(477.7)

Н. О. Аверчева,

к. е. н., доцент, доцент кафедри соціальних та поведінкових наук,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-639X>

А. О. Єфремов,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5432-2039>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.87

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОІННОВАЦІЙ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

N. Avercheva,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Social and Behavioral Sciences, Kherson State Agrarian and Economic University

A. Yefremov,

a Graduate of the First (Bachelor) Level of Higher Education, Kherson State Agrarian and Economic University

ECONOMIC POTENTIAL OF IMPLEMENTING ECO-INNOVATIONS IN AGRICULTURE IN THE SOUTH OF UKRAINE

Актуальність теми дослідження обумовлена зростаючим негативним впливом екологічних наслідків збройної агресії росії проти України, необхідністю ефективного повоєнного відновлення сільського господарства та слідуванню європейському вектору всебічної екологізації. У статті досліджено динаміку і структуру земельних ресурсів і валової продукції сільського господарства Півдня України до початку повномасштабного вторгнення. Обґрунтовано причини низьких показників ефективності використання земельних ресурсів Півдня України. Доведено необхідність впровадження екологічних інновацій, зокрема, систем точного землеробства, агроекологічного землеробства, біологізації технологічних процесів. Розкрито позитивний екологічний і економічний ефект використання способів агроекологічного землеробства, організаційні рівні впровадження точного землеробства, етапи біологізації процесів виробництва. Розроблено і систематизовано рекомендації щодо поліпшення екологічного стану при веденні сільськогосподарської діяльності у південних областях України у післявоєнний період.

The relevance of the chosen research topic is due to the daily growing negative impact of the environmental consequences of Russia's armed aggression against Ukraine, the need for effective post-war reconstruction of agriculture in the South of Ukraine, and following the European vector of comprehensive greening. To write the article, the following were used: general theoretical methods — identification of the problem, identification of contradictions, deduction method; applied theoretical methods — analysis, comparison and comparison, analogies, generalization and abstraction. On the basis of the empirical method of research, experience was summarized, theoretical material was systematized, conclusions were substantiated, and practical measures were proposed. The article examines the dynamics and structure of land resources and gross agricultural products of Southern Ukraine before the beginning of the full-scale invasion. Taking into account that the agricultural lands of the South have a higher specific weight of the total area of land throughout the country than the value of gross production, the conclusions that the indicators of the efficiency of the use of land

resources in the South of Ukraine are correspondingly lower are substantiated. Factors that negatively affect the efficiency of the use of land resources and lead to low productivity in the region are substantiated. The necessity of implementing ecological innovations, in particular, systems of precision farming (Precision Farming), agro-ecological farming, biologization of technological processes, has been proven. The positive ecological and economic effect of the introduction of agroecological farming methods is revealed. The positive ecological and economic effect of the introduction of agroecological farming methods is revealed. Recommendations were developed and systematized to improve the ecological condition of agricultural activities in the southern regions of Ukraine in the post-war period, in particular, regarding the expansion of grant support programs, the introduction of benefits for producers in the de-occupied territories, the creation of consultation and training centers in cooperation with EU countries, the restoration and development of quality infrastructure to support the ecological direction of development of the agrarian sector of the economy and the implementation of relevant innovations.

Ключові слова: земельні ресурси, валова продукція, екоінновації, сільське господарство, системи точного землеробства, агроекологічне землеробство, повоєнне відновлення.

Key words: land resources, gross production, eco-innovations, agriculture, precision farming systems, agro-ecological farming, post-war recovery.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На тлі негативних економічних та екологічних наслідків активних бойових дій на території України, зростає необхідність впровадження інноваційних методів ведення сільськогосподарства, що не завдаватиме шкоди навколишньому середовищу і сприятиме відновленню екологічної рівноваги. Особливої актуальності набувають дані проблеми на Півдні України, територія якого постраждала не тільки від наслідків бойових дій, а й від екологічної катастрофи після підриву Каховської ГЕС.

Оскільки Південь України відносять до зони ризикованого землеробства, зрошення виступає ключовим фактором високих та сталих врожаїв, ефективного ведення сільського господарства. При цьому Каховське водосховище забезпечувало зрошувальною водою Херсонську, Запорізьку області та АР Крим. Теракт на Каховській ГЕС є не лише екологічною катастрофою, а й своєрідним викликом для сільськогосподарських товаровиробників, який спонукає до впровадження інноваційних технологій, адаптації систем вирощування сільськогосподарських культур, диверсифікації виробництва не лише під впливом глобальних змін клімату, а й в умовах неполивних земель.

Актуалізуються питання впровадження технологій екологічного землеробства в світлі того, що Україна активно інтегрує економіку в економічно-політичний союз — Європейський Союз, який у процесі тривалого економічного розвитку обрав курс поступового впровадження всебічної екологізації. Наразі вимога до

України як кандидата в члени в ЄС — впроваджувати екологічно спрямовані технології на всіх доступних рівнях. Ці процеси забезпечать адаптацію виробництва і правового поля до високих європейських вимог, матимуть позитивний вплив на інвестиційну привабливість країни і аграрної сфери економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням цієї проблематики займалися вітчизняні науковці, зокрема, Корогодський Ю., Пристемський О.С., Аверчев О.В., Шатковський А.П., Лавренко Н.М., Шепель А.В., Нікітенко М.П. та інші.

Радковська Г.П. та Іванів М.О. досліджували використання сучасних технологій у точному землеробстві. Зокрема, обґрунтовували переваги використання карти вегетаційного індексу (NDVI) у сільськогосподарському виробництві щодо ... "оцінки стану посівів, якості плодівих насаджень, стану врожаю та його прогнозування; виявлення стану захворюваності рослин та наявності шкочинних організмів; розрахунку оптимальних норм добрив та препаратів захисту рослин на основі проаналізованих даних; планування необхідних технологічних операцій" [1, с. 151—152].

Аверчев О., Нікітенко М. та Йосипенко І. досліджували проблеми та перспективи відновлення земельних ресурсів і аграрного сектору в післявоєнний період на прикладі Херсонської області. Акцентували увагу на сприянні технологічному розвитку та діджиталізації аграрного сектору, впровадженні в розвиток сільських територій пілотних проєктів для оцінки ефективності реабілітаційних заходів на повоєнних землях [2, с. 283—287].

Проведене дослідження систематизує науково-теоретичні і практичні аспекти впровадження сучасних інноваційних технологій з метою підвищення ефективності виробництва у післявоєнний період.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування та організаційно-економічна оцінка екологічних інновацій у сільському господарстві, власне розгляд технологічних рішень та методів, розробка рекомендацій задля ефективного повоєнного відновлення навколишнього середовища та агропромислового виробництва Півдня України.

Відповідно до мети статті, поставлено наступні завдання:

— проаналізувати значення сільського господарства Півдня України, що включає Одеську, Миколаївську, Херсонську, Дніпропетровську та Запорізьку області і АР Крим, показники ефективності використання земельних ресурсів країни і регіону;

— дослідити переваги впровадження екологічних і технологічних інновацій перед традиційними методами ведення сільськогосподарської діяльності;

— систематизувати і поглибити поняття екологічної та економічної цінності технологій, методів та практик;

— розробити рекомендації щодо поліпшення екологічної ситуації при веденні сільськогосподарської діяльності у південних регіонах України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

До Півдня України відносять території: Одеської, Миколаївської, Херсонської, Дніпропетровської та Запорізької області, АР Крим [3]. Площа Одеської області становить 33 314 км², з яких 2 588 тис. га сільськогосподарських угідь, площа Херсонської області становить 28 461 км², з яких 1 962 тис. га сільськогосподарських угідь, Миколаївської — 24 598 км² та 2 000 тис. га відповідно, Дніпропетровської — 31 974 км² та 2 512 тис. га відповідно, Запорізької — 27 183 км² та 2 238 тис. га відповідно і АР Крим — 26 861 км² та 1 820 тис. га відповідно [4]. Структура загальної площі і наявних сільськогосподарських земель наведено в розрізі областей, по Південному регіону і країні в цілому (табл. 1).

Частка сільськогосподарських угідь в південних областях значно перевищує середні показники по країні і в загальному вимірі ста-

Таблиця 1. Сільськогосподарські угіддя
Півдня України

Область	Загальна площа області, тис. га	С. - г. угіддя, тис. га	Частка с. - г. угідь в загальній площі, %
Загальна в Україні	60 362,8	41 329	68,5
Загальна площа Півдня України	17 239,1	13 120	76,1
Частка Півдня в загальній площі країни, %	28,56	31,75	-
Одеська	3 331,4	2 588	77,7
Дніпропетровська	3 197,4	2 512	78,6
Херсонська	2 846,1	1 962	68,9
Запорізька	2 718,3	2 238	82,3
АР Крим	2 686,1	1 820	67,8
Миколаївська	2 459,8	2 000	81,3

Джерело: складено авторами за [4].

новить 76,1 %. Слід відзначити, що у Херсонській області і АР Крим відсоток сільськогосподарських угідь нижче 70%, у Дніпропетровській і Одеській області — вище 75%, у Запорізькій і Миколаївській області — перевищує 80%. Територія Півдня України в цілому має питому вагу 28,5% від загальної площі України, однак показник сільськогосподарських угідь відносно всіх угідь України вище і становить 31,8 %, що є майже третиною від усіх угідь.

Однак, не зважаючи на те, що для ведення сільськогосподарського бізнесу є значні території і відповідні сільськогосподарські угіддя, проблемою виступає помірно-континентальний з ознаками субтропічного клімат південних територій. Степова зона виділяється найбільшими тепловими ресурсами і найменшою зволоженістю порівняно з іншими природними зонами країни [3]. Географічна карта Херсонської, Запорізької областей та АР Крим свідчить про малу кількість природних водойм, які можна використовувати для ефективного зрошення земель. Саме тому було збудовано значний масив іригаційних систем, які наповнювалися через штучно-створене Каховське водосховище.

Масштаби виробництва сільськогосподарського сектору Півдня України варто оцінити на основі порівняльного аналізу показників валової продукції за цими регіонами та в цілому по країні в період до повномасштабного вторгнення (табл. 2).

За проведеними розрахунками, на Півдні України у 2020—2021 рр. було вироблено більше 20 % валової продукції країни. У її структурі значну перевагу традиційно мало рослинництво і становило в у 2020 р. 89,7 % і у 2021 р. — 81,4 %. В межах країни в цілому питома вага тваринництва у виробництві валової

**Таблиця 2. Валова продукція сільського господарства
Півдня України усіх категорій господарств
(у постійних цінах 2016 р., млн грн)***

Область	Продукція сільського господарства		У тому числі			
			Продукція рослинництва		Продукція тваринництва	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Загалом по Україні*	612121,5	712566,3	473377,0	580267,7	138744,5	132298,6
Загалом по Півдню України*	124433,6	165621,3	111559,0	144888,7	21874,6	20732,6
Частка продукції Півдня до всієї України, %	20,33	23,24	23,57	24,97	15,77	15,67
Одеська	17240,3	33106,4	14296,2	30308,0	2944,1	2798,4
Дніпропетровська	36393,3	44500,7	26883,3	34616,7	9510,0	9884,0
Херсонська	27024,1	30771,6	23454,8	27796,1	3569,3	2975,5
Запорізька	23997,9	28175,7	29843,4	25569,0	3154,5	2606,7
Миколаївська	19778,0	29066,9	17081,3	26598,9	2696,7	2468,0
У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь						
Загалом по Україні*	1481,1	1724,1	1145,4	1404,0	335,7	320,1
Загалом по Півдню України*	948,4	1262,4	850,3	1104,3	166,7	158,0
Одеська	666,2	1279,2	552,4	1171,1	113,8	108,1
Дніпропетровська	1448,8	1771,5	1070,2	1378,1	378,6	393,5
Херсонська	1377,4	1568,4	1195,5	1416,7	181,9	151,7
Запорізька	1072,3	1259,0	1333,5	1142,5	141,0	116,5
Миколаївська	988,9	1453,5	854,1	1329,9	134,8	123,4

*Дані наведено без урахування АР Крим, через окупацію росією цієї території.
Джерело: розраховано авторами за [5].

продукції вища — 22,7 % та 18,6 % у 2020—2021 рр. відповідно. Необхідно враховувати, що у даних показниках валової продукції, через окупацію Кримського півострова, відсутні обсяги сільського господарства на території АР Крим, то ж потенційно можна вважати, що роль Півдня у виробництві продукції рослинництва та тваринництва була б більшою.

Аналізуючи ефективність використання земельних ресурсів, слід відзначити, що на Півдні її рівень значно нижче, ніж в середньому по країні. У 2020 р. у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь тут одержано 948,4 тис. грн валової продукції, що становить лише 64,0 % до середніх показників по країні, а у 2021 р. — 1262,4 тис. грн та 73,2 % відповідно.

Варто зауважити, що на Півдні України найвищий рівень ефективності використання земельних ресурсів мали Дніпропетровська та Херсонська області з показниками в 2021 р. 1771,5 і 1568,4 тис. грн у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Відзначимо значне підвищення у 2021 р. показників виробництва в Одеській області — на 92% — таке значне коливання обсягів виробництва обумовлене впливом погодно-кліматичних умов певного року. До того ж, в Дніпропетровській області у 2021 р. загальна ефективність використання земельних ресурсів є вищою, порівняно з усією країною на 2,75%. В розрізі галузей помітним є перевищення показників ефективності викори-

стання земельних ресурсів в рослинництві по Херсонській області, порівняно зі показниками по країні на 4,4% у 2020 р. і на 0,9% у 2021 р. За виробництвом продукції тваринництва на 100 га сільськогосподарських угідь південні області двічі відстають від інших. Проблеми розвитку тваринництва та їх вплив на ефективність використання земельних ресурсів є темою подальших досліджень за даною тематикою.

Отже, враховуючи, що сільськогосподарські угіддя Півдня частково мають вищу питому вагу від загальної території угідь по всій країні, ніж вартість валової продукції, можна зробити висновок, що показники ефективності використання земельних ресурсів Півдня України є відповідно нижчими. Зокрема, причиною цього є несприятливий клімат регіону, зміна кліматичних умов під впли-

вом глобальних процесів потепління, нижчий рівень природної родючості ґрунтів.

На сучасному етапі складною проблемою для деокупованих південних територій є ліквідація наслідків воєнних дій. Після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, значна частина Херсонської, Миколаївської та Запорізької областей опинилися під окупацією ворога. На прифронтових територіях і на сьогодні ведуться активні бойові дії. Окрім забруднення та знищення сільськогосподарських угідь, населених пунктів, заповідних зон, ворог активно проводить мінування територій. Так, внаслідок ворожих дій, забрудненою територією, станом на 27 вересня 2023 р., вважається 174 тис. км², що становить майже 30% від всієї території країни [6].

Також варто враховувати негативний вплив на сільськогосподарське виробництво знищення внаслідок теракту російських окупантів Каховського водосховища, яке забезпечувало зрошення Херсонської та Запорізької областей. Як наслідок, зруйнована Каховська зрошувальна система, яка забезпечувала водними ресурсами лівобережжя Херсонської області і гарантувала не тільки високий рівень врожайності провідних зернових і технічних культур, а й вирощування унікальних овочів, плодів, ягід.

Сільське господарство Півдня України вести особливо складно через посушливість клімату та потребу в іригаційних системах.

1 рівень. Базовий — створення електронних контурів полів:

- формування довідників полів та лінії навігації;
- визначення напрямів операцій з метою планування і контролю дотримання напрямів руху техніки під час виконання технологічних операцій;
- програмне забезпечення для зберігання та аналізу даних.

2 рівень. Обов'язковий:

- встановлення додаткового обладнання та відкриття функції відключення секцій на оприскувачах для оптимального внесення добрив та ЗЗР;
- створення технологічних колій для мінімізації витоптування та підвищення культури проведення технологічних операцій.

3 рівень. Технологічний. постійний контроль якості робіт як основи технології;

- регулярні агрохімічні обстеження полів для аналізу їх потенціалу та коригування норм внесення добрив;
- перевірка ущільнення ґрунту та визначення його впливу на майбутній урожай.

4 рівень. Точне землеробство :

- встановлення додаткового обладнання та розблокування функції внесення добрив зі змінною нормою;
- створення карти-завдання та розробка методики диференційного внесення;
- встановлення на комбайни системи картування врожайності для визначення продуктивності зон.

5 рівень. Агрономічний моніторинг :

- збір та аналіз отриманих даних на основі детального обстеження полів за допомогою супутникового моніторингу, БПЛА або скаутингу;
- оперативна експертна оцінка стану полів;
- встановлення на полях датчиків метеорологічного моніторингу для відслідковування впливу несприятливих погодних умов.

6 рівень. Підвищений:

- підприємство має цифрові моделі своїх полів, статистику, здійснює аналітику;
- керівники безпомилково прийматимуть ефективні рішення, які підвищать рентабельність виробництва;
- встановлюється Farm менеджмент, ERP та диспетчеризація, а управління здійснюється через портали, на яких можна аналізувати дані з польових терміналів та планувати роботу.

7 рівень. Управління елементарними ділянками:

- для коригування технології, виділяють однорідні зони поля;
- визначають потенціал зон та економічну доцільність технологій для розрахунку економічної ефективності кожної ділянки;
- вводиться посів зі змінною нормою для використання біологічного потенціалу посівного матеріалу

Рис. 1. Організаційні рівні впровадження точного землеробства

Джерело: [11].

Тому ще в 1966 р. в Херсонській області було розпочато будівництво найбільшої в Європі (із пропускною здатністю до 500 м³/с) Каховської зрошувальної системи на площі 318,6 тис. га для обводнення і зрошення земель Херсонської, Запорізької областей та Криму, а також Головного Каховського магістрального каналу довжиною 130 км, який був завершений у 1990 р. Були побудовані й інші великі зрошувальні системи: Сірогозька, Краснознам'янська, Північно-Кримський канал. Протяжність такої зрошувальної системи складає 12,6 тис. км і вона включала 25 тис. гідротехнічних споруд (довжина Північно-Кримського каналу, що з'єднує головне русло Дніпра з півостровом Крим, становить 402 км). Наслідком терористичних дій окупанта був підрив Каховської ГЕС, тимчасове затоплення значних територій та зневоднення Каховського водосховища [7].

Фактично сільське господарство Півдня України зіткнулося з надзвичайними перешкодами майбутнього ефективного розвитку. Погіршення екологічної ситуації внаслідок активних бойових дій, стане невід'ємною складовою тих проблем, які перешкоджатимуть ефективному повоєнному відновленню та розвитку агросектору цього регіону. Вже на сучасному етапі необхідно розробити і поступово впроваджувати нові підходи до ведення сільськогосподарського виробництва, орієнтовані на нівелювання негативних чинників воєнних дій, які одночасно відповідають сучасним тенденціям і технологіям, забезпечують високий рівень ефективності і екологічності виробництва.

Україна, навіть в умовах війни, активно проводить політику інтеграції та вступу до Європейського Союзу. Цей потужний політично-економічний союз, після тривалого розвитку, розуміючи

необхідність захисту навколишнього середовища, обрав курс на екологізацію. 11 грудня 2019 р. Європейський Союз ухвалив Європейський зелений курс (ЄЗК) — план, який визначає стратегії розвитку сталої, чистої, безпечної та здорової Європи. Основною метою ЄЗК є перетворення європейського континенту на кліматично нейтральну територію до 2050 р. [8, с. 16—19]. Тому стратегію повоєнного відновлення аграрного сектору деокупованих територій Півдня України необхідно будувати на основі екоінновацій в сільському господарстві, зокрема систем точного землеробства (Precision Farming), агроекологічного землеробства, біологізації виробництва.

Впровадження екологічно спрямованих інноваційних рішень забезпечить сталий розвиток сільського господарства, збереження ресурсного потенціалу для майбутніх поколінь, зменшення негативного впливу на довкілля та

Таблиця 3. Ефект використання способів агроекологічного землеробства*

Способи агроекологічного землеробства	Економічний ефект	Екологічний ефект
Покривні культури в якості «зеленого» добрива	- зростає урожайність основної культури; - підвищуються продуктивні властивості сільськогосподарських угідь.	- відбувається процес прямого методу регенерації земельних ресурсів; - забезпечується біомаса для живлення та формування ґрунту.
Пріоритетність багаторічних рослин	- багаторічні рослини позитивно впливають на родючість ґрунтів завдяки посиленню процесів складних симбіотичних зв'язків з різними організмами (гриби, бактерії) і ферментами.	- формування верхнього шару ґрунту та ландшафтних елементів, які мають ключову роль у формуванні ґрунтів.
Мінімізація/усунення обробітку ґрунту	- підвищення врожайності за рахунок поліпшення умов живлення рослин.	- у довгостроковій перспективі поліпшується структура ґрунту, що відіграє важливу роль у збереженні вологи, забезпеченні дренажу.
Зменшення/видалення синтетичних ресурсів	- економія витрат на основі відмови або використання в менших обсягах хімічних ЗЗР.	- розвиток природної екосистеми ґрунту на основі скорочення використання пестицидів та інших хімічних речовин.
Мульчування органічними матеріалами (поживними і поукісними залишками)	- підвищення врожайності культур на основі органічних добрив.	- регенерація ґрунту на основі збільшення залишків біомаси; - мульчування ґрунту запобігає ерозії і сприяє збереженню вологи.

Джерело: складено авторами на основі [13].

підвищення ефективності ведення сільськогосподарської діяльності. Екологічні технології та практики мають позитивний вплив на сільське господарство, що доведено досвідом європейських країн.

Системи точного землеробства (Precision Farming) як вид ведення сільськогосподарської діяльності є надзвичайною формою механізації виробничих процесів на основі системи GPS, датчиків-приймачів (на землі та з супутників), комп'ютерного обладнання безпосередньо на самій техніці. Завдяки точному землеробству підприємці мають можливість визначити потребу в добривах, засобах захисту рослин (ЗЗР) на кожному квадратному метрі, що дозволяє довести негативний вплив хімічних засобів до мінімального рівня, а норми внесення оптимізувати. Точне землеробство базується на спостереженні, вимірюванні та реагуванні на зміни розвитку рослин, сівозмін, зовнішніх факторів [9].

Головним фактором переконання виробників у необхідності впровадження технологій точного землеробства є рівень прибутковості. Згідно з проведеними дослідженнями, додатковий прибуток на основі використання систем точного землеробства становить за культура-

ми: без використання точного землеробства по вирощуванню кукурудзи — 172 дол. США/га, а з точним землеробством — 214 дол. США/га; по соняшнику ці показники становлять 170 і 214 дол. США/га відповідно. Найвищу ефективність технології демонструють при вирощуванні цукрового буряку, де, без перебільшення, сума додаткового прибутку становить 1500 дол. США/га [2, 10].

Фахівці визначають 7 рівнів точного землеробства (рис. 1).

Таким чином, технології точного землеробства, за допомогою інтелектуальних та інноваційних надбань, дозволяють ефективно вести сільськогосподарську діяльність на кожній ділянці поля, збільшуючи продуктивність та рентабельність ведення підприємницької діяльності. Технології точного землеробства забезпечують вищий рівень екологічності, оскільки інформаційні технології надають та визначають ступінь необхідності внесення добрив на певних ділянках, що одночасно не шкодить іншим і не перенасичує ґрунт хімічними елементами.

Агроекологічне землеробство (відновлювальне землеробство, або регенеративне землеробство, або відновлювальне сільське госпо-

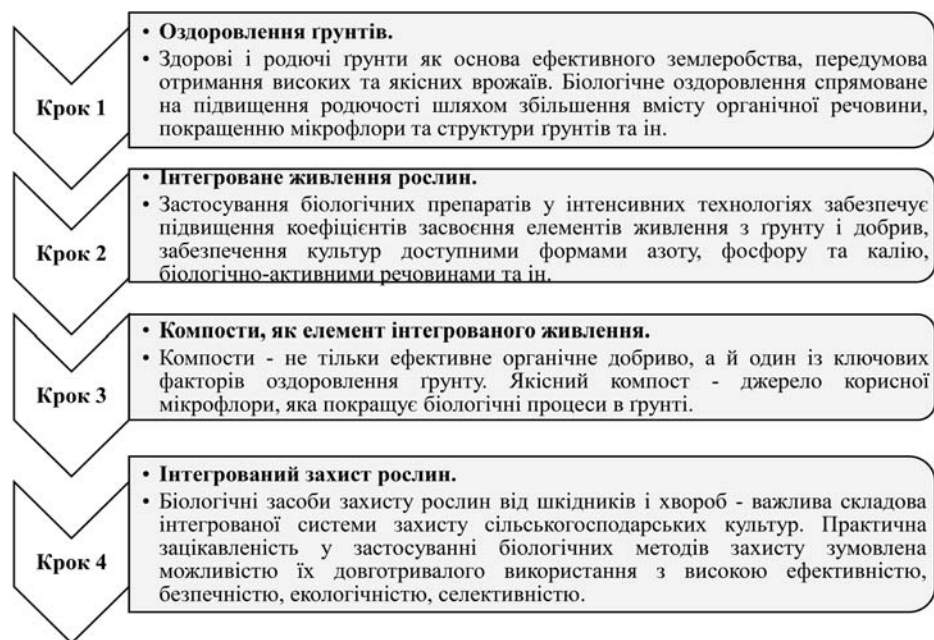

Рис. 2. Етапи впровадження біологізації виробництва

Джерело: [14].

дарство) — "...це раціональний підхід сільсько-го господарства до збереження та реабілітації систем землеробства та продуктів харчування. Він зосереджений на відновленні верхнього шару ґрунту, збільшенні біорізноманіття, покращенні кругообігу води, покращенні екосистемних властивостей, підтримці біосеквестрації, підвищенні стійкості до зміни клімату та зміцненні стану, родючості та життєздатності ґрунту" [12]. Способи ведення агроєкологічного землеробства забезпечують економічний та екологічний ефект (табл. 3).

Відповідно до вимог Євросоюзу щодо агро-єкологізації виробництва одним із напрямів досягнення цілей є впровадження елементів біологізації в системи агрофітоценозів. Саме перехід до органічного виробництва через впровадження елементів біологізації знівелює можливі негативні наслідки зменшення економічної ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств, дозволить зменшити хімічне навантаження на навколишнє середовище. Біологізація землеробства виступає ефективним інструментом в агровиробництві, а також необхідним кроком у напрямі дотримання європейського законодавства. Так, згідно з закріпленими положеннями в ЄЗК, до 2030 р. передбачається зниження використання пестицидів на 50% та добрив на 20% у сільському господарстві.

Задля ефективного впровадження біологізації, необхідно виконати наступні чотири кроки (рис. 2).

При використанні агроєкологічного землеробства, прибутковість варто розглядати в довгостроковій перспективі. Так, за рівних незмінюваних умов та територій, господарство може щорічно отримувати прибутку \$15875 з рентабельністю 25,4%. Використовуючи практики органічного землеробства, необхідно враховувати перехідний період і проведення екологічної сертифікації, що складає близько трьох років. Так, протягом перших двох років прибуток становитиме \$6125 з рентабельністю 12,5%, на третій рік прибуток становитиме \$8875 з рентабельністю у 18,2%. Починаючи з четвертого року ведення сільськогосподарського господарства, підприємство досягає високого рівня і постійного зростання прибутку та рівня рентабельності — прибуток становитиме \$28562,5 з рентабельністю 58,4%, що більше ніж при традиційному способі ведення господарства, а на десятій рік сума прибутку зростає до \$43312,5 з рентабельністю в 88,6% [15, с. 245].

Отже, використання практик агроєкологічного землеробства сприяє підвищенню родючості, збереженню вологості, стійкості ґрунтів, що призводить до наступних позитивних наслідків: зростання продуктивності сільськогосподарських угідь і урожайності вирощуваних культур, зменшення витрат на використання різних неорганічних елементів для підтримки стану цих земель, підвищення показників рентабельності ведення сільськогосподарської діяльності.

В цілому досліджувані технології та методи вирощування сприяють підвищенню уро-

жайності рослин, позитивно впливають на екологічне становище територій та, власне, стимулюють інноваційні підходи до забезпечення економічної ефективності у сільськогосподарському виробництві, що сприятиме розвитку підприємництва, економічному і екологічному розвитку країни.

Для більшості виробників Півдня України після війни, крім забрудненості і замінованості територій, проблемою буде відновлення матеріально-технічної бази, адже сільськогосподарська техніка та виробнича інфраструктура вкрадені або зруйновані. Тому, актуальними залишаються питання розробки програм підтримки для сільського господарства. Варто звернути увагу, що співпраця громадськості, підприємців і влади вже дає позитивні зрушення. Зокрема, в країні діє достатня кількість грантових програм від Уряду і міжнародних організацій. Так, підприємці можуть отримати гранти на бізнес, за умови створення робочих місць і сплати податків. Станом на початок 2024 р. існує декілька урядових грантових програм: "Грант на власну справу", "Грант для ветеранів та членів їхніх сімей", "Грант на сад", "Грант на теплицю" та "Грант на переробне підприємство" [16]. Уряд відновлює програми відшкодування за рахунок державних коштів придбаної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва.

Тому, для ефективного впровадження екоінновацій у сільському господарстві Півдня України, реалізації наявного потенціалу і забезпечення економічної ефективності при повоєнному відновленні країни, особливо деокупованих територій, на рівні країни необхідно:

- розширювати грантові програми підтримки для підприємств, задіяних у сільськогосподарському господарстві, стимулювати розвиток різних екоінноваційних напрямів діяльності;

- впровадити податкові пільги для підтримки підприємців аграрного сектору на деокупованих територіях, які впроваджують екоінновації у своїй діяльності, системи точного і органічного землеробства;

- створити дорадчі центри у співробітництві з науковими установами і країнами ЄС, які надаватимуть консультації та практичні рекомендації щодо активного впровадження "зеленого" та органічного виробництва у сільському господарстві;

- відновлювати та розвивати якісну інфраструктуру екоінновацій, зокрема мережі для

високошвидкісного Інтернету в сільській місцевості, що дозволить використовувати сучасні технології;

- забезпечувати підтримку у створенні системи маркетингового забезпечення і логістики збуту екологічної продукції;

- створювати навчальні програми для фермерів про методи впровадження екоінновацій, їх переваги, технологічні і організаційні особливості.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сільськогосподарські угіддя Півдня займають більше 30% у загальній структурі земельних ресурсів країни. Проте, у обсягах виробництва валової продукції сільського господарства частка регіону становить близько 20 %. У її структурі традиційно переважає рослинництво і займає більше 80 %. Аналіз ефективності використання земельних ресурсів свідчить про нижчий її рівень, порівняно із середніми показниками по країні. Зокрема, причиною цього є несприятливі кліматичні умови регіону, їх зміна під впливом глобальних процесів потепління, нижчий рівень природної родючості ґрунтів.

Необхідність впровадження екологічних інновацій на противагу традиційним методам ведення сільськогосподарської діяльності зумовлена щоденно зростаючим негативним впливом війни на екосистеми Півдня України та на агропромисловий комплекс цих територій. Важливим фактором дотримання вимог та впровадження таких технологій і методів є обраний Україною курс інтеграції в Європейський Союз з його високими вимогами до всебічної екологізації.

Ефективними екоінноваціями у сільському господарстві є: системи точного землеробства (Precision Farming), агроекологічне землеробство, біологізація виробництва. Розглядаючи окремо кожен з цих технологій, методів та практик обґрунтовано переваги, які можливо отримати в економічному та екологічному сенсі.

Для ефективного впровадження інноваційних рішень екологічного розвитку сільського господарства, необхідною є державна підтримка. Тому розроблені рекомендації щодо поліпшення екологічної ситуації при веденні сільськогосподарської діяльності, зокрема необхідно розширити грантові програми підтримки, впровадити податкові пільги підприємцям агропромислового комплексу на деокупованих територіях, створити консультативні центри у

співробітництві з представниками країн ЄС, відновлювати та розвивати якісну інфраструктуру для підтримки екоінновацій, створювати навчальні програми для фермерів.

Література:

1. Радковська Г.П., Іванів, М. О., Використання сучасних технологій у точному землеробстві. Перспектива: збірник наукових праць. 2019. № 32. С. 151—152. URL: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/3485/%d0%bf32..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 14.02.2024).
2. Аверчев О., Нікітенко М., Йосипенко І. Проблеми та перспективи відновлення аграрного сектору в післявоєнний період. Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні Херсонщини: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ХНТУ, 26—28 квітня 2023 р.) у 2-х т.; Т. 2 / за ред. О.В. Чепелюк. — Одеса: Олді+, 2023. 406 с., С. 283—287. URL: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/handle/123456789/8348> (дата звернення: 24.02.2024).
3. Південна Україна. Вікіпедія. URL: <http://surl.li/rawkh> (дата звернення: 08.01.2024).
4. "Земельний довідник України 2020" — база даних про земельний фонд країни. AgroPolit.com. URL: <https://agropolit.com/spets-proekty/705-zemelnyy-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelnyy-fond-krayini> (дата звернення: 08.01.2024).
5. Економічні рахунки сільського господарства. Статистичний збірник України, 2022 р. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.01.2024).
6. Корогодський Ю. Потенційно замінованими в Україні залишаються 174 тис. кв. км, — Шмигаль. LB. ua. URL: https://lb.ua/society/2023/09/27/576815_potentsiyno_zaminovanimi_ukraini.html (дата звернення: 09.01.2024).
7. Гукалова І.В., Мальчикова Д.С., Пилипенко І.О. Іригація степових регіонів України: географічні особливості коадаптації природи і суспільства (на прикладі Херсонської області). Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. 2015. Вип. 762—763: Географія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, С. 15—23. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/1452/%D0%93%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%9F%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf?sequence=1> (дата звернення: 19.02.2024).
8. Yefremov Arsen, Prystemskyi Oleksandr. Financial sustainability of enterprises in the context of sustainable development. Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ХДУ, 02-03 листопада 2023 р.) / за ред. А.І. Соловійова. Івано-Франківськ: ХДУ, 2023. С. 16-19. URL: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/handle/123456789/8620?show=full> (дата звернення: 14.01.2024).
9. Точне землеробство. Agrifac. URL: <https://www.agrifac.com/ua/sustainable-farming/precision-farming/> (дата звернення: 15.01.2024).
10. Який реальний фінансовий ефект може забезпечити точне землеробство. "Агробізнес Сьогодні". URL: <https://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/26250-yakiy-realnyi-finansoviy-efekt-mozhe-zabezpechity-tochne-zemlerobstvo.html> (дата звернення: 11.02.2024).
11. 7 рівнів точного землеробства. FRENDDT. Центр точного землеробства. URL: <https://www.frendt.ua/7-levels-in-precision-agriculture/> (дата звернення: 16.01.2024).
12. Відновлювальне землеробство. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (дата звернення: 16.01.2024).
13. П'ять методів регенеративного землеробства та їх вплив на ґрунт. Офіс сталих рішень. URL: <https://ukraine-oss.com/pyat-metodiv-regeneratyvnogo-zemlerobstva-ta-yih-vplyv-na-grunt/> (дата звернення: 16.01.2024).
14. Кроки до біологізації в агро. БТУ-ЦЕНТР. Біолтехнологія України. URL: <https://btu-center.com/publication/2023/kroki-do-biologizatsii-v-agro/> (дата звернення: 04.03.2024).
15. Шевчук Г.М. Еколого-економічне обґрунтування органічного сільськогосподарського виробництва (на прикладі Рівненської області). Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011, № 4, Т. 1., с. 241—251 URL: https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-2-issue-4-part-1/mmi2011_4_1_241_251.pdf (дата звернення: 12.02.2024).
16. Аверчева Н.О., Єфремов А.О. Досвід повоєнної відбудови та модернізації економіки Німеччини: можливість імплементації в Україні. Ефективна економіка. 2023. № 5. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1600/1610> (дата звернення: 18.01.2024).

References:

1. Radkovska, H.P. and Ivaniv, M. O. (2019), "Use of modern technologies in precision farming", *Zbirnyk naukovykh prats Perspektyva*, vol. 32, pp. 151-152, available at: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/3485/%d0%bf32..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed 15 March 2024).
2. Averchev, O., Nikitenko, M. and Yosypenko, I. (2023), "Problems and prospects of the restoration of the agricultural sector in the post-war period", *Synerhiia nauky i biznesu u povoiennomu vidnovlenni Khersonshchyny: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Synergy of science and business in the post-war reconstruction of the Kherson Region: materials of the International Scientific and Practical Conference], vol.2, KhNTU, Oldi+, Odesa, Ukraine, available at: (Accessed 15 March 2024).<https://dspace.ksaeu.kherson.ua/handle/123456789/8348>.
3. Wikipediia (2022), "Southern Ukraine", available at: <http://surl.li/pawkh> (Accessed 15 March 2024).
4. AgroPolit.com (2020), "Land Directory of Ukraine 2020" is a database of the countr's land fund", available at: <https://agropolit.com/spets-proekty/705-zemelniy-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelniy-fond-krayini> (Accessed 15 March 2024).
5. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Economic accounts of agriculture", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 March).
6. Korohodskyi, Y. (2023), "174 thousand square kilometers remain potentially mined in Ukraine, — Shmyhal", available at: https://lb.ua/society/2023/09/27/576815_potentsiyno_zaminovanimi_ukraini.html (Accessed 15 March 2024).
7. Ghukalova, I.V., Maljchukova, D.S. and Pylypepko, I.O. (2015), "Irrigation of the steppe regions of Ukraine: geographical features of coadaptation of nature and society (on the example of Kherson region)", *Naukovyj visnyk Chernivets'kogoho universytetu: Zbirnyk naukovykh pracj. Gheoghrafija*, vol. 762—763, pp. 15—23, available at: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/1452/%D0%93%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%9F%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf?sequence=1> (Accessed 15 March 2024).
8. Yefremov, A. and Prystemskyi, O. (2023), "Financial sustainability of enterprises in the context of sustainable development", *Strategichni priorytety rozvytku ekonomiky, menedzhmentu, sfery obslughovuvannja ta prava v umovakh integracijnykh procesiv: materialy Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji* [Strategic priorities for the development of the economy, management, service sphere and law in the conditions of integration processes: materials of the International Scientific and Practical Conference], KhDU, Ivano-Frankivsk, Ukraine, pp. 16—19, available at: (Accessed 15 March 2024).<https://dspace.ksaeu.kherson.ua/handle/123456789/8620?show=full>.
9. Agrifac (2023), "Precision farming", available at: <https://www.agrifac.com/ua/sustainable-farming/precision-farming/> (Accessed 15 March 2024).
10. Ahrobiznes Sohodni (2023), "What is the real financial impact of precision farming", available at: <https://agro-business.com.ua/agro-podiia/item/26250-yakyi-realnyi-finansovyi-efekt-mozhe-zabezpechyty-tochne-zemlerobstvo.html> (Accessed 15 March 2024).
11. FRENDT (2023), "7 levels of precision farming", available at: <https://www.frendt.ua/7-levels-in-precision-agriculture/> (Accessed 15 March 2024).
12. Wikipedia (2023), "Regenerative agriculture", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Regenerative_agriculture (Accessed 15 March 2024).
13. Office of Sustainable Solutions (2023), "Five methods of regenerative farming and their impact on the soil", available at: <https://ukraine-oss.com/pyat-metodiv-regeneratyvnogo-zemlerobstva-tayih-vplyv-na-grunt/> (Accessed 15 March 2024).
14. BTU-center (2023), "Steps to biologization in agriculture", available at: <https://btu-center.com/publication/2023/kroki-do-biologizatsii-v-agro/> (Accessed 15 March 2024).
15. Shevchuk, H. M. (2011), "Ecological and economic substantiation of organic agricultural production (on the example of Rivne region)", *Marketynh i menedzhment innovatsii*, vol. 4, no. 1, pp. 241—251, available at: https://mmi.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/mmi/volume-2-issue-4-part-1/mmi2011_4_1_241_251.pdf (Accessed 15 March 2024).
16. Avercheva, N.O. and Yefremov, A.O. (2023), "The experience of post-war reconstruction and modernization of the German economy: the possibility of implementation in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1600/1610> (Accessed 15 March 2024).

Стаття надійшла до редакції 23.03.2024 р.

УДК 316.455:658.3.07

Н. Я. Петришин,

к. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

М. Г. Бортнікова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-8007>

Т. О. Мартинюк,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0793-9941>

Р. М. Остащук,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9011-0244>

Ю. І. Сидорчук,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8550-8615>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.97

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУРАХ

N. Petryshyn,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University

M. Bortnikova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University

T. Martyniuk,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

R. Ostashchuk,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

Y. Sydorчук,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

STRATEGIES FOR MANAGING CONFLICTS IN MODERN ORGANIZATIONAL STRUCTURES

Стаття присвячена аналізу стратегій управління конфліктами в сучасних організаційних структурах, що набуває особливої актуальності в умовах постійних змін в робочому середовищі, глобалізації та зростаючій різноманітності команд. Виходячи з того, що конфлікти можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на продуктивність та моральний дух команди, автори статті досліджують механізми ефективного управління цими процесами, метою яких є мінімізація негативних наслідків та перетворення конфліктів на корисний інструмент розвитку та інновацій. Автори аналізують як теоретичні основи управління конфліктами, так і практичне застосування різних стратегій у різноманітних організаційних контекстах, зокрема у мультикультурному середовищі. Виклад матеріалу включає обговорення принципів та засад управління конфліктами, а також специфіку їх застосування з урахуванням культурної різноманітності та глобалізації.

This article delves into the analysis of conflict management strategies within modern organizational structures, a topic of increasing relevance due to the constant changes in the work environment, globalization, and the growing diversity of teams. Recognizing that conflicts can both positively and negatively impact team productivity and morale, the authors explore mechanisms for effectively managing these processes. The aim is to minimize adverse outcomes and transform conflicts into a valuable tool for development and innovation. Significant attention is paid to the typology of conflicts (personal, intergroup, organizational, task-related), facilitating a deeper understanding of their causes and the development of the most effective resolution strategies. The role of leadership in conflict management is also examined, highlighting the importance of fostering a culture of open communication, collaboration, and mutual respect within teams.

The authors analyze both the theoretical foundations of conflict management and the practical application of various strategies across different organizational contexts, particularly in a multicultural environment. The discussion includes the principles and foundations of conflict management and their application specifics, considering cultural diversity and globalization.

The article reviews the latest research and publications on the subject, illuminating current trends and directions for further exploration in the field of organizational conflict management. The conclusions underscore the significance of a strategic approach to conflict management for ensuring the resilience and adaptability of modern organizations. Furthermore, the necessity of ongoing research in this area is highlighted to develop effective mechanisms for resolving conflict situations, suggesting that a deeper exploration of these dynamics is essential for the advancement of practical and theoretical understandings of conflict resolution in diverse and evolving organizational landscapes. Further research directions should focus on integrating multidisciplinary approaches to understand and manage conflicts across diverse and globalized organizational landscapes, emphasizing the development of adaptive strategies that leverage technological advancements and cultural insights.

Ключові слова: конфлікт, лідерство, мультикультурний контекст, стратегія, управління.
Key words: conflict, leadership, management, multicultural context, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стратегії управління конфліктами в сучасних організаційних структурах є актуальною тематикою через постійні зміни в робочому середовищі, глобалізацію та зростаючу різноманітність команд. У сучасному динамічному світі, де організації постійно адаптуються до нових технологій, ринкових умов та культурних змін, уміння ефективно управляти конфліктами стає ключовим фактором успіху [1; 2].

Конфлікти можуть виникати з різних причин, включаючи розбіжності в цілях, цінностях, очікуваннях чи методах роботи. Вони можуть бути як відкритими, так і прихованими, але в обох випадках вони можуть впливати на продуктивність, моральний дух команди та загальну атмосферу в організації. Тому розуміння того, як ефективно управляти конфліктами, дозволяє лідерам мінімізувати негативні наслідки та навіть перетворити конфлікт на корисний інструмент розвитку та інновацій.

Сучасні організаційні структури часто характеризуються високим рівнем гетерогенності, що включає різноманіття культур, поколінь, професійних навичок та особистісних типів. Це різноманіття може бути потужним джерелом інновацій та креативності, але також може призводити до конфліктів [3]. Ефективні стратегії управління конфліктами допомагають гарантувати, що ці розбіжності не перешкоджають співпраці та продуктивності.

Додатково, у світі зростаючої комплексності сучасного бізнесу, організації стикаються з необхідністю бути гнучкими та адаптивними. Управління конфліктами стає важливим інструментом для забезпечення гнучкості, оскільки дозволяє вирішувати проблеми швидко та ефективно, підтримуючи при цьому здорове робоче середовище.

З огляду на вищесказане, стратегії управління конфліктами в організаціях не тільки сприяють підвищенню ефективності та продуктивності, але й забезпечують стійкість організацій перед обличчям змін. Вони дозволяють лідерам керувати різноманіттям у такий спосіб,

що сприяє інноваціям, зміцнює взаєморозуміння та підтримує позитивну культуру. Таким чином, управління конфліктами стає ключовою компетенцією для сучасних лідерів та організацій, які прагнуть досягнути високих результатів у постійно змінюваному світі [4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для глибшого розуміння стратегій управління конфліктами в сучасних організаційних структурах, література на цю тему може бути організована у два основних напрями: теорії та моделі управління конфліктами та практичне застосування цих стратегій в різноманітних організаційних контекстах:

— теоретичні основи управління конфліктами [5; 6; 7]. Цей напрямок включає фундаментальні теоретичні підходи до розуміння конфліктів в організаціях. Він покриває широкий спектр теорій, від класичних моделей, як-от теорії ігор та трансакційний аналіз, до сучасних підходів, таких як теорія інтегративних переговорів. Ці теорії допомагають зрозуміти, чому конфлікти виникають, як вони розвиваються та яким чином вони можуть бути вирішені або перетворені на продуктивну взаємодію. Особлива увага приділяється аналізу різних типів конфліктів (наприклад, особистісні, групові, організаційні) та розробці стратегій, що найкраще підходять для кожного типу.

— практичне застосування стратегій управління конфліктами [8; 9; 10]. Цей напрямок фокусується на конкретних методах, інструментах та практиках, які можуть бути застосовані для управління конфліктами в реальних організаційних сценаріях. Включаються дослідження кейсів, аналіз ефективності різних підходів (наприклад, медіація, фасилітація, адвокатура) та оцінка інструментів, які можуть сприяти кращому розумінню та вирішенню конфліктів. Особлива увага приділяється ролі лідерства в управлінні конфліктами, включаючи як авторитарні, так і демократичні стилі керівництва, а також розвиток навичок активного слухання, емпатії та вирішення проблем у контексті організаційної культури.

— специфіка управління конфліктами в різноманітних і мультикультурних організаційних контекстах [11; 12]. Важливою темою є також дослідження управління конфліктами в контексті глобалізації та культурної різноманітності. В цьому аспекті аналізуються виклики та можливості, що виникають при роботі в мультикультурних командах, включаючи розуміння культурних розбіжностей, адаптацію

комунікаційних стратегій та розробку інклюзивних підходів до управління конфліктами. Література в цій області наголошує на важливості культурної чутливості та гнучкості у стратегіях управління конфліктами, підкреслюючи необхідність інтеграції різноманітних перспектив та підходів для досягнення ефективної взаємодії та співпраці в мультикультурному середовищі.

Цей огляд літератури підкреслює, що ефективне управління конфліктами в сучасних організаційних структурах вимагає глибокого розуміння теоретичних основ, практичних стратегій та культурних відмінностей.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Стаття має на меті проаналізувати та оцінити ефективність різних стратегій управління конфліктами в контексті сучасних організаційних структур, враховуючи специфіку глобалізованого ринку, культурну різноманітність та постійні зміни в технологічному та соціальному середовищі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Типологія конфліктів. Типологія конфліктів в організаціях дозволяє краще розуміти причини виникнення суперечок і обирати найбільш відповідні стратегії для їх вирішення. Ось декілька основних типів конфліктів, з якими можуть зустрічатися організації:

а) Особистісні конфлікти. Особистісні конфлікти виникають через розбіжності в характеристах, цінностях, переконаннях або сприйняттях між індивідами. Ці конфлікти можуть стати особливо інтенсивними в робочих колективах, де різноманітність особистостей взаємодіє щоденно. Ефективне вирішення таких конфліктів часто вимагає розвитку навичок емпатії, активного слухання та взаємної поваги.

б) Міжгрупові конфлікти. Міжгрупові конфлікти відбуваються між різними групами або командами в організації. Вони можуть виникати через конкуренцію за ресурси, розбіжності в цілях або завданнях, а також через відмінності в організаційних культурах підрозділів. Рішення таких конфліктів часто залежить від сприяння співпраці, залучення керівництва та розробки спільних цілей.

в) Організаційні конфлікти. Організаційні конфлікти пов'язані зі структурою, політикою або процесами в організації. Вони можуть включати конфлікти між співробітниками та керівництвом, конфлікти через зміни в органі-

Рис. 1. Моделювання та оцінка потенційної віддачі від інвестицій для інноваційного продукту

Джерело: складено авторами за даними [5; 6; 8; 11].

зації або конфлікти, пов'язані з розподілом ресурсів. Управління такими конфліктами вимагає глибокого розуміння організаційної культури та структури, а також застосування прозорих і справедливих процесів прийняття рішень.

г) Задачні конфлікти. Задачні конфлікти виникають через розбіжності у виборі методів виконання роботи, розподілі завдань або встановленні пріоритетів. Ці конфлікти часто можуть бути вирішені через раціональний аналіз ситуації, використання методик прийняття рішень, що базуються на даних, а також через включення зовнішніх консультантів для об'єктивної оцінки ситуації.

Розуміння цієї типології допомагає організаціям не лише виявляти та вирішувати існуючі конфлікти, але й прогнозувати потенційні джерела незгод, розробляючи стратегії їх попередження. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність та продуктивність роботи, а також сприяє створенню здорової та гармонійної робочої атмосфери.

Стратегії управління конфліктами. Стратегії управління конфліктами в сучасних організаційних структурах відіграють ключову роль у підтримці продуктивної та здорової робочої атмосфери. Визнання того, що конфлікти можуть мати як позитивний, так і негативний вплив, є першим кроком до їх ефективного управління. Представимо графічне кілька основних стратегій, які сучасні організації можуть застосовувати для управління конфліктами (рис. 1).

Ключовим аспектом управління конфліктами в сучасних організаціях є створення культури, в якій конфлікти розглядаються як можливість для навчання та розвитку, а не як перешкоди для успіху. Важливо також зосередитись на зміцненні комунікативних навичок, емоційного інтелекту та вміння працювати в команді серед співробітників, щоб мінімізувати потенціал конфліктів і максимізувати продуктивність.

Управління конфліктами в організаціях базується на декількох ключових принципах та

основних засадах, які допомагають керівництву та співробітникам ефективно вирішувати суперечки та попереджати негативні наслідки. Проаналізуємо основні з них:

Принципи управління конфліктами:

а) відкритість і чесність: підтримка відкритої та чесною комунікації є ключовим для виявлення та вирішення причин конфліктів;

б) взаємоповага: важливо зберігати повагу до думок і почуттів усіх учасників конфлікту, незалежно від їхніх позицій або ролей у організації;

в) сприяння співпраці: заохочення до співпраці серед співробітників для знаходження взаємовигідних рішень;

г) гнучкість: бути відкритими до змін і адаптації підходів залежно від ситуації та потреб учасників конфлікту;

д) емоційний інтелект: розвиток здатності розуміти та керувати власними емоціями та емоціями інших осіб у процесі управління конфліктами;

е) конфіденційність: забезпечення конфіденційності інформації та обговорень, пов'язаних з конфліктом.

Основні засади управління конфліктами:

а) визнання конфлікту: прийняття того, що конфлікт існує і потребує уваги, є першим кроком до його вирішення;

б) проактивний підхід: замість уникнення конфлікту або реактивного відношення до нього, краще вжити проактивних заходів для його вирішення або мінімізації;

в) індивідуальний підхід: кожен конфлікт унікальний, тому важливо підходити до його вирішення, враховуючи конкретні обставини та особистості учасників;

г) залучення всіх сторін: ефективне управління конфліктом часто вимагає залучення всіх зацікавлених сторін для знаходження прийнятного рішення;

д) орієнтація на рішення: фокусування на пошуку рішення, а не на винуватцях або переможцях конфлікту;

е) розвиток та навчання: використання конфлікту як можливості для розвитку навичок, покращення процесів та зміцнення взаєморозуміння між учасниками.

Застосування цих принципів та засад може допомогти організаціям не тільки ефективно вирішувати конфлікти, коли вони виникають, але й створювати середовище, в якому конфлікти можуть бути перетворені на продуктивні можливості для зростання та інновацій.

Роль лідерства в управлінні конфліктами. Роль лідерства в управлінні конфліктами є вирішальною, оскільки саме лідери визначають тон

у взаєминах в організації та способи вирішення конфліктів [4]. Стиль лідерства безпосередньо впливає на організаційну культуру, а отже, і на те, як сприймаються та вирішуються конфлікти. Лідери, які віддають перевагу відкритому спілкуванню, часто сприяють створенню середовища, де співробітники можуть вільно висловлювати свої думки та занепокоєння, тим самим мінімізуючи потенціал конфліктів.

Лідери, що практикують демократичний стиль, залучаючи команду до прийняття рішень, можуть ефективно мінімізувати конфлікти, оскільки це забезпечує відчуття власної значущості та задіяності серед співробітників. Цей підхід дозволяє розглядати різноманітні точки зору та знаходити компроміси, які задовольняють більшість учасників.

З іншого боку, авторитарний стиль лідерства, де рішення приймаються без урахування думки команди, може спричинити зростання напруженості та конфліктів, оскільки співробітники можуть відчувати недооціненість своїх внесків або ігнорування їхніх потреб. В такому середовищі конфлікти можуть накопичуватися та вибухати з підвищеною інтенсивністю.

Ефективні лідери розуміють, що управління конфліктами вимагає гнучкості в стилях лідерства та підходах. Вони використовують медіативні та посередницькі стратегії, допомагаючи сторонам діалогу знаходити спільну мову та розробляти взаємовигідні рішення. Такий підхід не тільки допомагає вирішувати поточні конфлікти, але й формує позитивну культуру вирішення конфліктів, де проблеми розглядаються як можливості для зростання та вдосконалення.

Лідери також відіграють ключову роль у навчанні співробітників навичкам вирішення конфліктів, включаючи комунікацію, переговори та емоційний інтелект. Інвестуючи в розвиток цих навичок, організації забезпечують, що їхні команди здатні ефективно керувати конфліктними ситуаціями, підтримуючи при цьому здорову робочу атмосферу.

Врешті-решт, лідери мають бути прикладом у вирішенні конфліктів, демонструючи відкритість до зворотного зв'язку, готовність до самокритики та вміння визнавати власні помилки. Це сприяє культурі взаємної поваги та довіри, що є основою для позитивного вирішення конфліктів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У сфері управління конфліктами в організаціях передбачається значний простір для роз-

витку та вдосконалення, особливо в контексті швидких змін у сучасному бізнес-середовищі та зростання важливості гнучкості та адаптивності організаційних структур. Ефективне управління конфліктами вже доведено як критичний аспект у забезпеченні стабільності та здоров'я робочого місця, сприяючи при цьому інноваціям та продуктивності. Відповідальність лідерів у формуванні позитивної культури вирішення конфліктів, де команди мотивовані до відкритого спілкування та співпраці, наголошує на необхідності подальших досліджень в області лідерських стратегій управління конфліктами.

Адаптація стратегій управління до різноманітних типів конфліктів та їх специфічних причин є іншою важливою перспективою для дослідників та практиків. Розробка гнучких методологій, які можуть бути ефективно застосовані до різних контекстів і культурних умов, є критичною для глобалізованих організацій. Також, з урахуванням постійного розвитку технологій, вивчення впливу цифровізації на управління конфліктами представляє собою перспективний напрямок. Це включає аналіз того, як соціальні медіа, онлайн-платформи для співпраці та інші технологічні інструменти впливають на динаміку конфліктів та їх вирішення.

Окрім цього, розвиток міждисциплінарних підходів, що інтегрують психологію, соціологію, управлінські науки та інформаційні технології, може відкрити нові перспективи у розумінні та управлінні конфліктами. Включення етичних міркувань та сталого розвитку в стратегії управління конфліктами також стане важливим аспектом у відповідь на зростаючі вимоги суспільства до корпоративної відповідальності.

У підсумку, подальші дослідження в напрямку управління конфліктами в організаціях відкривають широкі можливості для покращення практик керівництва, розвитку організаційної культури та підвищення загальної ефективності компаній. Інвестування в ці аспекти може допомогти організаціям не тільки вирішувати конфлікти більш ефективно, але й адаптуватися до майбутніх викликів у постійно змінюваному бізнес-ландшафті.

Література:

1. Malynovskyi J., Petryshyn N., Malynovska J., Oliinyk A. Approaches to the development of business growth strategy. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2018. Vol. 4. No 3—4. P. 88—94.

2. Malynovska Y., Bashynska I., Cicho? D., Malynovskyi Y., Sala D. Enhancing the Activity of Employees of the Communication Department of an Energy Sector Company. *Energies*. 2022. Vol. 15 (13). No. 4701.

3. Madi Odeh R., Obeidat B., Jaradat M., Masa'deh R., Alshurideh M. The transformational leadership role in achieving organizational resilience through adaptive cultures: the case of Dubai service sector. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 2023. No. 72 (2). P. 440—468.

4. Bashynska I., Malynovska Y., Kolinko N., Bielialov, T., Jarvis M., Kovalska, K., Saiensus M. Performance assessment of sustainable leadership of enterprise's circular economy-driven innovative activities. *Sustainability*. 2024. Vol. 16 (2). No. 558.

5. Owsiak A. Conflict Management Trajectories in Militarized Interstate Disputes: A Conceptual Framework and Theoretical Foundations. *International Studies Review*. 2014. Vol. 16 No. 1. P. 50—78.

6. Petryshyn N., Malynovska Y., Malynovskyi Y. Management approaches: essence, functional peculiarities and factors of formation. *Association 1901 "SEPIKE"*. 2017. No. 16, P. 143—147.

7. Caputo A., Marzi G. Maley J., Silic M. Ten years of conflict management research 2007—2017: An update on themes, concepts and relationships. *International Journal of Conflict Management*. 2018. Vol. 30 No. 1. P. 87—110.

8. Moberg P.J. Linking conflict strategy to the five factor model: theoretical and empirical foundations. *International Journal of Conflict Management*. 2001. Vol. 12 No. 1. P. 47—68.

9. Kilag O., Largo J., Rabillas A., Kilag F., Angtud M., Book J., Sasan J. Administrators' Conflict Management and Strategies. *European Journal of Higher Education and Academic Advancement*. 2023. No. 1 (2). P. 22—31.

10. Dudek M., Bashynska I., Filyppova S., Yermak S., Cichon D. Methodology for assessment of inclusive social responsibility of the energy industry enterprises. *Journal of Cleaner Production*. 2023. Vol. 394. 136317.

11. Molina I., Molina-Perez E., Sobrino F., Tellez-Rojas M., Serra-Barragan L., Castellon-Flores A., Rojas-Iturria F. Cognitive modeling for understanding interactions between people and decision support tools in complex and uncertain environments: A study protocol. *Plos one*. 2023. No. 18 (10). e0290683.

12. Adeshola I., Oluwajana D., Awosusi A., Sogeke O. Do cultural dimensions influence

management style and organizational culture in a multicultural environment? Case study of Northern Cyprus. *Kybernetes*. 2023. Vol. 52 No. 10. P. 3918—3937.

References:

1. Malynovskyi, J., Petryshyn, N., Malynovska, J. and Oliinyk, A. (2018), "Approaches to the development of business growth strategy", *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, vol. 4, no 3—4, pp. 88—94.
2. Malynovska, Y., Bashynska, I., Cicho?, D., Malynovskyi, Y. and Sala, D. (2022), "Enhancing the Activity of Employees of the Communication Department of an Energy Sector Company", *Energies*, vol. 15 (13), no. 4701.
3. Madi Odeh, R., Obeidat, B., Jaradat, M., Ma-sa'deh, R. and Alshurideh, M. (2023), "The transformational leadership role in achieving organizational resilience through adaptive cultures: the case of Dubai service sector", *International Journal of Productivity and Performance Management*, vol. 72 (2), pp. 440—468.
4. Bashynska, I., Malynovska, Y., Kolinko, N., Bielialov, T., Jarvis, M., Kovalska, K. and Saiensus, M. (2024), "Performance assessment of sustainable leadership of enterprise's circular economy-driven innovative activities". *Sustainability*, vol.16(2), no.558.
5. Owsiak, A. (2014), "Conflict Management Trajectories in Militarized Interstate Disputes: A Conceptual Framework and Theoretical Foundations", *International Studies Review*, vol. 16 no. 1, pp. 50—78.
6. Petryshyn, N., Malynovska, Y. and Malynovskiy, Y. (2017), "Management approaches: essence, functional peculiarities and factors of formation", *Association 1901 "SEPIKE"*, vol. 16, pp. 143—147.
7. Caputo, A., Marzi, G. Maley, J. and Silic, M. (2018), "Ten years of conflict management research 2007—2017: An update on themes, concepts and relationships", *International Journal of Conflict Management*, vol. 30, no. 1, pp. 87—110.
8. Moberg, P.J. (2001), "Linking conflict strategy to the five-factor model: theoretical and empirical foundations", *International Journal of Conflict Management*, vol. 12 no. 1, pp. 47—68.
9. Kilag, O., Largo, J., Rabillas, A., Kilag, F., Angtud, M., Book, J. and Sasan, J. (2023), "Administrators' Conflict Management and Strategies", *European Journal of Higher Education and Academic Advancement*, vol. 1 (2), pp. 22—31.
10. Dudek, M., Bashynska, I., Filypova, S., Yermak, S. and Cichon, D. (2023), "Methodology for assessment of inclusive social responsibility of

the energy industry enterprises", *Journal of Cleaner Production*, vol. 394, 136317.

11. Molina, I., Molina-Perez, E., Sobrino, F., Tellez-Rojas, M., Serra-Barragan, L., Castellon-Flores, A. and Rojas-Iturria, F. (2023), "Cognitive modeling for understanding interactions between people and decision support tools in complex and uncertain environments: A study protocol", *Plos one*, vol. 18 (10), e0290683.
12. Adeshola, I., Oluwajana, D., Awosusi, A. and Sogeke, O. (2023), "Do cultural dimensions influence management style and organizational culture in a multicultural environment? Case study of Northern Cyprus", *Kybernetes*, vol. 52 no. 10, pp. 3918—3937.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 631.115

Ю. С. Семененко,
викладач кафедри економічної кібернетики та інформатики
Західноукраїнського національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8334-9766>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.7.104

РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПІДПРИЄМСТВ

Y. Semenenko,
Lecturer of the Department of Economic Cybernetics and Informatics, Western Ukrainian National University

THE ROLE OF ELECTRONIC DOCUMENT FLOW IN THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' ACTIVITIES

В сучасному господарському середовищі агропідприємства зазнають постійних викликів, пов'язаних зі зростанням конкуренції, змінами у законодавстві та швидкими технологічними змінами. Забезпечення ефективного управління стає критичним для їхньої стійкості та розвитку. Розуміння та впровадження сучасних технологій, зокрема електронного документообігу, виявляється ключовим фактором для досягнення успіху. У статті вивчено роль електронного документообігу у підвищенні ефективності діяльності агропідприємств. Шляхом аналізу та узагальнення даних з різних джерел, розглянуто переваги використання електронного документообігу для агробізнесу. Досліджено виклики та потенційні проблемні місця, які виникають під час впровадження електронного документообігу в аграрних підприємствах. Такі виклики можуть включати необхідність високих вкладень у технологічну інфраструктуру, питання кібербезпеки та необхідність навчання персоналу новим навичкам. Описано процес впровадження електронного документообігу на агропідприємстві з врахуванням специфіки діяльності та потреб підприємства.

Modern agricultural enterprises, to maintain competitiveness, must enhance management and utilize advanced technologies. Electronic document management emerges as a key tool for boosting productivity and ensuring effective communication within the company. In this article, we will examine the impact of electronic document management on the efficiency and speed of company operations.

Electronic document management (often referred to as electronic document workflow or E-Doc) is the process of exchanging, processing, storing, and managing electronic documents within an organization or company. It replaces traditional paper-based document flow with a faster, more convenient, and secure way of transmitting information. With paper documents, it's challenging to share information as it can get lost. With electronic document management, everything becomes much simpler as you can easily share documents and collaborate on projects. Electronic document management allows for increased productivity and efficiency of business processes, reducing document processing time, cutting costs associated with paper documentation, and improving the accessibility and security of information.

The article analyzes information from various sources and evaluates the impact of electronic document management on the efficiency of agricultural enterprises. Electronic document management significantly speeds up information flow in the agricultural sector, reduces document processing time, and enhances communication between enterprise departments. It also contributes to cost reduction in paper documentation and storage. The process of implementing electronic document management is described, and the main software tools for electronic document management are examined, identifying their advantages and disadvantages. The primary factors influencing electronic document management are described, and their impact is assessed.

Implementing electronic document management also comes with challenges, including high costs for technological infrastructure, cybersecurity issues, and the need for employee training.

The article proposes specific recommendations for successfully implementing electronic document management in agricultural enterprises, taking into account their needs and specificity.

Ключові слова: ефективність діяльності, ефективність агропідприємства, електронний документообіг.

Key words: efficiency of activity, efficiency of agricultural enterprise, electronic document management.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У сучасних умовах зростаючої конкуренції та швидкозмінного ринку сільськогосподарських товарів та послуг, необхідність впровадження передових технологій стає все більш актуальною для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності агропідприємств. Одним з ключових напрямків удосконалення управління та оптимізації бізнес-процесів є перехід на електронний документообіг.

Метою даної статті є дослідження впливу електронного документообігу на ефективність та продуктивність діяльності агропідприємства. Для досягнення цієї мети проведено аналіз поточного стану документообігу в аграрному секторі, визначити основні проблеми та недоліки існуючої системи, а також виявити переваги впровадження електронного документообігу.

У статті розглянуті такі аспекти, як процеси обміну, обробки, зберігання та управління електронними документами, а також роль технологій електронного документообігу у покращенні комунікації та співпраці всередині підприємства. Розглянуті основні програмні засоби для впровадження електронного документообігу, їх переваги та недоліки.

Проаналізовано вплив електронного документообігу на різні аспекти діяльності агропідприємства, такі як збільшення продуктивності, зменшення витрат та підвищення рівня безпеки інформації.

Сформульовано рекомендації щодо успішного впровадження електронного документообігу в агропідприємства, з урахуванням їхніх потреб та специфіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПІБЛІКАЦІЙ

Питання електронного документообігу досліджує велика кількість українських та іноземних вчених, серед яких можна виокремити роботи: Олександра Базілевича, Ольги Кобзар, Ярослава Гавриша, Петера Бунемана та Мартіна Вінтера. Незважаючи на ґрунтовні дослідження, питання використання електронного документообігу в агропідприємствах з урахуванням їх специфіки розкрито не достатньо та потребує подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у дослідженні особливостей використання електронного документообігу в діяльності агропідприємств, його переваг та недоліків, а також аналізі програмних засобів для електронного обігу та розробці алгоритму впровадження системи для електронного документообігу в агропідприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останнім часом спостерігається стрімкий розвиток інформаційних технологій, що породжує питання про їхню ефективну інтеграцію у діяльність підприємств. Тривалий час використовувалися схеми паперового документообігу, проте в епоху прогресу інформаційних технологій вони замінюються електронними. У сучасних умовах підприємства різних форм власності активно взаємодіють за допомогою обміну електронними документами. Зростаюча кількість підприємств переходить на внутрішній електронний документообіг, що приводить до економії часу, спрощує роботу персоналу та зменшує транзакційні витрати. Електронний документообіг відкриває можливості для удосконалення довготривалого збереження документів, управління електронним архівом, а також врахування процедур списання та ліквідації документів. Розробкою програм для оптимізації документообігу займаються як українські, так і міжнародні компанії [1].

Електронний документообіг — це процес обміну, обробки, зберігання та управління електронними документами в організації або компанії. Він охоплює всі аспекти обігу документів, починаючи від створення та наповнення даними, до їхнього передавання, підписування, зберігання та пошуку. Електронний документообіг замінює традиційні, паперові процеси обробки документів на більш швидкий, зручний та безпечний спосіб передачі інформації за допомогою електронних засобів. Цей підхід дозволяє підвищити продуктивність та ефективність бізнес-процесів, скоротити час на обробку документів, знизити витрати на паперову документацію та поліпшити доступність та безпеку інформації.

Основні складові електронного документообігу включають в себе різні аспекти обробки, передачі, зберігання та управління електронними документами:

— Електронне створення документів включає в себе процес створення нових документів за допомогою комп'ютерних програм або онлайн-редакторів. Електронне створення документів дозволяє швидко, зручно і точно генерувати необхідну інформацію без необхідності використання паперу або ручного введення.

— Електронний обмін документами включає передачу документів між різними користувачами, підрозділами або організаціями через мережу Інтернет або локальну мережу. Електронний обмін документами замінює традиційний шлях доставки пошти або кур'єра, що значно прискорює процес обміну інформацією.

— Електронна обробка та зберігання включає обробку, класифікацію, зберігання та архівування електронних документів. Електронна обробка документів дозволяє автоматизувати процеси, такі як індексація, розподіл та категоризація, що полегшує пошук та доступ до документів.

— Електронний підпис та схвалення включає в себе процес підписання та схвалення документів з використанням електронного підпису. Електронний підпис дозволяє здійснювати схвалення та підписання документів онлайн, забезпечуючи їхню юридичну чинність та автентичність.

— Електронний доступ включає забезпечення доступу до електронних документів для відповідних користувачів у відповідності до їхніх прав доступу. Електронний доступ може бути наданий через веб-інтерфейс, мобільні додатки або інші зручні способи, що дозволяють користувачам швидко та зручно отримувати необхідну інформацію.

У сучасному цифровому світі, де швидкість та ефективність стають ключовими факторами успіху для бізнесу, важливо звертати увагу на технологічні інновації, які можуть полегшити та поліпшити робочі процеси. Один із таких інноваційних інструментів — електронний документообіг, що перетворює звичайний обіг документів на швидкий, зручний та ефективний процес. Розглянемо переваги використання електронного документообігу:

— Електронний документообіг дозволяє швидко обмінюватися, обробляти та зберігати документи, що покращує ефективність роботи співробітників та знижує час на виконання завдань.

— Використання електронних документів зменшує потребу у роздруковуванні, доставці

та зберіганні паперових копій, що призводить до економії часу та грошей для компанії.

— Електронні документи легко зберігати та доступні для перегляду з будь-якого місця за допомогою комп'ютера або мобільного пристрою, що полегшує співпрацю та роботу з ними.

— Електронні документи можуть бути захищені паролями, шифруванням та іншими методами забезпечення безпеки, що дозволяє зберігати конфіденційну інформацію в безпечному середовищі.

— Електронний документообіг може бути інтегрований з іншими системами управління, що дозволяє автоматизувати багато рутинних завдань, таких як генерація документів, надсилання сповіщень чи відстеження статусу документів.

— Багато програм для електронного документообігу можуть бути легко інтегровані з існуючими системами управління компанії, що дозволяє підтримувати єдину базу даних та оптимізувати робочі процеси.

Розглядаючи специфіку електронного документообігу в контексті агропідприємств, важливо звернути увагу на деякі ключові аспекти, які відрізняють цю галузь від інших підприємств. Агропідприємства мають унікальну потребу в доступі до документів на відкритих просторах (в полях), що може бути обмеженим через відсутність мережевого підключення. Тому важливо, щоб системи електронного документообігу були гнучкими та мобільними, забезпечуючи можливість доступу до даних в режимі офлайн.

Агропідприємства часто використовують спеціалізоване обладнання та програмне забезпечення для моніторингу виробничих процесів. Ефективне інтегрування електронного документообігу з існуючими системами стає ключовим фактором для оптимізації виробничих процесів та забезпечення оперативного управління.

Безпека даних є надзвичайно важливою в агропромисловому секторі, оскільки інформація про вирощені культури, урожайність та інші аспекти виробництва може мати велике значення для конкурентоспроможності підприємства. Тому необхідно використовувати захист даних на високому рівні та дотримуватися найсуворіших стандартів конфіденційності.

Електронний документообіг в агропідприємствах вимагає комплексного підходу, який враховує специфіку цієї галузі та виклики, що виникають у зв'язку з її особливостями. Розробка та впровадження ефективних систем управління документами стає важливим етапом для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності агропідприємств.

Розглянемо основні складові електронного документообігу в агропідприємствах (рис. 1):

— Електронне зберігання документів, включає у себе системи зберігання, які дозволяють завантажувати, зберігати та організовувати всі типи документів та інформацію, що стосується виробничих процесів, врожайності, землевпорядкування та інші аспекти діяльності агропідприємства.

— Електронний обмін документами, включає у себе можливість обміну документами між відділами агропідприємства, партнерами та іншими зацікавленими сторонами. Це може бути здійснено через електронні поштові системи, спеціалізовані платформи для обміну документами або інші засоби зв'язку.

— Електронний підпис важливий для забезпечення легальності та конфіденційності електронних документів. Він дозволяє стверджувати автентичність та цілісність електронних документів, що має велике значення в агропідприємницькій діяльності.

— Автоматизація робочих процесів включає в себе використання програмного забезпечення для автоматизації обробки документів, розподілу завдань та інших рутинних робочих процесів. Це може значно підвищити продуктивність та ефективність роботи агропідприємства.

— Аналітика та звітність важливі для аналізу даних та генерації звітів щодо діяльності агропідприємства. Він дозволяє отримувати узагальнену інформацію про виробничі процеси, фінансовий стан та інші аспекти діяльності для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Електронний документообіг в агропідприємствах є важливою складовою сучасного управління та забезпечує оптимізацію виробничих процесів та підвищення продуктивності. Раціональне використання цих компонентів дозволяє агропідприємствам ефективно управляти інформацією та досягати високих результатів в умовах сучасного конкурентного ринкового середовища.

Розглянемо приклади програмних засобів для електронного документообігу на агропідприємстві. Google Workspace (раніше відомий як G Suite) — це інтегрований пакет хмарних інструментів, розроблений Google, який надає різноманітні можливості для спільної роботи над документами, комунікації та організації бізнес-процесів. Він включає в себе такі компоненти, як Gmail для електронної пошти,

Рис. 1. Схема електронного документообігу на агропідприємстві

Google Drive для зберігання та обміну документами, Google Docs та Google Sheets для спільної роботи над текстовими документами та таблицями. Google Workspace надає доступ до цих інструментів через веб-браузер або мобільні додатки, що робить їх доступними з будь-якого пристрою з Інтернетом [2].

Переваги Google Workspace:

— Google Workspace надає доступ до широкого спектру інструментів, таких як Gmail, Google Drive, Google Docs та інші, що дозволяє зручно працювати над документами та спілкуватися з колегами на одній платформі.

— Інструменти Google доступні через веб-браузер або мобільні додатки, що робить їх доступними з будь-якого пристрою з Інтернетом, що дозволяє працювати з документами навіть в дорозі або віддалено.

— Інтерфейс Google Workspace інтуїтивно зрозумілий і легкий у використанні, що дозволяє користувачам швидко оволодіти функціями інструментів без необхідності спеціального навчання.

Недоліки Google Workspace:

— У порівнянні з іншими рішеннями для корпоративного сектору, Google Workspace може мати обмежені можливості налаштування, особливо щодо вимог щодо безпеки та управління.

— Деякі функції, які доступні в конкуруючих продуктах, можуть бути відсутні в Google Workspace, що може бути недоліком для підприємств з високими вимогами щодо функціональності.

DocuWare — це високоефективна платформа для керування документами, розроблена для

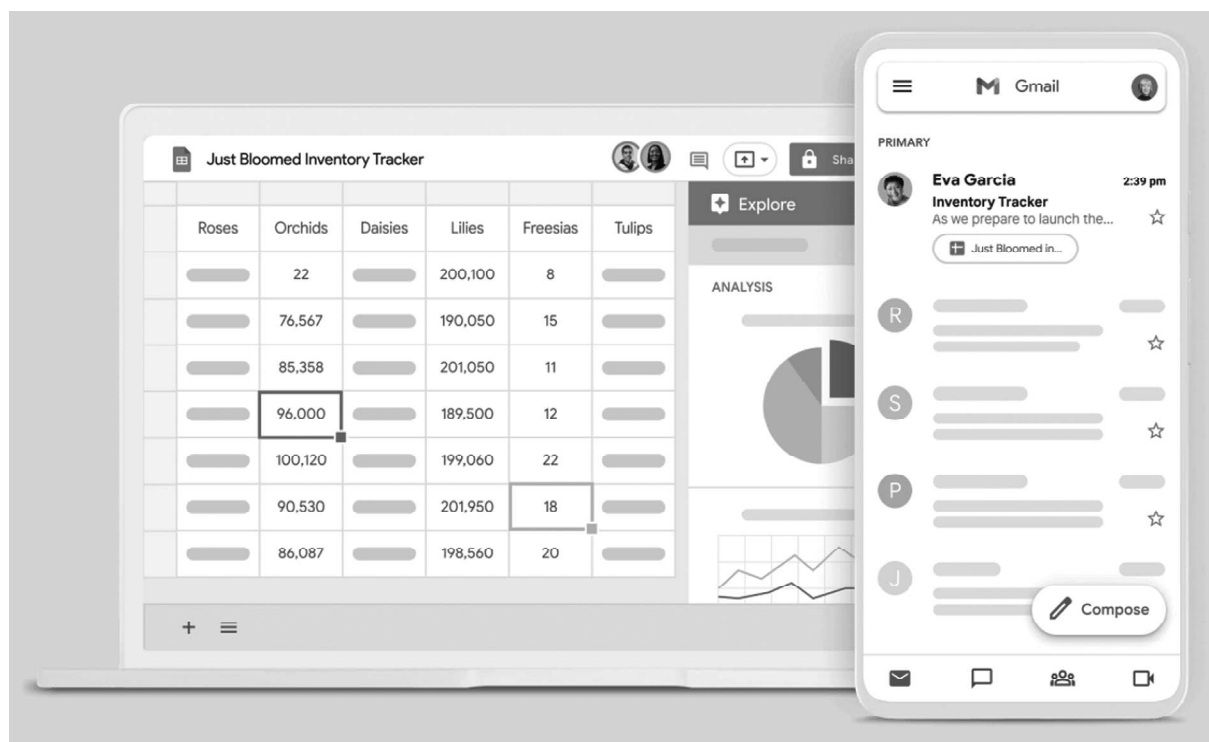

Рис. 2. Google Workspace

оптимізації бізнес-процесів та підвищення продуктивності в офісних середовищах. Основна мета DocuWare — це забезпечення легкого доступу, організації та керування документами та інформацією, щоб уникнути непотрібних затримок та помилок у роботі.

За допомогою DocuWare компанії можуть ефективно зберігати свої документи в електронному вигляді, уникати втрати або пошкодження важливих документів та миттєво знаходити необхідну інформацію. Програмне забезпечення дозволяє створювати електронні архіви, класифікувати документи за різними категоріями та налаштовувати права доступу для різних користувачів.

Однією з ключових переваг DocuWare є його можливість інтегруватися з існуючими програмами та системами управління даними, такими як ERP або CRM системи. Це дозволяє компаніям легко обмінюватися даними між різними платформами та автоматизувати бізнес-процеси на вищому рівні ефективності [3].

Переваги DocuWare:

— DocuWare надає широкі можливості для керування документами, включаючи зберігання, організацію, пошук та редагування документів, а також автоматизацію бізнес-процесів.

— Платформа легко інтегрується з існуючими системами підприємства, що дозволяє ефективно використовувати існуючі дані та процеси.

— DocuWare забезпечує високий рівень захисту даних за допомогою шифрування та інших заходів безпеки, що робить його ідеальним рішенням для підприємств з високими вимогами щодо конфіденційності даних.

Недоліки DocuWare:

— Вартість впровадження та підтримки DocuWare може бути високою, що робить його менш доступним для менших підприємств або компаній з обмеженими бюджетами.

— Для деяких користувачів DocuWare може бути складним у використанні через велику кількість функцій та можливостей, що може потребувати додаткового навчання та підтримки.

— DocuWare переважно працює в хмарному середовищі, що може створювати проблеми в разі відсутності стійкого Інтернету.

EisenVault — це хмарне програмне забезпечення для керування документами, яке надає підприємствам зручний і безпечний спосіб зберігання, організації та керування їх документами та інформацією.

Переваги Eisen Vault:

— EisenVault забезпечує зручний та ефективний спосіб зберігання документів в електронному форматі, що дозволяє швидко знаходити та отримувати доступ до необхідної інформації.

— Програмне забезпечення забезпечує високий рівень безпеки даних за допомогою шифрування та інших технологій, що дозволяє захищати конфіденційні дані від несанкціонованого доступу.

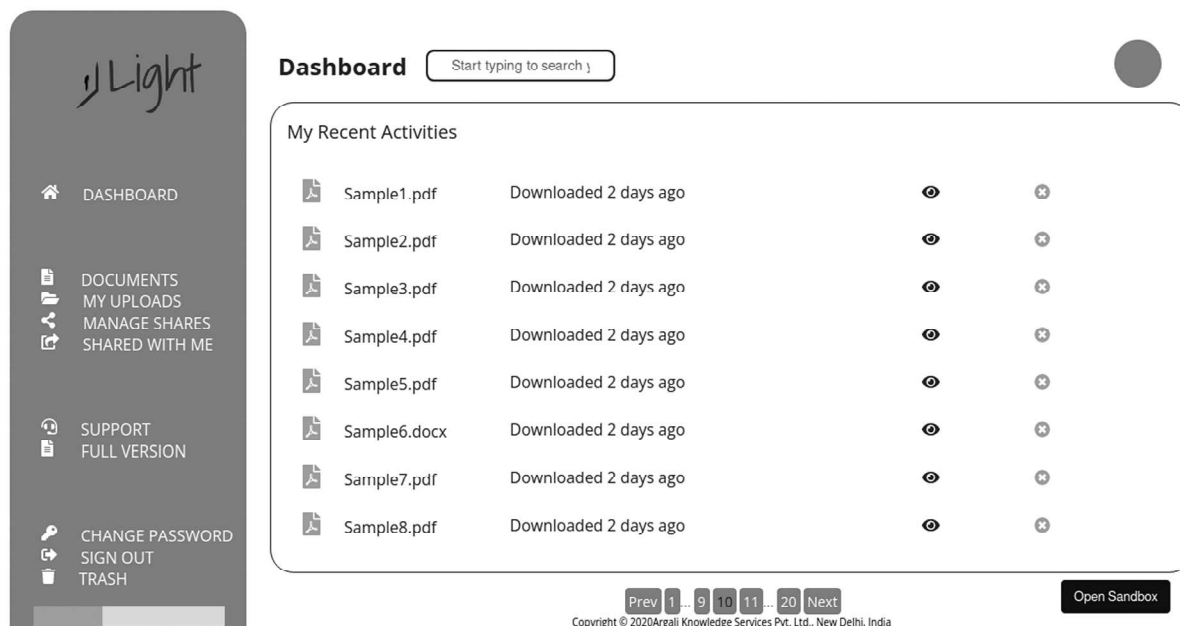

Рис. 3. EisenVault

— EisenVault може легко інтегруватися з іншими системами та програмами, що дозволяє підприємствам забезпечити спільну роботу та обмін даними між різними платформами.

— Програмне забезпечення дозволяє автоматизувати багато рутинних процесів, що покращує ефективність роботи та дозволяє працювати більш продуктивно.

Недоліки Eisen Vault:

— Впровадження та налаштування Eisen Vault може вимагати значних витрат часу та ресурсів, особливо для великих підприємств.

— Використання нового програмного забезпечення може вимагати навчання персоналу, що може призвести до тимчасових затримок у продуктивності.

— У разі відсутності стійкого інтернету можуть виникнути проблеми з доступом до документів та інформації, яка зберігається в хмарному сховищі.

Програмні засоби для керування документами, такі як EisenVault, представляють собою важливий інструмент для сучасних підприємств у цифрову епоху. Вони дозволяють підприємствам ефективно зберігати, організовувати та керувати своєю документацією, забезпечуючи зручний доступ до інформації та підвищуючи продуктивність роботи.

Переваги таких програмних засобів включають ефективне зберігання документів, підвищення безпеки даних, легку інтеграцію з іншими системами та автоматизацію бізнес-процесів. Важливо враховувати, що впровадження таких програм може вимагати значних витрат часу та ресурсів, а також необхідності навчання персоналу.

Програмні засоби для керування документами є необхідним інструментом для сучасних організацій, які прагнуть оптимізувати свої робочі процеси та підвищити ефективність своєї діяльності. Враховуючи складнощі, які можуть виникнути в процесі впровадження програмних засобів для електронного документообігу, опишемо алгоритм впровадження, що допоможе подолати потенційні проблеми:

1. Детальний аналіз потреб організації та оцінки функціональних властивостей доступних програмних засобів.

2. Розробка детального плану впровадження, включаючи призначення відповідальних осіб, графік впровадження та очікувані результати.

3. Перевірка, що всі необхідні дані готові для імпорту в програмний засіб. Навчання персоналу щодо користування новим програмним засобом та його функціональністю.

4. Процес встановлення та налаштування програмного засобу згідно з розробленим планом.

5. Перед повним впровадженням проведення тестування програмного засобу, виявивши та виправивши можливі проблеми чи недоліки.

6. Після успішного завершення тестування запуск програмного засобу в робочому режимі. Підтримка та навчання персоналу після впровадження, а також систематична оцінка його ефективності та вдосконалення процесів відповідно до потреб організації.

Потенційні проблеми, які можуть виникнути в процесі впровадження програмного засобу та шляхи їх вирішення:

Брак адекватного навчання та підготовки персоналу може призвести до того, що корис-

тувачі не зможуть повністю використовувати потенціал програмного засобу. Забезпечення належної підготовки та навчання персоналу з користування програмним засобом перед його впровадженням допоможе вирішити проблему.

Впровадження нового програмного забезпечення може призвести до технічних проблем, таких як збої в роботі програми, несумісність з існуючими системами та ін. Забезпечення належної технічної підтримки та реагування на можливі технічні проблеми шляхом впровадження запобіжних заходів та швидкого реагування на виниклі проблеми допоможе вирішити проблему.

Недостатня захищеність програмного засобу може призвести до загрози конфіденційності та цілісності даних, зокрема в разі несанкціонованого доступу до документів. Використання заходів захисту даних, таких як шифрування та автентифікація, для забезпечення безпеки та конфіденційності інформації допоможе вирішити проблему.

Іноді програмні засоби для електронного документообігу можуть не повністю враховувати потреби конкретної організації, що може призвести до низької ефективності їх використання. Постійне оновлення та налаштування програмного засобу з урахуванням потреб та вимог організації для максимальної адаптованості та ефективності його використання допоможе вирішити проблему.

Правильне впровадження програмного засобу для електронного документообігу є важливою складовою успішної цифрової трансформації сучасних підприємств. Правильно спроектований і налагоджений програмний засіб може значно полегшити обробку та управління документами, покращити комунікацію та співпрацю між підрозділами та працівниками, а також забезпечити безпеку та конфіденційність даних.

Впровадження програмного засобу для електронного документообігу допомагає підприємствам уникнути багатьох потенційних проблем, пов'язаних з ручною обробкою та зберіганням документів, таких як затримки у роботі, втрати даних, помилки та недоліки в безпеці. Завдяки ефективному електронному документообігу, підприємства можуть оптимізувати свої бізнес-процеси, підвищити продуктивність та конкурентоспроможність.

Важливо пам'ятати, що успішне впровадження програмного засобу вимагає грамотного підходу, докладного планування, навчання персоналу та постійної підтримки. Це важливий етап у розвитку організації, який може значно покращити її ефективність у довгостроковій перспективі. Тому важливо вкласти достатні ресурси та увагу у процес впровадження програмного засобу для

електронного документообігу з метою забезпечення успішного результату. Висновки. У ході аналізу та обговорення ролі електронного документообігу в ефективності діяльності агропідприємств, було виявлено, що цей аспект є ключовим для модернізації та оптимізації бізнес-процесів у сільському господарстві. Використання програмних засобів для електронного документообігу в сучасних агропідприємствах може сприяти покращенню обробки документів, управлінні інформацією та співпраці між підрозділами, що в свою чергу позитивно впливає на загальну ефективність та конкурентоспроможність підприємства.

Успішне впровадження програмного засобу для електронного документообігу вимагає правильного підходу та планування. Організація має враховувати свої потреби, ресурси та цілі, а також забезпечити належне навчання персоналу та підтримку після впровадження.

Впровадження електронного документообігу є важливим кроком у розвитку агропідприємств, що дозволяє їм стати більш конкурентоспроможними, ефективними та гнучкими в умовах сучасного бізнес-середовища.

Література:

1. Захарченко Н.В. Вплив електронного документообігу на ефективність діяльності підприємства. Молодий вчений. 2017. № 5. С. 582—587.
2. Google Workspace. Google Workspace. URL: <https://workspace.google.com/intl/uk/> (дата звернення: 08.03.2024).
3. Document Management Software & Workflow Solutions | DocuWare. URL: <https://start.docuware.com/> (дата звернення: 08.03.2024).
4. Document Management System (DMS) India | App For Storing Documents. EisenVault. URL: <https://www.eisenvault.com/> (дата звернення: 08.03.2024).

References:

1. Zakharchenko N. V. (2017), "Impact of electronic document flow on enterprise efficiency", Molodyy vchenyi, vol. 5, pp. 582—587.
2. Google Workspace (2024), "How teams of all sizes stay connected, create content, and work together", available at: <https://workspace.google.com/intl/uk/> (Accessed 8 March 2024).
3. DocuWare (2024), "Document Management Software & Workflow Solutions", available at: <https://start.docuware.com/> (Accessed 8 March 2024).
4. Document Management System (DMS) India (2024), "App For Storing Documents. EisenVault", available at: <https://www.eisenvault.com/> (Accessed 8 March 2024).

Стаття надійшла до редакції 13.03.2024 р.